

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DIŞ TİCARETİN
EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: YÜKSELEN PİYASA
EKONOMİLERİ VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI**

Goncagül ŞAHİN

185011030

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK

Bandırma 2022

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DIŞ TİCARETİN
EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: YÜKSELEN PİYASA
EKONOMİLERİ VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI**

Goncagül ŞAHİN

185011030

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK

Bandırma 2022

ETİK BEYAN SAYFASI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı Soyadı

ÖZET
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DIŞ TİCARETİN EKONOMİK
BÜYÜMEYE ETKİSİ: YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ VE TÜRKİYE
KARŞILAŞTIRMASI

Goncagül ŞAHİN

Bu çalışmada ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkinin Türkiye ve yükselen piyasa ekonomileri (BRICS) açısından teorik ve ampirik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye ve BRICS ekonomilerine ait ampirik analizler, 1960-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi Sınır Testi aracılığı ile test edilmiştir. Değişkenlerin kısa ve uzun dönemli ilişkileri ise Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) tahminleri ile incelenmiştir.

Ampirik analizlerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Türkiye ve BRICS ülkelerinde ithalat, ihracat değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. ARDL modeli tahminlerinden, Türkiye için elde edilen sonuçlar incelendiğinde, ihracat ve ithalat değişkenlerinin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Brezilya, Hindistan ve Rusya’da ithalat, ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmektedir. Çin ekonomisi için elde edilen analiz sonuçlarına göre, ihracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlıdır, ithalat değişkeni ise istatistiksel olarak anlamlı fakat negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Güney Afrika için gerçekleştirilen analiz sonuçları, ihracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı fakat negatif yönlü, ithalat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme, Sınır Testi, ARDL Modeli, BRICS

ABSTRACT

THE IMPACT OF THE FOREIGN TRADE ON ECONOMIC GROWTH IN THE GLOBALIZATION PROCESS: A COMPARISON FOR EMERGING MARKET ECONOMIES AND TURKEY

Goncagül ŞAHİN

In this study, it is aimed to examine the relationship between import, export and economic growth variables theoretically and empirically in terms of Turkey and emerging market economies (BRICS). The empirical analysis for Turkey and BRICS economies was carried out using annual data for the period 1960-2020. The cointegration relationship between the variables was tested by the Bound Test. The short and long-term relationships of the variables were examined with Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) estimations.

According to the results of these empirical tests, it has been determined that there is a cointegration relationship between import and export variables and economic growth in Turkey and BRICS countries. When the results obtained from ARDL model estimations for Turkey are analyzed, it is seen that export and import variables have a statistically significant and positive effect on economic growth in the long run. On the other hand, the import variable has a statistically significant and positive effect. The long-term effects of import and export variables on economic growth in countries such as Brazil, India and Russia, which we examined. Our analysis results for China indicates a positive and statistically significant relationship between the export variable and economic growth statistic. On the other hand the import variable has a statistically significant but negative impact on economic growth. Analysis results for South Africa show that the export variable has a statistically significant but negative relationship with economic growth, while the effect of the import variable on economic growth is statistically significant and positive.

Keywords: Foreign Trade, Economic Growth, Bound Test, ARDL Model, BRICS

ÖNSÖZ

Bu çalışmada küreselleşme sürecinde dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisi yükselen piyasa ekonomileri ve Türkiye karşılaştırması, 1960-2020 dönemi için yıllık verilerle Sınır Testi ve ARDL analizi kullanılarak test edilmiştir.

Akademik çalışmam boyunca tüm aşamalarda bana yol gösteren, desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller çerçevesinde şekillendiren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Eğitim hayatım boyunca her daima yanımda olan annem Emine ŞAHİN ve babam Oğuzhan ŞAHİN'e teşekkür ederim. Yüksek Lisans dönemim boyunca her daim yanımda bulunan dostlarıma sonsuz desteklerinden dolayı teşekkür eder akademik kariyerlerinde başarılar dilerim.

Goncagül ŞAHİN

Bandırma 27/04/2022

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI	iError! Bookmark not defined.
ETİK BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar.....	viii
ŞEKİLLER.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM	3
---------------------	---

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DİŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME

KAVRAMLARI.....	3
-----------------	---

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KÜRESELLEŞME SÜRECİ.....	3
---	---

1.1. Küreselleşme Kavramı	3
---------------------------------	---

1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Süreci	4
--	---

1.3. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu.....	7
---	---

1.4 Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri	8
---	---

1.4.1. Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Oluşturduğu Koşulların Değerlendirilmesi.....	9
---	---

1.4.2 Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmeye Karşı Ortaya Çıkan Tepkiler.....	10
---	----

2. DİŞ TİCARET İLE İLGİLİ TANIMLAMALAR	11
--	----

2.1. Dış Ticaret Tanımı, Kapsamı ve Dış Ticaret Politikaları	12
--	----

2.2. Dış Ticaret Teorileri	13
----------------------------------	----

2.3. Dış Ticaret Politikasının Amaçları.....	14
--	----

2.4. Dış Ticaret Politikasının Araçları.....	18
--	----

2.5. İhracat Tanımı ve Türleri.....	21
-------------------------------------	----

2.5.1. İhracat Tanımı.....	21
----------------------------	----

2.5.2. İhracat Türleri	22
------------------------------	----

2.6. İthalat Tanımı ve Türleri.....	25
2.6.1. İthalat Tanımı	25
2.6.2. İthalat Türleri.....	26
3. EKONOMİK BÜYÜME TANIMI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	28
3.1. Ekonomik Büyüme Tanımı.....	28
3.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	31
3.3. Ekonomik Büyüme Modelleri.....	33
3.3.1. Klasik Büyüme Teorileri.....	33
3.3.1.1. Adam Smith Modeli.....	33
3.3.1.2. Thomas Malthus Modeli	34
3.3.1.3. David Ricardo Modeli.....	36
3.3.1.4. Karl Marx Modeli	37
3.3.1.5. Keynesyen Büyüme	39
3.3.1.6. Joseph Schumpeter ve Ekonomik Büyüme	39
3.3.2. Modern Büyüme Teorileri	40
3.3.2.1. Dışsal Büyüme Teorileri	40
3.3.2.2. İçsel Büyüme Modelleri	45

İKİNCİ BÖLÜM.....	48
TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN TARİHSEL SÜRECİ	48
1. 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE DIŞ TİCARET	48
1.1. Cumhuriyet’ in İlk Yılları (1923-1929).....	49
1.2. Korumacı Ticaret Politikaları Dönemi (1930-1949).....	50
1.3. Kısmi Liberalizasyon Dönemi (1950-1962).....	52
1.4. Planlı Kalkınma Dönemi (1963-1980)	54
2. 1980 SONRASI DÖNEMDE DIŞ TİCARET.....	56
2.1. 1980-1988 Dönemi (24 Ocak Kararları)	56
2.2. 1989-2000 Dönemi Ekonomik Dönüşüm.....	58
2.3. 2000 ve Günümüze Kadar Olan Süreçte Dış Ticaret Gelişmeleri	62
3. Türkiye Ekonomisinin En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler.....	66

4. Türkiye Ekonomisinin En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler	67
5. Türkiye İçin Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırması (BEC).....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 71

DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN

EKONOMETRİK ANALİZİ

1. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar	71
1.1. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar	71
1.2. Yabancı Ülkeler İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar	78
2. Veri Seti ve Metodoloji	83
2.1. Veri Seti	83
2.2. Metodoloji	84
2.2.1 Birim kök testi	84
2.2.3. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Modeli	88
3. Ampirik Analiz Sonuçları	89
3.1. Türkiye İçin Elde Edilen Sonuçlar	89
3.1.1 Birim Kök Testi Sonuçları	90
3.1.2. Sınır Testi Sonuçları	91
3.1.3. ARDL Modeli Sonuçları	91
3.2. Brezilya İçin Elde Edilen Sonuçlar	92
3.2.1. Birim Kök Testi Sonuçları	92
3.2.2. Sınır Testi Sonuçları	93
3.2.3. ARDL Modeli Sonuçları	94
3.3. Çin İçin Elde Edilen Sonuçlar	95
3.3.1. Birim Kök Testi Sonuçları	95
3.3.2. Sınır Testi Sonuçları	96
3.3.3. ARDL Modeli Sonuçları	96
3.4. Hindistan İçin Elde Edilen Sonuçlar	97
3.4.1. Hindistan için Birim Kök Testi Sonuçları	97
3.4.2. Sınır Testi Sonuçları	98
3.4.3. ARDL Modeli Sonuçları	99

3.5. Rusya İçin Elde Edilen Sonuçlar	100
3.5.1. Birim Kök Testi Sonuçları	100
3.5.2. Rusya için Sınır Testi Sonuçları.....	101
3.5.3. ARDL Modeli Sonuçları.....	101
3.6. Güney Afrika İçin Elde Edilen Sonuçlar	102
3.6.1. Birim Kök Testi Sonuçları	102
3.6.2. Sınır Testi Sonuçları	103
3.6.3. ARDL Modeli Sonuçları.....	103
4. Türkiye ve BRICS Ülkelerine Ait Bulguların Değerlendirilmesi	104
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	112
ÖZGEÇMİŞ	...Error! Bookmark not defined.

TABLÖLAR

Tablo 1.1 : Üretim ve Nüfus Artışı.....	35
Tablo 2.1 : 1923-1929 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$).....	51
Tablo 2.2 : 1930-1949 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$).....	53
Tablo 2.3 : 1950-1962 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$).....	54
Tablo 2.4 : 1963-1980 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$).....	56
Tablo 2.5 : 1980-1988 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$).....	59
Tablo 2.6 : 1989-2000 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$).....	61
Tablo 2.7 : 2000 Yılından İtibaren Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$).....	64
Tablo 2.8 : En Fazla İhracat Yapılan 10 Ülke (Bin ABD \$).....	68
Tablo 2.9 : En Fazla İthalat Yapılan 10 Ülke (Bin ABD \$).....	69
Tablo 2.10: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İhracat (Bin ABD \$).....	70
Tablo 2.11: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İthalat (Bin ABD \$).....	71
Tablo 3.1: Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye İçin Analiz Eden Çalışmalar.....	72
Tablo 3.2: Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Yabancı Ülkeler İçin Analiz Eden Çalışma.....	79
Tablo 3.3: Değişken Tanımlamaları.....	84
Tablo 3.4: Türkiye İçin Birim Kök Testlerinin Sonuçları.....	91
Tablo 3.5: Türkiye İçin Sınır Testi Sonuçları.....	92
Tablo 3.6: Türkiye İçin ARDL(4,0,0) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları.....	93
Tablo 3.7: Türkiye İçin ARDL(4,0,0) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	93
Tablo 3.8: Brezilya İçin Birim Kök Testlerinin Sonuçları.....	94
Tablo 3.9: Brezilya İçin Sınır Testi Sonuçları.....	95
Tablo 3.10: Brezilya İçin ARDL(3,1,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları.....	95
Tablo 3.11: Brezilya İçin ARDL(3,1,1) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	96
Tablo 3.12: Çin İçin Birim Kök Testlerinin Sonuçları.....	97

Tablo 3.13: Çin İçin Sınır Testi Sonuçları.....	97
Tablo 3.14: Çin İçin ARDL(4,0,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları.....	98
Tablo 3.15: Çin İçin ARDL(4,0,1) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	98
Tablo 3.16: Hindistan İçin Birim Kök Testlerinin Sonuçları.....	99
Tablo 3.17: Hindistan İçin Sınır Testi Sonuçları.....	100
Tablo 3.18: Hindistan İçin ARDL(1,0,4) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları.....	100
Tablo 3.19: Hindistan İçin ARDL(1,0,4) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları....	101
Tablo 3.20: Rusya İçin Birim Kök Testi.....	102
Tablo 3.21: Rusya İçin Sınır Testi Sonuçları.....	102
Tablo 3.22: Rusya İçin ARDL(2,2,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları.....	103
Tablo 3.23: Rusya İçin ARDL(2,2,1) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	103
Tablo 3.24: Güney Afrika İçin Birim Kök Testlerinin Sonuçları.....	104
Tablo 3.25: Güney Afrika İçin Sınır Testi Sonuçları.....	104
Tablo 3.26: Güney Afrika İçin ARDL(2,0,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları.....	105
Tablo 3.27: Güney Afrika İçin ARDL(2,0,1) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	105
Tablo 3.28: Ampirik Analiz Sonuçlarının Mukayesesi.....	107

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: Üretim Olanakları Eğrisi.....	30
Şekil 1.2: Azalan Verimler Altında Üretim.....	36
Şekil 2.1 : Dengeli Büyüme Modeli.....	42

KISALTMALAR

LRGDP	: Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Logaritması
LRM	: Reel İthalatın Logaritması
LRX	: Reel İhracatın Logaritması
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model
KPSS	: Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin Birim Kök Testi
ADF	: Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi
PP	: Phillips-Perron
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti
VAR	: Vektör Otoregresif Modeli
UECM	: Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DP	: Demokrat Parti
FED	: Merkez Bankaları Sistemi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
WIOD	: Dünya Girdi-Çıktı Veritabanı
BEC	: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırması

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin başlaması ile ülkeler arasındaki mesafe giderek azalmıştır. Belli bir süreç sonunda da mesafeler ortadan kalkarak ticaret ağları genişlemiştir. Genişleyen ticaret ağları ile farklı ülke ekonomilerinin etkileşimi, tek bir pazarda birleşir hale gelmiştir. 1833 yıllarına dayanan küreselleşme kavramı, ekonomik alanda 1970’li yıllarda hissedilen bir olgu haline gelmiştir. 1970’ler aslında finansal serbestleşme uygulamalarının gerçekleştiği dönemdir. Bu süreç yeni bir ulus ötesi kapitalizmin başlangıcı olarak görülmektedir. Serbestleşme sonrasındaki süreç, gelişmekte olan ülke ekonomilerini etkileyerek sermaye dolaşımının önündeki engelleri kaldırılmıştır. Ekonomik yatırımlar beraberinde teknolojik gelişmelerle artan iletişim ağlarını oluşturmuştur.

Ülkelerin mal ve hizmet hacminde artış yaşanması ekonomik büyüme olarak adlandırılır. Ekonomik büyümeyi hızlandırmak için teknolojik gelişmeler ve artan rekabet gücü ile istihdam, aynı zamanda da işgücü verimliliğini arttırmak gerekmektedir. Bu sayede de ekonomik büyüme hız kazanmış olur. Küreselleşen dünya düzeninde, dünyanın tek pazar haline gelmesi dış ticaretin hem reel hem de finansal ekonomide büyük bir etkiye sahip olması sonucunu getirir.

Gelişmiş ve aynı zamanda da gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme, belli bir dönemdeki gelir ve üretim artışı ile hesaplanmaktadır. Buradan yola çıkarak ekonomik büyüme, bir ülkede kişi başına düşen GSYH’daki artış ile ifade edilir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin bir göstergesi olarak güçlü ve başarılı ekonomi gösterilirken gelişmekte olan ülkelerde bu durum tam tersidir. Gelişmekte olan ülkelerde gelirin düşük seviyelerde gerçekleşiyor olması aynı zamanda tasarruf ve yatırım hacminin de düşük seviyelerde olması ile ifade edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışına bağlı üretim hacminde artış yapma ihtiyacı ile yüksek ekonomik büyüme oranları elde edilememektedir. Bir toplumdaki ekonomik faaliyetlerde meydana gelen artışlar aynı zamanda da kişi başına gelirdeki artışı ifade etmektedir. Büyüme olgusu uzun dönemli, dinamik bir yapıya sahiptir. Bu sebeple çalışmanın ana unsurunu ekonomik büyüme değişkeni oluşturmaktadır.

Dış ticaret göstergeleri olan ithalat ve ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen bu çalışmanın amacı, söz konusu değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektir. Analizde yıllık verilerle hareket edilecektir. Çalışmanın analizi, Türkiye ve BRICS ülkelerine ait 1960-2020 yıllarının verilerini içermektedir. Analiz için ARDL Modeli ve Sınır Testi kullanılacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde küreselleşmenin kavramsal olarak incelenmesi yer almaktadır. Küreselleşmenin tarihsel süreci hakkında bilgi verildikten sonra, gelişmekte olan ülkelere etkileri incelenmiştir. Kısaca küreselleşmenin Türkiye için oluşturduğu koşullar değerlendirilerek, küreselleşmeye karşı ortaya çıkan tepkilerden bahsedilmektedir. Ardından dış ticaretin kavramsal çerçevesinden bahsedilerek, dış ticaret teorileri, dış ticaretin amacı ve araçlarına değinilmiştir. İthalat ihracat kavramları açıklanarak türleri kısaca anlatıldıktan sonra ekonomik büyüme tanımlaması yapılmış ve büyüme teorileri kısaca açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümde, Türkiye’de dış ticaretin tarihsel süreci anlatılmaktadır. Türkiye’ni tarihsel süreci 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak iki gruba ayrılmıştır. 1980 öncesi dış ticaret ve ekonomik büyüme süreci; 1923-1929 Cumhuriyet’in ilk yılları, 1930- 1949 korumacı ticaret politikaları, 1950-1962 kısmi liberalizasyon, 1963- 1980 planlı kalkınma dönemi olarak aktarılmıştır. 1980 sonrası dış ticaret ve ekonomik büyüme süreci; 1980-1988 24 Ocak Kararları, 1989- 2000 dönemi ekonomik dönüşüm, 2000 ve günümüze kadar olan süreçte dış ticaret gelişmeleri şeklinde sıralanmaktadır. Son yıllara ait Türkiye’nin ithalat ve ihracat verileri incelendikten sonra Türkiye için geniş ekonomik grupların sınıflandırması detaylandırılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye ve BRICS ülkelerine ait dış ticaret göstergeleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu bölümde ilk olarak ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ve yabancı ülkeler için analiz etmiş olan ampirik çalışmalara değinilmiştir. Daha sonra çalışmanın uygulaması için kullanılan veri seti ve metodoloji açıklanmıştır. Ardından yapılan analizin ampirik sonuçları değerlendirilerek bu sonuçlara ilişkin ülkeler arasında karşılaştırma yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMLARI

Bu bölümde öncelikle küreselleşme süreci incelenmiştir. Ardından dış ticaret kavramları ile dış ticaret politikaları, son olarak da ekonomik büyümenin kavramsal yapısı incelenmiştir.

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KÜRESELLEŞME SÜRECİ

Bu bölümde küreselleşme kavramı, küreselleşmenin tarihsel süreci, küreselleşmenin ekonomik boyutu, küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelere etkileri ve dış ticaret ile ilgili kavramlar hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme kavramı üzerine ortak bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Bu sebeple küreselleşme kavramının ortak bir noktada buluşamama sebepleri genellikle konuya farklı bakış açılarından yaklaşmaktır. Aynı zamanda bunlara ek olarak ideolojik bakış açılarının yıllar içinde aynı kalmaması da etkili olmuştur (Elçin, 2012: 2).

Küreselleşmeyi etkileşim halinde bulunan ülkelerin sebep olduğu “büyüdükçe küçülen dünya” şeklinde ifade eden yazarlar yaklaşık yarım yüzyıldır yaşanan bu gelişmeyi küreselleşme kavramı ile açıklamaktadırlar. Nasıl ki insanoğlu yerçekimine karşı koyamıyor işte küreselleşmeye de aynı oranda karşı koyamamaktadır. Ülke ekonomilerinin birbirleri ile etkileşimi yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesi olarak tanımlanan kavram küreselleşme olarak adlandırılmaktadır. Ülkelerin ekonomik bütünleşme sağlaması ve dünya piyasalarındaki eklemlenme süreci, bölgelerde yaşanan farklılaşmalar aynı zamanda da devletlerarası etkileşimde kuvvetlenme yaşanması şeklinde gösterilen kavram aslında ülkeler arası mesafenin giderek azalması olarak ifade edilmektedir (Altınar ve diğerleri, 2018: 118).

Kavramsal olarak bakıldığında küreselleşme ilk olarak 1833 yılında W. Foter tarafından “Dünya Üzerindeki Kaynakların Dağılımı ve Kullanımı” konulu makalede bahse konu olmuştur (Kıvılcım, 2013: 221). Ardından 4 Nisan 1959 tarihinde ise The Economist dergisinde yer almıştır. Son zamanların küreselleşme kavramı, yeryüzündeki

ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre hemen her alandaki değişimini ifade eder niteliğe gelmiştir (Karabıçak, 2002: 116).

Küreselleşme tanımlamalarına Dünya Bankası ve ILO’nun (Uluslararası Çalışma Örgütü) da katkıları vardır. Dünya Bankası tarafından yapılan tanımlama; “son yıllarda dünya ekonomik aktivitesindeki hızlı yükselişin artan bir bölümünün, aynı ülkede değil de farklı ülkelerdeki kişi ve kurumlar arasında gerçekleştirilmesi” şeklinde bir ifade olarak tanımlanırken, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise ekonomilerin ve toplumların süregiden bir şekilde uyum sağladığı bir süreç olarak değerlendirmektedir (Elçin, 2012: 4).

Küreselleşmenin en önemli koşulu ise ticari ve finansal serbestleşmedir. Tanımsal olarak küreselleşme kavramı üretim faktörlerinin mal ve hizmetlerin, inovasyonun önüne çıkan engellerin kaldırılması şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca serbest piyasa ekonomisi ile ülkelerin ekonomilerinin giderek bütünleşmesi ise küreselleşmenin genel anlamda karşılığını vermektedir. Dünyanın ekonomik ve toplumsal olarak birleşme haline küreselleşme denir. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerin artması kaçınılmazdır. Böylelikle uluslararası politikaların şekillenmesi gerçeğini meydana getirmektedir.

Küreselleşme dünya piyasalarına ulaşabilme, evrenselleşme, sermaye, mal ve hizmet hareketliliğini ifade etmektedir. Bu şekilde ülkelerin birbirleri ile olan iletişimlerinin ve ülkelerin giderek birbirlerine bağlandığı bir süreç haline gelmiştir.

1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Süreci

Birinci küreselleşme dalgasının ortaya çıkışı ilk olarak 1453 yılında İstanbul’un Fethi sonrasında, batılı devletlerin farklı arayışlar içine girmesi ile oluşmaktadır. Böyle bir ortamda gerçekleşen deniz aşırı ticaret sonrasında ulus devletlerin de ortaya çıkmasıyla deniz aşırı ülkelere siyasi, askeri ve ticari etkisini yaymaya başladığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda sömürgecilik politika haline gelmiştir (Elçin, 2012: 7).

Birinci küreselleşme dalgası 1870-1914 yılları arasında meydana gelmiştir. Dünya Bankası küreselleşmenin temel dinamiklerini “değişim” ve “yayılma” şeklinde ortaya koymaktadır. Bu dinamiklerin gerekçesi olarak ekonomi gösterilmektedir. İlk küreselleşme olgusu, denizcilik faaliyetlerindeki ilerlemeler, telgrafın icat edilmesi ve bunlara ek olarak tren ağlarında gelişmelerin yaşanması şeklinde sıralanmaktadır. Bu

gelişmelerin yaşanması Batı'nın denizaşırı ülkelere siyasal, askeri ve ticari etkileşimini gerçekleştirmesi için bir fırsat oluşturmuştur (Kıvılcım, 2013: 221). Deniz aşırı ülkelere ulaşmak beraberinde rekabeti getirmiştir. Bu rekabet ortamı ise üretimde uzmanlaşma aşamasına geçmeyi tetikleyen bir unsurdur. Aynı zamanda sömürgecilik anlayışları ile değerli maden haline gelen altın ve gümüş merkantilizm akımının başlamasında hızlandırıcı rol üstlenmiştir. Gerçekleştirilen deniz seferleri ve sömürgecilik faaliyetleri sonrasında emperyalizme yönelik söz konusudur. Yaşanılan tüm bu gelişmeler Avrupa'nın zenginleşmesinde önemli bir faktör oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin ikinci dalgası ise 1914-1945 döneminde gerçekleşmektedir. Bu evre küreselleşmenin duraksadığı bir evredir. Ardı ardına gelen olaylar bu duraksamanın temelini oluşturmaktadır. 1914'de I. Dünya Savaşı ile başlayan, 1929 Büyük Buhranı ile devam eden ve ardından II. Dünya Savaşı ile süregelen bir dönemdir. Derin yaralar alan küreselleşme süreci sürekliliğini yitirmiştir (Kıvılcım, 2013:222).

İkinci küreselleşme dönemi 1870 Endüstri Devrimi ile başlamaktadır. Sömürgecilik faaliyetleri devam ederken sermaye birikimi giderek artmaktadır. Serbest ticaret anlayışının başlaması ile liberal ekonomi sistemi oluşturulmuştur. Bu dönem ticaret engellerinin kaldırıldığı sermaye ve iş gücü hareketliliğinin bulunmadığı bir hal almıştır. Bu sebeple de mal ticareti önemli boyutlara ulaşmıştır. İş gücü hareketliliğinde herhangi bir engel olmaması, yeni iş imkânları bulabilmek için gelişmiş ülkelere giden ucuz iş gücü girdi maliyetlerini düşürerek bu durumu maliyet avantajına dönüştürmüştür. Bu sebeple daha fazla sermaye birikimi ve daha fazla yatırım olanağı sağlamıştır (Elçin, 2012: 8). Bu aşamada ortaya çıkan buharlı gemiler, demiryolları, telgraf ve telefon gibi yenilikler ülkeler arasında iletişimi arttırmış, mesafeyi azaltarak işgücü, sermaye ve üretimin hızlı bir şekilde yer değiştirmesine imkân sağlamıştır. Endüstri Devrimi sonrasında yaşanan gelişmeler sonucu başlayan küreselleşme hareketi 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanması ile hız kaybetmiştir.

1929 Büyük Buhranı izleyen dönem dünya ticaretinde, uluslararası işbirliğinden tamamen uzak bir dönemdir. Ülkelerin içinde bulunduğu dış ödemeler dengesi ve işsizlik problemlerini çözmek adına bireysel hareket edilmiştir. Bu durum rekabetçi devalüasyonları meydana getirirken karşılıklı olarak tarife yükseltmelerine gidilmiştir. Dış ticaret kanalında ikili anlaşmalar bu şekilde yer almıştır (Seyidoğlu, 2003: 192).

Küreselleşmenin ikinci aşamasında, sömürgeci devletlerin arasındaki paylaşım mücadelesi, çıkar çatışmaları ve petrol kaynaklarının ele geçirilmesi için gerçekleşen yarışta iki dünya savaşı yaşanmıştır. Aynı zamanda Sovyet Bloğunun oluşmasına öncülük etmiştir. Bu iki blok arasında elli yıl süren mücadele Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılmaktadır. Tüm bu olanlar küreselleşme hızını engeller niteliktedir (Elçin, 2012: 9).

Artan teknolojik yenilikler ile üretim piyasalarında yaşanan dışa açılmalar ile 1970’li yıllar küreselleşmenin hız kazandığı dönemdir. Bu sebeple ticareti serbestleştirme politikaları yönünde davranış sergilemeye başlamışlardır.

Küreselleşme dalgasının üçüncü evresi 1980’li yıllarda başlamaktadır. Bu küreselleşme evresinde, sanayide yoğunlaşan firmaların faaliyetleri, hızlı pazar hareketliliği, teknolojik gelişmelerin yaşanması tüm bunlara ek olarak da rekabetin artması bu evrede yaşanan gelişmelerin özeti niteliğindedir. Doğu Bloğunda bulunan ülkelerin siyasi ve ekonomik çöküşleri de üçüncü küreselleşme evresini zirveye taşıyan etmen olmaktadır. Üçüncü küreselleşme sürecinin aracı bilim ve teknolojik gelişmelerdir. Bu bağlamda üçüncü evreye Bilgi Çağı denilmektedir. Üçüncü küreselleşme evresine geçiş üç ayrı olayla açıklanmaktadır (Kıvılcım, 2013: 223).

- 1970’ler den başlayan dönem, çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine hâkimiyeti,
- 1980’ler SSCB’nin teknolojik icatları ile İletişim Devrimine sebep olması,
- 1990’lar SSCB’nin yıkılışı ile Batı’nın yeniden güçlü konum haline gelişi,

Bahsedilen bu üç evre sonucunda küreselleşme gerçekleşmiştir. Üçüncü küreselleşme dalgasının coğrafi açıdan engellerin kaldırılması, ulaşım sektöründe ki gelişmeler ile ulaşımda daha ucuz ve daha de kolay hale gelmesine neden olmuştur. Son küreselleşme dalgası olan aşamanın dinamikleri olarak iletişim ağı gösterilirken temel sembolü olarak da internet gösterilmektedir. Küreselleşmede her zaman ulaşımdaki gelişmeler önemli bir rol oynamaktadır. Ulaşımdaki gelişmeler ile iletişimdeki buluşlar birbirini desteklemiştir ve sonuç itibarıyla de “Küreselleşme” ortaya çıkmıştır. İlerleyen demiryolları ve deniz taşımacılığına bu dönemde hava taşımacılığı da eklenerek daha

uygun ve pratik bir hayat imkânı sağlanmıştır. Bu süreç küresel yapı oluşmasına büyük katkı sağlamıştır (Kıvılcım, 2013: 223).

1.3. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Küreselleşme evrimsel sürecinde, birçok kavramı bir arada barındırmaktadır. Küreselleşmenin temel dinamiklerini incelediğimiz zaman öncelikle karşımıza teknolojiye meydana gelen gelişmeler çıkmaktadır. Ardından politik gelişmeler, çokuluslu şirketlerin artması ve ekonomik gelişmeler olarak sıralanmaktadır (Özel, 2012: 23).

Birçok görüş ve düşünürlerin ortak paydasına göre küreselleşme olgusunun hâkimiyeti ekonomik yasalardan gelmektedir. Bu yargıya göre küreselleşmenin ilk boyutu ekonomik olan boyutudur (Kıvılcım, 2013: 6). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik faktör boyutunu ön planda bulundurduğu gözlenmektedir. Bu durum ekonomik boyutun diğer faktörler arasında daha baskın olduğunu göstermektedir. Sermaye ve girişimciler 1980' den itibaren kar maksimizasyonunu amaçlamaktadırlar. Sadece üretim ve karı değil, pazarı da dünya ölçeğine çıkarmış böylelikle dışa açılım, liberalleşme ve siyasi küreselleşmenin önüne geçmiştir (Aktel, 2001: 196-197).

Ekonomik küreselleşme iki farklı aşamada gerçekleşmektedir. İlki ticari serbestlik, ikincisi ise finansal serbestliktir. Ticari serbestlik kavramı mal ve hizmet ticaretinin üzerindeki engelleme ve kontrollerin kaldırılması ve bunun sonucunda ise uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi durumudur. Finansal serbestleşme ise finansal piyasalar üzerindeki kontrol ve sınırlandırmaların kaldırılması bununla birlikte ulusal finans piyasalarının uluslararası piyasalarla uyumlu hale getirilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Özel, 2012: 23).

Ekonomik küreselleşme sınır-ötesi mal ve hizmet hareketini ifade etmektedir. Aynı zamanda uluslararası sermaye akışlarını, tarifeleri ve ticaret engellerini azaltmayı, teknolojinin yayılması ve sınır-ötesi bilgilere kolayca ulaşmayı ifade etmektedir. Esasen ekonomik küreselleşme mal, sermaye, bilgi/teknoloji gibi unsurların, ulusların ekonomileri üzerindeki etkileşimini ifade etmektedir (Altınar ve diğerleri, 2018: 121).

Ekonomik küreselleşmenin en genel anlamda karşılığı ülke ekonomilerinin entegrasyonunu ifade etmektedir. Yani dünyanın tek bir pazar haline gelmesini öne

sürmektedir. Fischer' a göre ekonomik küreselleşme “ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi, dünya ölçeğinde karşılıklı etkileşimlerin yoğunlaşması ve yaygınlaşması” şeklinde ifade edilmektedir (Fischer, 2003: 2). Bu süreçteki en önemli gelişme artan ticari faaliyetler nedeniyle ülkeler arasındaki iş birliği ve birbirlerine bağımlılığın ilerlemesi şeklinde gösterilmektedir. Ülkeler arası ticari ilişkiler arttıkça ticari tercihler değişkenlik göstermekte ve ticari ağlar mecburiyete dönüşmektedir (Kıvılcım, 2013: 224).

Ekonomik küreselleşmenin beraberinde getirdikleri; öncelikle piyasa ekonomisinin gelişmesi ardından dünya ekonomisindeki örgütlenmelerde hız kazanmak, serbest ticaretin yayılması, sermaye hareketlerindeki olağanüstü serbestlik, dış ticaret hacminde meydana gelen gelişme son olarak da çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin genişlemesi şeklinde sıralanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu uluslararası ticarete yatırım ve sermaye akışlarına hayli uzaktadır. Dış ticaret ve yatırımlar çoğunlukla gelişmiş ülkelere yönlendirilmektedir. Bu durum iki farklı ülke grubunun arasındaki uçurumu giderek arttırmaktadır (Aktel, 2001: 197-199).

1.4 Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri

1990'lı yıllar küreselleşme tartışmalarının başladığı bir dönemdir. Küreselleşmenin aynı zamanda da dünyanın köklü bir değişime sürüklendiğini ileri sürenlerin en büyük kanıtı ise dünya ekonomisinin merkezlerinin doğuya kayması olarak gösterilmektedir. 1990'lı yıllarda dünyada en büyük ekonomik büyüme Asya ülkelerine aittir. 1997 Haziran ayında yaşanan krizde suçlu olarak küreselleşme ve spekülasyonlar gösterilmektedir. Bu koşullar gözetildiğinde, küreselleşme ve mali piyasalarda serbestleşmenin gerçekleşmesi için baskı uygulayan ABD, Almanya, IMF ve Dünya Bankası bulunmaktadır. Diğer tarafta ise bu baskılara direnmeye çalışan ve giderek küreselleşmeden korkar hale gelen gelişmekte olan ülkeler bulunmaktadır (Kutlu, 1998: 373-374).

İhracatta emek yoğun haldeki az gelişmiş ülkeler vasıfsız iş gücü bolluğuna dayanan mukayeseli üstünlükten faydalanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki ihracat, gelişmiş ülkelerdeki dokuma sanayi, giyim sektörü, demir-çelik, gıda gibi bazı iş kollarını büyük oranda sıkıntıya sürüklemektedir. Bu sebeple de vasıflı işgücüne olan talep artmıştır. Farklı iki ülke grubu arasında yeni iş bölümü ortaya çıkmıştır. Az gelişmiş

Ülkelerin vasıfsız iş gücünde gelişmiş ülkelerin ise vasıflı işgücünde ya da teknoloji yoğun mamullerde uzmanlaştığı görülmektedir. Gelişmiş lkeler vasıfsız iş gücüne daha az talepte bulunmaktayken vasıflı iş gücüne talebin arttığı, gelişmiş ülkelerde eğitime ve beceriye göre ücret farklılıklarının arttığı gözlenmektedir. İthalatın işsizlik getiren etkisinden kurtulmak için gelişmiş ülkeler, zayıflayan sektörlerini dış rekabetlere karşı korumaktadırlar. Giderek serbestleşen ticaret politikalarında korumacı politikaların uygulanması güçleşmektedir. Rekabette gcsz olan kısmı korumak için gümrük dışı engelleme yöntemleri ile GATT anlaşmasının olanak tanıdığı (dampinge karşı vergi) korumacı yaptırımları suiistimal etmesi söz konusudur. Gelişmiş ülkelerde artan işsizlik oranları beraberinde korumacı eğilimleri de getirmektedir (Kutlu, 1998: 376).

Kozmopolit şirketlerin üretim maliyetlerini azaltması ile faaliyetlerini az gelişmiş ülkelere kaydırması durumu diğer ülkelerde istihdamı arttırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin bu istihdam olanaklarından faydalanabilmesi için uluslararası şirketler devreye girmiştir. Öncelikle uluslararası kuruluşlar, yabancı sermaye üzerindeki bütün kısıtlamaları kaldırmak için çabalamış ardından yabancı ve yerli şirket ayrımı yapmaksızın aynı muameleyi göstermelerini istemiştir. Finans sistemi ve dış ticaretlerini serbestleştirme çabası da mevcuttur. Tüm bunlar gerçekleştiği zaman işçi alıştırma maliyeti, az gelişmiş ülkelerde dış piyasalarda rekabet gücünü ve aynı zamanda da dolaysız yabancı yatırım için etkileyici bir değişken haline gelmektedir (Kutlu, 1998: 376).

1.4.1. Küreselleşmenin Gelişmekte Olan lkeler ve Türkiye İçin Oluşturduğu Koşulların Değerlendirilmesi

Uluslararası rekabetin boyutlarındaki değişim son yıllarda gözle görülür bir hal almıştır. lkeler arasındaki sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkilerin olumlu bir şekilde giderek artması dünya ekonomilerinin üzerinde olumlu bir etki oluşurmaktadır. Özellikle de teknoloji transferi, telekomünikasyon ağının genişlemesi, üretim faktörlerindeki akışkanlık, sermaye giriş çıkışlarının daha kolay gerçekleşiyor olması şeklinde sıralanmaktadır. Bunların yanı sıra üretim maliyetlerini düşürmek adına yapılan doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı ve aynı zamanda da kaynakların aşırı kullanımı evre tahribatına yol açacağı düşünmektedir. Bahsedilen bu durum günümüzde de artarak devam etmektedir (Karabıçak, 2002: 123). Küresel rekabetin gelişmiş ülkelerde daha hızlı

bir şekilde ilerlediği gözlenmektedir. Bunun sebebi olarak ise gelişmiş ülkelerde ekonomik hâkimiyet piyasa güçlerine aittir. Bu tür durumlarda devletin ekonomiye müdahalesi sınırlıdır. Daha çok yönlendiricidir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülke ekonomilerinde bu durum farklı işlemektedir. Bahsedilen toplum yapıları 20. yy sanayi toplumunu aynı zamanda da 21. yy bilgi toplumunu da kaçırmıştır. Yapısal dönüşümlerde tam olarak başarı sağlayamamıştır (Dulupçu, 2001: 131).

Sanayi toplumlarında üretme yeteneği üretim için yeterli bir etmendir. Bilgi toplumunda ise bunlara ek olarak teknolojiyi üretme bilgisine sahip olmak gerekmektedir (Karabıçak, 2002: 124). Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere karşı olan küresel rekabetini tamamlamak için teknoloji üretmenin çözümünü bulmalıdırlar. 1950'lerde düşük düzeyde uluslararası finansmanın sağlanması dünya ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Küreselleşme sürecinin esasen uluslararası finans miktarını da etkilediği görülmektedir.

Çok uluslu şirketler düşük ücret ve hammadde olanaklarından yararlanmak amacıyla gelişmekte olan ülkelere yönelmişlerdir. Doğrudan yatırımların yönünü değiştirmiştir. Bunu da az stokla çalışma ve yüksek teknolojiye üretimde nitelikli iş gücü ile yapmıştır. Bu sayede gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ülke konumuna getirmiştir (Kazgan, 2001: 171).

Dünya genelinde tüm bunlar olurken ülkemizdeki durum ise şu şekilde ilerlemektedir. 1980'li dönemlerden sonra dış sermaye canlanmıştır. Bu canlılık 1989 sonrasında finansal serbestlik ilkesi ile daha da artmıştır. 91 yılında meydana gelen Körfez Savaşı ve 94 yılında yaşanan ekonomik kriz ile sermaye hareketliliği negatif yönde seyretmektedir. Ardından 2000 ile gelen krizde negatif besleme yaşanmıştır. Böylelikle uluslararası rekabette yatırım açısından coğrafi konum dışında pek bir avantaj kalmamıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz durumlarını atlatabilmesinin nedenlerinin başında finansal yetersizliklerin giderilememesi ve yapısal değişikliklerin gerçekleştirilememesi gösterilmektedir (Karabıçak, 2002: 125).

1.4.2 Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmeye Karşı Ortaya Çıkan Tepkiler

Küreselleşmenin dünyaya kazandırdıkları; teknolojik gelişmeleri takip edebilme, bilgiye kolay ulaşabilme, yeni yatırım araçlarının ortaya çıkması, ortaya çıkan yeni

yatırım araçlarıyla piyasayı daha yakından takip etme olanağı sunmuştur. Farklı ülkelerin pazarlarına kolaylıkla girip çıkabilme yeteneği kazandırmıştır. Tüm bunların yanında küreselleşme ülkelerin, kriz tehdidini arttırmıştır. Oluşan bu kriz ortamında yüksek devalüasyonlara gidilmiştir. Bu şekilde döviz kurlarındaki artış durumu da yüksek faiz oranlarıyla normale dönüştürülmeye çalışılmıştır. Dış borçlanmalar da önemli ölçüde ağır faturalar çıkartmaya başlamıştır (Karabıçak, 2002: 126).

Bahsi geçen bu olumsuzlukların suçlusu olarak küreselleşme gösterilmektedir. Aslında bu olumsuzluklar, toplumların henüz küresel düzene hazır olmamalarından kaynaklanmaktadır. Bazı küreselleşme karşıtı düşünürler küreselleşmeyi kapitalizmin devamı olarak görürken, bazı düşünürler küreselleşmeye karşı tepkilerini bir intikam biçimine getirmişlerdir. Bu sebeple 1999 yılındaki Dünya Ticaret Örgütüne karşı ABD’de ki protesto girişimleri 11 Eylül’deki saldırılar bu görüşü doğrular niteliktedir. Bu protestolar küreselleşmenin geliştirdiği araçlar sayesinde daha hızlı yayılım göstermektedir (Ulugay, 2001: 10).

Bu tepkilerin yanı sıra bir de bazı kesimlerin kazançlarının azalması ya da yaşanan kayıpların artması da tepkiye neden olmaktadır. Küreselleşmenin kutuplaşma, bloklaşma eğilimini ortaya çıkardığı da düşünülmektedir. Böyle bir durumdayken de küreselleşmeye karşı bölgeselleşme ya da küreselleşmeyle birlikte bölgeselleşme tezlerinden bir tanesi galip gelecektir. Bir de tüm bunların dışında küreselleşmeye ekonomik, sosyal, kültürel bir yapının ortaya çıkması şeklinde bakılması gerektiğini savunanlar vardır. Bu şekilde de ekonomiyi birer tüketim ekonomisine dönüştürdüğü ve bu sayede de tüketim köleliğini yaygınlaştırdığını düşünen bir kesim de mevcuttur. Böyle düşünenler ise küreselleşme süreciyle birlikte yabancılaşmayı besleyen kötü bir gelişme olarak görmektedirler (Gürlek, 2001: 31-33). Bazıları ise küreselleşme ile dünyanın medeniyetler çatışmasına sürüklendiğini düşünmektedirler. Fakat tüm dünyayı içine alan tek bir medeniyet kurulmadıkça, medeniyetler başka medeniyetler ile beraber yaşamayı öğrenmek zorundadırlar (Karabıçak, 2002: 127).

2. DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ TANIMLAMALAR

Bu bölümde dış ticaret ile ilgili kavramlar, ithalat ve ihracat tanımlamaları, türleri hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Dış Ticaret Tanımı, Kapsamı ve Dış Ticaret Politikaları

Uluslararası Ticaret Teorisinin ortaya çıkışı 1776 yılında Adam Smith'in "Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme" kitabı ile başlamaktadır.

Ülkelerin temel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla mal veya hizmetlerin ülke sınırlarını aşan alım satım işleminin gerçekleştirilmesine dış ticaret denilmektedir. Genel anlamda ise farklı ülkelerin birbirleri arasındaki mal ve hizmet alım satımını ifade eden kavrama dış ticaret denilir.

Dış ticaret kavramının ortaya çıkması için birbirinden bağımsız ve birbirlerine karşı eşit haklara sahip iki siyasi devletin olması yeterlidir. Bu sebeple de ülkeler arasında dış ticaretin gerçekleşmesi için belirli sınırların olması gerekmektedir. Bazı durumlarda ise sınırlar ortadan kaldırıldığında ekonomik birlikler kurulabilir. Ekonomik birlikler dış ticaretin uygulanabilmesi için yeterli olabilmektedir (Köksal, 2016: 2).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaretinde meydana gelen değişimler nedeniyle ticarete serbestleşme fikrinin hız kazanmasına neden olmuştur (Köksal, 2016:3). Birbirlerine sorumluluğu olmayan ülkelerin aralarında gerçekleştirdikleri mal ve hizmet ticaretinin tümünü ifade etmektedir. Ülkelerin ticareti gerçekleştirirken ki asıl amacı kar etmek olduğu için ekonomilerini olumlu etkileme çabası içerisinde oldukları (Ertaş, 2014: 15). Dış ticarete daha geniş bir çerçeveden baktığımız zaman sosyal, siyasi, kültürel yaşam ve teknolojik gelişmeler olarak da gözlemlemek gerekmektedir. Tüm bunların yanı sıra dış ticaret makroekonomik dengeleri, piyasa yapıları, işsizlik ve enflasyon gibi etmenlerde de ülkeleri etkilemektedir.

Dış ticaret politikasına dar anlamda baktığımızda devletin dış ticaret ve yatırımlara getirdiği sınırlamalar dikkat çekmektedir. Aynı zamanda da bunları düzenlemesi ve teşvik politikaları da bu kategoride yer almaktadır. Geniş anlamda ise dış ticareti düzenlemede geleceğe yönelik hedeflerde alınan önlemler şeklinde göstermek mümkündür (Köksal, 2016: 3). Ödemeler bilançosu, belli bir dönem aralığında mevcut ülkeye ait ekonomik birimler ile başka ülkelerin ekonomik birimleri arasında belirli bir finansal sorumluluk doğurmayan faaliyetlerin bir para birimine göre gösterimi şeklinde ifade edilmektedir. Ülkelerin ekonomik durumları ve dış ticaret göstergeleri hakkında

bilgi veren tabloları ifade etmektedir (Ordu, 2008: 3). Mevcut ülkenin ekonomik durumu ve gerçekleştirdiği dış ticareti hakkında da bilgi vermektedir. Ödemeler dengesi devlet politikalarının ve aynı zamanda da tercihlerinin sonucu ortaya çıkan görünür açık ya da fazla olarak da ele alınabilir. Dış ticareti ülkeler açısından değerlendirdiğimizde, halkın refah seviyesinin arttırılması ve ülke ekonomisinin genişlemesi durumunda ihracatın büyük bir etkisi söz konusudur. Ekonomiyi büyüterek dünya ticaretinde ciddi bir paya sahip olmak için kalkınma stratejilerinde ihracata dayalı stratejiler kullanılmalıdır (Bölükbaşı, 2019: 5).

Hükümetin dış ticarete müdahalesini dolaylı ve dolaysız olarak gruplandırabiliriz. Doğrudan dış ticareti etkilemek için dolaysız müdahale kullanılmaktadır. Örnek olarak gümrük tarifeleri, kotalar, ithalat yasakları ve ihracat sübvansiyonları bu grupta yer almaktadır. Dolaylı müdahalelerde ise başka amaçla konulan, fakat ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde de etkili olan araçları kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2015: 143). Dış ticaret çok yönlü işlemlerin bir bütün olmuş halidir. Mal akışının gerçekleştiği esnada belge hazırlama ve gerekli izinleri temin etmek için muhatap kalınan kurum ve kuruluşlar para akışı boyutunda ihracat ve ithalatçı, dış ticaret işlemlerinde aktif olarak kullanılmaktadır (Ertaş, 2014: 15).

2.2.Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorisine baktığımızda servet aslında kıymetli madenler olarak görülmektedir. Dünya mevcut olan madenlerin sabit olduğu ve uluslararası ticarete, ihracat yapanın bu servetten faydalanacağı düşüncesine sahiptir. Bu şekilde düşünen merkantilist doktrin, sanayi devrimi ile birlikte hızlı üretim süreci serbest ticaret ihtiyacını karşılamayacak hal almıştır. Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" çalışmasında karşımıza uluslararası ticaret teorisi çıkmaktadır. Adam Smith klasik liberalizmin kurucusudur. Klasik liberalizmin uluslararası ticaret teorisine bazı katkıları vardır. Bunlar; Homoeconomicus kavramı ile iktisadi bireyi tanımlamış ve bu sayede devletin bireyler üzerindeki etkisini en aza indirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda da Klasik Liberalizmin varsayımı olan "bırakınız yapsınlar- bırakınız geçsinler" kavramı ile "görünmez el" ekonomik düzende fiyat mekanizmasının kendiliğinden meydana geldiği varsayılmaktadır. Adam Smith'in teorilerini David Ricardo geliştirerek geçerliliği

arttırmış ve bu teorinin günümüze kadar taşınmasında önemli rol oynamıştır (Bölükbaşı, 2019: 8-9).

D. Ricardo uluslararası ticarete mutlak üstünlükleri reddeder. Ricardo'ya göre uluslararası ticareti gerçekleştirmek için ülkelerin mallarını ucuza üretebilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Yani ülkeler üretim açısından karşılaştırıldığında hangi malın üretiminde üstünlük sağlıyor ise o üründe uzmanlaşma sağlaması gerektiğini söylemektedir. Bu durumda Ricardo uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlükler teorisini savunmaktadır (Bölükbaşı, 2019: 9).

Günümüz dış ticaret olgusunu Adam Smith ve David Ricardo'nun geliştirdiği iki ülke ve iki ürüne dayalı sistem ile çözümlenmek mümkün değildir. 1960'dan sonra yeni dış ticaret teorileri ortaya çıkmaktadır. Küresel düzende uluslararası ticaret için tek bir teori kullanmak mümkün olmayacağından, yeni teoriler karşılaştırmalı üstünlükler teorisini geliştirerek, yeni teknolojik gelişmeler ile harmanlayıp günümüze uygun hale getirmeye çalışılmıştır. Yeni dış ticaret teorilerinden bazıları ise; “nitelikli iş gücü monopolcü rekabet, endüstri içi ticaret, ölçek ekonomileri, tercihlerde benzerlik, teknoloji açığı ürün dönemleri, ürün farklılaştırması ve rekabetçi üstünlükler” şeklinde sıralanmaktadır (Öztürk, 2003: 114).

2.3.Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Hükümetler çeşitli şekillerde dış ticarete müdahale ederler. Bu müdahalelerden en bilineni ise ödemeler dengesinde meydana gelen açıkları kapatma çabasıdır. Ödemeler dengesinde uzun süreli açık vermek istenilen bir durum olmamakla birlikte ulusal düzeyde ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Ödemeler bilançosundaki açığın giderek artması ülkeyi birçok yönden baskı altına aldığı gözlemlenir. Tüketimde yaşanan artış, ülke içindeki üretim yetersizliği ile ihtiyaçların karşılanmaması ithalata yönelimi artırır. Bu şekilde dış ticaret açığı büyür. Bu durumdaki ülkeler ilk olarak ithalatı kısıp, ihracatı arttırma eğilimine başvurmaktadırlar. Böylece de dış açığın kapanacağı düşünülmektedir (Damat, 2020: 8).

Dış ticaret politikasının amaçları kapsamında öncelik olarak ülkedeki insanların refahlarını arttırarak, yaşam standartlarını yükseltmek gelmektedir. Daha sonra dış ticaretteki dengesiz ilişkileri düzenlemek, mevcut ülkedeki sanayiye koruma altına almak

ve geliştirerek dış piyasadaki rekabet gücünü arttırmak, dış açık durumlarından ve dış fazla halinde uygulanan politikalardan oluşmaktadır. Dış ticaret politikası ile tam istihdamı sağlamak, fiyat istikrarını sağlamak ve başka ülkelerin dış politikalarını yönlendirmek amaçları olarak sıralanmaktadır. Globalleşen dünyada teknolojik gelişmelere ayak uydurarak, daha fazla büyüme sağlamak, faktörlerin en etkin şekliyle kullanımı ekonomiyi canlandırma, maliyet düşürme ve dış ticaret üzerindeki olumsuzlukları ortadan kaldırmak dış ticaret politikasının diğer amaçları arasında gösterilir (Köksal, 2016: 15).

Dış ticaretin amaçlarını kısaca aktarmak gerekirse sırasıyla şu şekildedirler; Dış Ödeme Açıklarının Giderilmesi, Yurtiçi Endüstrileri Dış Rekabetten Koruma, Ekonomik Kalkınma, Otarşi, Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi, Ekonomik Liberalleşme, İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması, Bir Sosyal Sınıfın Korunma Amacı, Hazineye Gelir Sağlamak, Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma, Dış Politika Hedeflerini Gerçekleştirme şeklinde bir sıralama yapılmaktadır. Bu kavramlar sırasıyla aşağıda anlatılmaktadır.

i. Dış Ödeme Açıklarının Giderilmesi

Hükümet müdahalelerindeki en önemli amaçlarından bir tanesi dış ödeme açıklarının giderilmesi ve aynı zamanda da dış dengenin sağlanmasıdır. Cari işlemler bilançosunda açık veren ülke bu açığını sermaye hesabı ile denkleştirmeye çalışabilir. Bu uygulama ile denkleşmeyen açığı resmi rezervleri kullanarak finanse etmeyi dener. Ciddi düzeyde dış açık yaşamamak adına hükümetler müdahalede bulunurlar. Cari işlemler hesabı ya da sermaye hesabındaki işlemlerden dolayı ortaya çıkan giderlerin kısılması ve gelirlerin arttırılmaya çalışılması esas amaç olarak gösterilmektedir (Seyidoğlu, 2015: 144).

Ödemeler dengesinde açık veya fazla vermek farklı sonuçlar doğurmaktadır. Dış ödemeler dengesinin açık vermesi durumunda bu açıklık sermaye hareketleri ile finanse edildiğinde ülkenin döviz rezervleri azalarak saygınlığını yitirmesi ile sonuçlanacaktır. Bir diğer olguda ise; dış ödemeler dengesinin fazlalık vermesi, pozitif olarak değerlendirildiğinde, yurtiçi fiyat artışlarını meydana gelmektedir (Karakaş, 2021: 19-20).

ii. Yurtiçi Endüstrileri Dış Rekabetten Koruma

Ülkeler dış piyasanın rekabetine dayanamayan yerli endüstrileri korumak için ithalatı sınırlandırabilir ve dış rekabet ortamından az gelişmiş ülkeleri korumak için bazı politikalar izleyebilir (Seyidoğlu, 2015: 144-145). F. List’ in önermiş olduğu “Bebek Endüstri Tezi” den hareketle kalkınma aşamaları belirlenmiştir. Kalkınma aşamaları öncelikle ilkel ve yabanilik evresi, çobanlık dönemi, tarım dönemi, tarım- sanayi dönemi, tarım- sanayi- ticaret dönemi olarak birbirlerinden ayrılmaktadır. List, bu evrelerin arasında kademeli geçişi önermiştir. Tarım döneminde bulunan bir ülkenin son seviyeye geçişinde yurtiçi üretimin korunmasını savunmaktadır. Bu koruma işlemi için de alt yapı sağlamlığı, yapısal düzenlemeler ve gümrük benzeri uygulamaların gerekliliği savunulmaktadır. Stolper–Samuelson görüşlerine göre ise ülkelerin gelir seviyelerindeki düşüş sanayileşme ile çözülebileceği düşüncesi savunulmaktadır. Emek yoğun sektörlerdeki üretim artışı ile ortaya çıkan uzmanlaşma beraberinde ücret seviyelerindeki artışı getirmektedir. Bu nedenle de korumacı politikalar uygulanmaktadır.

iii. Ekonomik Kalkınma

Gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik büyümenin temel yapı taşı olarak dış ticaret yolu ile sağlanan finansman gösterilmektedir. Ekonomik yönden gelişmek isteyen ülkeler etkin politika seçiminde bulunmak durumundadırlar (Karakaş, 2021: 22).

Politika seçimi olarak içe dönük sanayileşme stratejisi izleyen ülkeler, ticarete hedeflenen yerli endüstrilerin koruması amacındadır. Dışa açık ülkelerde ise ihracatı özendirmek esas amaçtır. Kıt döviz kaynaklarını ekonomik bir biçimde kullanma tercihi, niteliksiz emek yoğun mal ihracından, sermaye ve teknoloji yoğun mal ihracına geçiş gibi az gelişmiş ülkelerin dış ticaret politikası hedeflerinde gösterilmektedir (Seyidoğlu, 2015: 145).

iv. Otarşi

Ekonomi bakımından ülkenin kendi kendine yetmesi işlemine otarşı denilmektedir. Böyle bir politika izleyen ülke politika olarak dış dünya ile ekonomik bağlarının en aza indirgemıştır (Seyidoğlu, 2015: 146).

v. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Aksak rekabetin yaşandığı durumda, üreticiler fiyat yapıcı konuma gelmektedirler. Ürünler piyasa fiyatından daha yüksek bir fiyatla satışa sunulmaktadırlar. Bu durum pareto etkinliğin bozulmasını beraberinde getirmektedir. Böylesi bir durumda fiyatın marjinal maliyetin üstünde yer alması gerekmektedir. Sonuç olarak ise ekonomik etkinliğin bozulduğu gözlemlenir. Aksak rekabete neden olan etmenlerin engellenmesi durumu dış ticaret politikası için önemli bir etmeni oluşturmaktadır (Karakaş, 2021: 2-23). Tekel konumundaki firmaların, kaynak etkinliğini bozarak tüketicileri kalitesi düşük olan yerli malları yüksek fiyatla karşılaştırarak bu düzeyde ödeme zorluğu oluşturmaktadır. Böyle bir durumda hükümet gümrük tarifeleri ve bazı kısıtlayıcı önlemleri azaltarak müdahale etmektedir. Bu şekilde rekabeti geliştirme yoluna gider. Tekel gücü kırılmış olur. Piyasa aksaklıkları ortadan kalkarak etkin kaynak dağılımı oluşur (Seyidoğlu, 2015: 145).

vi. Ekonomik Liberalleşme

Ülkeler serbest piyasa ekonomisini, özelleştirme faaliyetleri ve yabancı sermayeyi özendirme politikaları ile birlikte bütün kurum ve kuralları uygulamaya çalışmaktadır. Buradaki temel amaç dış ticaret politikaları ile ulusal ekonominin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlamaktır (Seyidoğlu, 2015:145).

vii. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Günümüzde gerçekleştirilen birçok çalışmada gelişmiş ve aynı zamanda da gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret sonucunda istihdamın etkileşimi araştırılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler faktör donanımına bağlı olarak emek yoğun sektörlerin dış ticaretten zarar görmemeleri adına tedbirlerin alınması gerekliliğinden bahsetmektedir (Karakaş, 2021: 21).

Bir ülkedeki iç ekonomik istikrarsızlığın, bozulmasının temel sebebi işsizlik ve enflasyondur. Eksik istihdam durumundaki ülkeler işsizlik gibi sorunlarını çözmek için bazı dış ticaret politikaları izleyebilirler. Mesela gümrük tarifeleri ve kota yöntemleri

ile talebi yabancı mallardan yerli mallara yönlendirerek yurtiçi yatırım ve üretimde artış sağlar. Bu yolla ülke içindeki istihdam düzeyini arttırırken, karşı ülkedeki ihracı azaltmış olur. Bu durumda kendi işsizliğini ticaret ortağına ihraç etmiş olur (Seyidoğlu, 2015: 145).

viii. Bir Sosyal Sınıfın Korunma Amacı

Sosyal veya siyasal nedenlerle hükümet yurt içinde bazı üreticileri kayırmak isteyebilir. Böyle bir durumda da gümrük vergilerini yükseltme yoluna gitmektedir (Seyidoğlu, 2015: 146).

ix. Hazineye Gelir Sağlamak

Gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirleri oldukça düşüktür. Bu sebepten dolayı ek vergiler koymak oldukça güçtür. Vergi gelirlerinin düşük olması, dış ticaretten alınan verginin ülke için bir alternatif oluşturmaya neden olmuştur. Dolayısıyla da gümrük vergileri sıklıkla uygulanmaktadır. Geçmişten beri hükümetin en çok kullanmış olduğu müdahale aracı gümrük tarifeleridir. Bu tarifenin esas amacı ise vergilerin devlet hazinesi için büyük bir gelir kaynağı oluşturmaktır. Az gelişmiş ülkeler çoğunlukla bu tarife uygulamasını kullanmaktadır (Karakaş, 2021: 21).

x. Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma

Monopol gücüne sahip olunan ürünlerde yurt dışı satış miktarını azaltma yoluna giden bazı ülkeler bu durumu benzer avantajlara sahip ülkelerle ortaklaşa da yapabilmektedir. Bu şekilde monopol gücünden yararlanmış olmaktadır (Karakaş, 2021: 23).

xi. Dış Politika Hedeflerini Gerçekleştirmek

Bazı ülkeler dost veya yakın ilişki içinde bulunarak serbest ticaret anlaşmaları yapabilirler, gümrük indirimleri gibi ticari ödünlerde bulunabilirler. Bu duruma benzer örnekler sıralanabilir (Seyidoğlu, 2015: 146).

2.4.Dış Ticaret Politikasının Araçları

Ülkeler dış ticaretlerini kontrol altında tutabilmek için bazı araçlar ile müdahale etmektedirler. Bu müdahalelerden en bilineni gümrük tarifeleridir. Yerli üretimi dış rekabetten korumak ve hazineye gelir sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Dış ticaret politikasındaki bir diğer araç ise kotalardır. İthal ve ihraç edilecek malın hacminin

hükümet tarafından belirlenme işlemine denilmektedir. Kota uygulamaları fiyat mekanizmaları ile aynı yönde hareket etmemektedirler. Sebebi ise kota uygulamalarında miktar kısıtlamalarının olmasıdır. Söz konusu kota uygulamaları ile ithal edilen malın, yurtiçi fiyatlarını arttırdığı gözlenmektedir.

Dış müdahale sürecinde doğrudan ve dolaylı politika araçları kullanılmaktadır. Dolaylı politika aracı para ve maliye politikalarından meydana gelmektedir. Para politikası ile faizlere ve sermaye hareketlerine müdahalede bulunurken, sıkı para politikası ile faizleri yükseltir geniş para politikası ile ise faizleri düşürmektedir. Bu sebeple de sermaye akışı dışarıya doğru olur. Maliye politikası ile hükümet, kamu harcaması ve vergi yoluyla müdahale etmektedir. Genişletici maliye politikaları ödemeler dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Daraltıcı maliye politikası ise olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Doğrudan politika araçları ise gümrük tarifeleri, tarife dışı araçlar, ihracatın özendirilmesi ve büyük ölçekli üretim yerleri kurmak için başvurulmuş ticari yöntemlerdir. Gümrük tarifeleri, ithali gerçekleştirecek mal için uygulanan vergiyi ifade etmektedir. Bu malların ülkeye girişinde değere göre (ad volarem) veya miktara göre (spesifik) vergiler alınmaktadır. Tarife dışı araçlar ise ithalatın kısıtlandığı ya da tamamen yasaklandığı, ithalattan elde edilen gelirin sınırlandırılması ile gerçekleşmektedir (Köksal, 2016: 14).

İthalatın teşviki ile ihracatı özendirmek firmaların dış rekabete açılmaları ve rekabet etkisiyle verimlilik artışını sağlamak için yeni teknolojilerin kullanımı söz konusudur. Bu teşviklerin olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları da vardır. Olumsuz etkilerinden kurtulmak için döviz kuru politikasını istikrarlı hale getirmek gerekmektedir (Köksal, 2016: 15). Hükümet dış rekabette, ülke ekonomisini korumak amaçlı ithalata bazı yasaklamaları getirir. Buradaki amaç ithalatı azaltıp ihracatı arttırmaktır. Böylece dış açığı denge altına alacaktır (Damat, 2020: 10).

Son politika aracı olarak da dövizden tasarruf sağlamak ve yabancı sermayeye dayalı büyük ölçekli üretim yerleri kurmak için başvurulmuş ticaret yöntemi gösterilmektedir (Köksal, 2016: 15).

Dış ticaret politikası araçları aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

i. Gümrük Tarifeleri

Bir ülkeye ithal edilen ya da ihraç edilen mallardan, ülkeye giriş çıkışı sırasında alınacak olan vergi oranını gösteren cetvele denilmektedir. İhraç mallardan alınan gümrük vergileri günümüzde önemini kaybetmiştir. Bu sebeple gümrük tarifesi kelimesi, ithal vergisi olarak kullanılmaktadır (Dinler, 2016: 262). Dış ticaret politikasının en genel en eski aracı gümrük tarifeleridir.  lke sınırları girişinde alınan vergi veya harlardır (Bocutoğlu ve Berber, 2016: 371).

Gümrük tarifelerindeki esas amaç mal ve üretim faktörlerinin ülkeler arasındaki serbest dolanımını engellemektir. Gümrük tarifeleri devlet eliyle oluşturulan suni engellemelerden biridir. Geçmişten günümüze kadar ki süreçte gümrük tarifeleri hazineye gelir sağlamaktadır. Gümrük tarifelerinin ekonomik etkileri fiyat değişim etkisi, yerli sanayi himaye etkisi, devlet gelirleri etkisi, üretim etkisi, ticaret hadleri etkisi, gelir dağılımı etkisi,  demeler bilançosu etkisi ve gelir etkisi şeklinde (Karakaş, 2021: 12).

ii. Tarife Dışı Araçlar

Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve liberal politikaların ülkelerde uygulanmaya başlaması ile 1970'li yıllardan sonra ülkeler standart korumacı önlemlerin yerine alternatif olarak tarife dışı önlemleri kullanmaya başlamıştır.

Döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamak için gümrük tarifelerinin kapsamı dışında kalan araç türüdür. Hükümetin tek taraflı kararı ile gerçekleşen müdahale türüdür (Seyidoğlu, 2015: 147). 1973 yılından sonra sanayileşmiş ülkelerin uyguladığı koruyuculuk önlemleri kapsamında gündeme gelmiştir. Bu kısıtlama türü genellikle ithalatın kısıtlanmasına yöneliktir. Tarife dışı araçlar miktar kısıtlamaları, tarife benzeri araçlar görünmez engeller ve gönüllü ihracat kısıtlamaları olarak sıralanmaktadır (Bocutoğlu ve Berber, 2016: 373).

✓ Miktar Kısıtlamaları

Belli bir ürünün ülkeye giriş miktarına getirilen sınırlandırma şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin Türkiye'ye 2020 yılında 30 bin adet otomobil gireceğine dair bir anlaşma yapılmışsa buna ithal kotası denilmektedir.

✓ Tarife Benzeri Araçlar

İthalatı daraltmayı amaçlayan bütün uygulamalar tarife benzeri araçlar kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu araçlar içerisinde dolaylı vergiler ön plana çıkmaktadır. Dolaylı vergi ise, bir malın üretim veya satış aşamasında vergilendirme işlemine denilmektedir (Bocutoğlu ve Berber, 2016: 373).

✓ **Görünmez Engeller**

Halk sağlığı veya kamu güvenliği şeklinde devletin düzenlediği her türlü teknik, idari standartları kapsamaktadır. Görünmez engeller dış ticareti kısıtladığı ölçüde bir tür dış ticaret engeli niteliği taşımaktadır.

✓ **Gönüllü İhracat Kısıtlamaları**

İthalatçı ülkenin piyasa yapısında bozulmalara neden olmasından dolayı üretici ülkelerin mal ihracatında sınırlandırmalar getirmesi işlemine denilmektedir (Bocutoğlu ve Berber, 2016: 374).

iii. İhracatın Özendirilmesi

İhracatçının ülkeye kazandırdığı döviz karşılık daha fazla ulusal para ödeme işlemi veya ihracatta maliyetini düşürmek gibi uygulamalar yapılmaktadır. Bunlara ek olarak ucuz kredi sağlanması ve vergi muafiyeti de gösterilebilir (Seyidoğlu, 2015: 148).

iv. Bağlı Ticaret

Bağlı ticaret döviz tasarrufu sağlamak, serbest dövizle satılamayan düşük kaliteli yerli üretimin ihracını gerçekleştirmek, yabancı sermaye yolu ile büyük sanayi tesisleri kurmak gibi etmenlerden dolayı gerçekleştirilmektedir.

2.5. İhracat Tanımı ve Türleri

Çalışmanın bu kısmında ihracat tanımı ve türleri hakkında bilgi verilecektir.

2.5.1. İhracat Tanımı

Ülke sınırları dışındaki bölgelere mal ve hizmet satılması işlemidir. Ülke sınırları içerisinde üretilmiş olan ürün veya hizmetlerin ülke dışındaki bir başka ülkeye satılması

amacıyla yabancı ülkelere döviz karşılığında yapılan satışa ihracat denilmektedir (Damat, 2020: 8).

İhracat birçok farklı şekilde tanımlanmaktadır. Uluslararası literatürde de çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır.

Finans kaynağı olarak uluslararası piyasalara açılma ve banka kredilerinin ikamesi şeklinde tanımlama yapılırken, ülkedeki kanunlara göre yasal olan mal ve hizmetlerin uygun taşıma ve doküman vasıtasıyla hedef pazara, yani tüketiciye ulaşması olarak da ifade edilebilir (Köksal, 2016: 5). Satış işleminin ihracat sayılabilmesi için öncelikle mal veya hizmetin ülke sınırları içinden çıkmış olması gerekmektedir. Ardından satış işlemi ihracat mevzuatına uygun yapılmalıdır. Son olarak da satıştan elde edilen gelirin kambiyo mevzuatına göre ülke sınırlarına girmiş olması gerekmektedir (Bozdemir, 2020: 28).

2.5.2. İhracat Türleri

İhracat türleri Ön İzne Bağlı İhracat, Özellik Arz Etmeyen İhracat, Kayda Bağlı İhracat, Özellik Arz Eden İhracat şeklinde sıralanmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında ihracat türlerinin kısaca açıklamaları yapılacaktır.

i. Ön İzne Bağlı İhracat

Bazı malların ihraç edilebilmesi için uluslararası anlaşma kanunları çerçevesinde belli makamların ön izni ile ihracat mevzuatı hükümleri uygulanır (İlbeyli, 2020: 12).

ii. Özellik Arz Etmeyen (Serbest) İhracat

En çok kullanılan ihracat türüdür. Belli bir izne veya kayda gerek duyulmadan gerçekleştirilmektedir (İlbeyli, 2020: 12). İhracatçı birliklerin onaylamış olduğu gümrük beyannamesiyle ihracatın gerçekleştirileceği gümrük idaresine başvurularak oluşturulmaktadır. İhracında izne ihtiyaç duyulan ya da ihracı tamamen yasak olan malların dışında gerçekleştirilmektedir. Herhangi bir kurumdan izin almak veya herhangi bir kısıtlama yapılma durumu söz konusu değildir (Köksal, 2016: 5-6).

iv. Kayda Bağlı İhracat

Bu ihraç işleminin gerçekleşebilmesi için öncelikle İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğince kayıt altına alınması gerekmektedir (Bozdemir, 2020: 30). Kayda bağlı ihracat listesinde mevcut olan mallar kayda bağlı olarak ihraç edilmektedir (İlbeyli,

2020:12). İhraç edilecek malların Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) tarafından belirlenmesi gerekmektedir. Bu durumun üç sebebi vardır. Öncelikle takip edilecek malın ticari politikalar bakımından önem derecesi, dış ticaret anlaşmaları ve bu anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'nin bu anlaşmaya uyumunu denetim altına almak, son olarak da yurt içinde bulunan firmaların çıkarlarını gözetmek şeklinde sıralanmaktadır (Megep, 2007: 24).

v. Özellik Arz Eden İhracat

Bu ihracat türü 12 çeşit özelliği ile gerçekleştirilmektedir. Bunlar Konsinye İhracat, Kredili İhracat, Bedelsiz İhracat, Yurtdışı ve Fuarlara Katılım Yoluyla İhracat, İthal Edilen Malın İhracatı, Transit Ticaret, Serbest Bölgelere Yapılan İhracat ve Kiralama Yoluyla Yapılan İhracat, Sınır Ticareti Kapsamında Yapılan İhracat, Bavul Ticareti, Ön İzne Bağlı İhracat, Bağlı Muamele (Takas) Yoluyla Yapılan İhracat olarak sıralanmaktadır.

Ülkemizde ihracat genellikle özellik arz eden ihracat ile gerçekleşmektedir. İstisnai durumların dışında ihracat tutarının ödenme süresi 180 gün olarak belirlenmiştir. Fakat özellikle arz eden ihracat için süre 180 günün üstüne çıkmaktadır (Cengiz, 2010: 13).

a. Konsinye İhracat

Henüz satışı gerçekleşmeyen malın ihracatının yurt dışındaki şubelerine gönderilmesi olarak tanımlanmaktadır (Bozdemir, 2020: 31). Bu ihracat türü ihracatçı firmanın yurt dışındaki temsilcilerine mevcut malın satışının daha sonradan gerçekleştirilmesi koşuluyla yapılan ihracat şeklidir. İhracatın, ihraç edildiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde malın satışının yapılması gerekmektedir. Bahsedilen süre içerisinde satışı gerçekleşen fakat mal bedelinin karşılanmaması, malların ihraç edilen ülkeye geri getirilmesi koşulunu ortaya çıkarmaktadır (Köksal, 2016: 7).

b. Kredili İhracat

Satılacak malın cinsinin değerinin ve ödeme süresinin belirtilmiş olduğu satış sözleşmesi ile İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine başvuru yapılmaktadır (Bozdemir, 2020: 30). Kredili ihracat talebi kapsamında yer alan mallar, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın onayı alındıktan sonra kapsam dışında kalan mallar için, sözleşme de yer alan esaslara

göre ihracatçı birlikler tarafından süreci sonlandırılır. Dayanıksız tüketim malları 2 yıl, geriye kalan tüm mallar için ise 5 yıl süreyle kredilendirme yapılabilir (Köksal, 2016: 10).

c. Bedelsiz İhracat

Yurtdışına gönderilmiş olan hediye, numune, reklam ve tanıtım eşyaları için yürürlükteki kambiyo mevzuatı bünyesinde yurda getirilmesi gerekmeyen ihracat türü olarak tanımlanır (Bozdemir, 2020: 31). İhracat yönetmeliğinin 4. Maddesindeki ibarede “Karşılığında yurt dışından herhangi bir ödeme yapılmaksızın yurt dışına mal çıkarılması” şeklinde bir tanımlama yapılmaktadır (Ankara Gümrük Müşavirleri Derneği, 2014: 100).

ç. Yurtdışı Fuar ve Sergilere Katılım Yoluyla İhracat

Mevcut ülkeyi temsilen yurtdışında gerçekleşecek olan fuar ve serginin Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından belirlenmesine ve katılım sürecini kapsayan ihracat türüne denilmektedir (Bozdemir, 2020: 31).

d. İthal Edilen Malın İhracatı

Yurtdışından gelmiş vergileri ödenerek katma değer vergisinden yararlanılmadan direkt başka bir ülkeye ihracını ifade eden ihracat türüdür (Bozdemir, 2020: 31). İthali gerçekleştirilmiş vergileri ödenmiş olan, ihracatı yapılmış mallardan teşvik ve aynı zamanda da KDV iadesi yapılmamaktadır.

e. Transit Ticaret

Yurtdışındaki satışı gerçekleşen malın Türkiye üzerinden geçirilmek suretiyle veya geçirilmeden de yapılabilen üçüncü ülkeye satışı yapılmış olan malların ihraç işlemine denilir (Bozdemir, 2020: 31). Uluslararası ticari anlaşma gereğince yasaklı mallar ve dış ticaretin yasaklandığı ülkeler arasında transit ticareti gerçekleştirilememektedir.

f. Serbest Bölgelere Yapılan İhracat

Serbest bölge kavramının karşılığı; ülke sınırları içerisinde yer alan fakat gümrük sınırları dışından kabul edilen aynı zamanda da söz konusu olan ülkedeki ticari ve ekonomik yasaların uygulanmadığı yahut kısmi olarak uygulandığı yer şeklinde

tanımlama yapılmaktadır. Söz konusu yerlerde kurumlar vergisi ve gümrük vergisi alınmaz (Köksal, 2016: 9).

g. Kiralama Yoluyla İhracat

İhracata konu olan malların belirli bir süre kullanılmak üzere yurt dışına çıkarılma işlemine denilmektedir (Bozdemir, 2020: 32).

h. Sınır Ticareti Kapsamında Yapılan İhracat

Bu ticaret türü “Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar” dahilinde yer alan ülkelerin, ihtiyaç duydukları malları daha düşük maliyetle sınır olarak komşu oldukları ülkelerden karşılayarak ekonominin canlanmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. (Köksal, 2016: 9).

j. Bavul Ticareti

1980’li yıllar ile birlikte liberalleşme hareketi ile birlikte dış ticaretin bir getirisi olarak görülen yolcuların beraberinde getirdiği eşyalar kapsamında gerçekleşen bir ticaret türüdür. Bu ticaret türü çoğu zaman kayıt dışı olarak nitelendirilmektedir. Kayıt dışı görülen bu ticaret türünün avantajları da mevcuttur. İki ülke arasında ekonominin canlanmasını sağlamak, ülke içinde bulunan işletmelerin dış pazarlara ulaşmasında köprü görevi görmesi ve döviz gelirlerindeki artışlar avantaj olarak sıralanabilir (Köksal, 2016: 10).

k. Bağlı Muamele (Takas) Yoluyla Yapılan İhracat

İki ülke arasındaki ihracat bedelinin para yerine geçebilecek mal, hizmet veya teknolojinin transferi ile gerçekleştirilmesine denir (Köksal, 2016: 6). Takas işlemi ikiden fazla ülke ile de gerçekleştirilebilmektedir. Bu işlem için ihracatçı birliklere başvuru esastır (Köksal, 2016: 6).

2.6. İthalat Tanımı ve Türleri

Bu bölümde ithalat kavramı açıklanarak ithalatın türleri hakkında bilgi verilecektir.

2.6.1. İthalat Tanımı

Ülkelerin birbirleri arasında mal veya hizmet ihtiyaçlarını karşılama işlemine ithalat denilmektedir. Bir ülkenin başka bir ülkede üretilen mal veya hizmeti döviz

karşılığında satın alma işlemidir (Ertaş, 2014: 20). Bir başka ülkenin dış ticaret için üretmiş olduğu fazla mal ve hizmeti ülke içerisindeki talebi karşılamak amacıyla satın alma işlemine başvurma durumuna denilmektedir (Damat, 2020: 7). Dış alım kavramı ile tanımlanan ithalat, ihracat ile birlikte dış ticaret kavramını oluşturmaktadır. Bir başka çerçeveden baktığımızda ithalat ülkelerin kanunlarına göre yasaklı olmayan malların dış ticaretinde gümrük vergilerini ödeyerek yurt içine alınması işlemi ifade etmektedir (Köksal, 2016: 11).

Gelişmekte olan ülkelerde teknoloji geriden gelmektedir. Aynı zamanda sermaye birikimleri yetersiz kalmaktadır. Yatırım yapamayan ülkelerde bu durumu çözmek için dış açılıma yönelmişlerdir (Bozdemir, 2020: 33). İthalatçı olabilmek için gerçek veya tüzel kişiye ihtiyaç vardır. Daha sonra vergi mükellefi olmalı ve vergi numarasına sahip olması gerekmektedir. Dışa bağımlılıktan kurtulmak için ithalat minimum düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır. İthalatın doğrudan ve çeşitli şekillerde kişiler ve tüzel kişiler tarafından yapılan türleri mevcuttur. Bunlar akreditifli, mal karşılığı, bedelsiz, belge karşılığı, kredili, geçici kabullü, ankonsinyasyon ithalat şeklinde sıralanmaktadır (Köksal, 2016: 11).

2.6.2. İthalat Türleri

İthalat bedelli ithalat, bedelsiz ithalat ve geçici ithalat olmak üzere üç başlıkta toplanmaktadır.

I. Bedelli (Normal) İthalat

Ödeme şekillerinden bir tanesi kullanılarak satın alınan malın ülkeye getirilme işlemine denilmektedir. Başka ifadeyle ise ülkelerin yabancı bir ürün veya hizmeti para karşılığında ya da başka mal ve hizmet karşılığında satın alma işlemine denilmektedir (İlbeyli, 2020: 15).

II. Bedelsiz İthalat

Bedelsiz ithalat malın gönderim işlemi sonlandırılmadan yurda girmesi işlemine denilmektedir (Bozdemir, 2020: 36). Bu ithalat türünde döviz akışı söz konusu değildir. Yurt dışında kazanılarak tasarruf edilen ve yurda getirilmesi mecburi olmayan kazanç ve tasarruflar ile satın alınmış eşyanın Türkiye'ye ithal edilmesi işlemine denilir. Vergisiz ithalat olarak da bilinmektedir (Sezen, 2008: 107).

III. Geçici Kabullü İthalat (Geçici İthalat Rejimi)

Serbest dolaşım dışındaki bir malın vergisinin tamamı ya da bir kısmının ödenmeme ihtimaliyle, gümrük bölgesinde kullanılarak tekrardan ihraç edilme işleminin mümkün olduğu bir rejim şeklinde tanımlanmıştır (İlbeyli, 2020: 15). Alıcıya kar ettirerek tekrardan yurt dışına satılma işlemine, yani ihraç etmek amacıyla kullanılan ithalat türüdür (Köksal, 2016: 13). Bedelsiz olarak ithal edilecek ürünlerin (ambalaj malzemeleri, fuar, sergi ve yarışma eşyalarının) ülkeye girişi için kullanılmaktadır (Sezen, 2008, 108).

İthalat ödeme yöntemlerine göre sınıflandırılmaktadır. Bunlar sırasıyla; Akreditifi İhracat, Mal Karşılığı Ödeme, Vesaik Belge Mukabili Ödeme, Kabul Kredili Ödeme, Peşin Ödeme, Özel Takas (Karşı Ticaret) şeklindedir.

a. Akreditifli İthalat

Kelime anlamı olarak baktığımızda akreditif taahhüttür. Yani ihracatçıya ithalatçı isteği ile bankalar aracılığıyla, belirlenmiş şartları sağlamak üzere satılan mal ve hizmetin değerini karşılama taahhüt etme olgusuna denilir. (Köksal, 2016: 12). İthal eden kişi(alıcı) malın sevk edilmesinden önce banka aracılığıyla ihraç eden (satıcı) kişinin bulunduğu yerdeki bankasına malın sevk belgesinin teslimi karşılığında kredi açması işlemine denilmektedir (Sezen, 2008: 106).

b. Mal Karşılığı İthalat

İthalatçının satın aldığı malın, sözleşmede belirttiği tarihte bedelini ödemesi gerekmektedir. Alıcı malı satıcının gönderdiği herhangi bir gönderim aracı ile alır ve bu durumla ilgili olan belgeyi direkt olarak gümrükten temin eder. Bu durum ithalatçının bir süre kredi verilmiş gibi değerlendirileceğinden avantajlı konumdadır (Köksal, 2016: 12). Bu tür ithalatta ithal eden kişi için risk teşkil etmezken, ihracatçı için büyük risktir. İthal eden malın karşılığı, varış yerine ulaştıktan sonra veya malların satışı yapıldıktan sonra mal karşılığı ödenerek belgenin geri çekilmesi gerçekleştirilmektedir (İlbeyli, 2020: 16).

c. Belge Karşılığı İthalat (Vesaik)

Malın ülkeye gelmiş olma şartı gözetilmeden, malın yola çıkmış olduğunu belirten belgenin bedelini ödeyerek bankadan belge alması işlemine denilmektedir (Sezen, 2008: 107).

d. Kabul Kredili İthalat

Bu ithalat vadeli olarak gerçekleştirilmektedir. İthal edilen malın bedelinin bir sonraki tarihte ödeme işlemidir. İthal eden kişi poliçeyi, malları göndermeden önce düzenler ve ithalatçı poliçeyi kabul ettikten sonra sevkiyat işlemini gerçekleştirir. Bu ödeme yöntemi vadeli ithalat olduğu için akreditif, vesaik mukabili ödeme ve mal mukabili ödeme türleri ile birlikte ödenmektedir (İlbeyli, 2020: 16).

e. Peşin Ödeme

İthalatçının satın almış olduğu malların eline geçmeden mal bedelini banka aracılığı ile peşin ödemesi işlemine denilmektedir (İlbeyli, 2020: 16).

f. Özel Takas (Karşı Ticaret)

İthal edilecek mal veya ihraç edilecek olan malların bedellerinde para transferi olmaksızın malların bir kısmının ya da tamamının karşılıklı değiştirilmesi işlemidir (İlbeyli, 2020: 16).

Diğer ithalat türleri ise; Ankonsinyasyon İthalat, Ticari İthalat, Vergi numarası Şartı Aranmayan İthalat, İzne Bağlı İthalat, Özelliği Olan İthalat, Kesin İthalat, Uluslararası Fuarlar Yoluyla Yapılan İthalat şeklinde sıralanmaktadır.

3. EKONOMİK BÜYÜME TANIMI ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında ekonomik büyüme teorisinin tanımı ve kavramsal çerçevesi hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Ekonomik Büyüme Tanımı

Ülke ekonomisindeki nüfus, işgücü, toprak vb. gibi üretim faktörlerinde yaşanan artışlara ekonomik büyüme denilmektedir. İktisadi büyüme kavramı ölçülebilir bir olgudur. Kişi başına düşen gelir veya büyüme hızı rakamsal olarak ifade edilir. Fakat ekonomik büyüme üzerinde ölçülemeyen faktörlerde söz konusudur. Örneğin; politik düzen, eğitim sistemi, halkın değişiklik ve yenilikleri benimsemesi gibi etmenler rakamla ölçülemediği gibi ekonomik büyüme üzerinde etkili bir olgudur (Acar, 1994: 6).

Ekonomik büyüme iki ana kaynağa sahiptir. Üretim faktörleri stok artışı ve teknolojik gelişmelerin yaşanmasıdır. Ekonomik büyüme bu iki farklı şekilde anlaşılmaktadır. Öncelikle eksik istihdam durumundan dönerken üretim artışı ile ortaya

ıkan konjonktürel dalgalanmalar sonrasında gerçekleşen büyüme biçimi, bir diğerk faktörler ise, tam istihdam koşulları altında yeni girdilerin dahil edilmesi ve aynı zamanda da teknolojik gelişmeleri de dahil ederek uzun dönemli büyümeyi ifade etmektedir (İlbeyli, 2020: 34). Ekonomik büyümeyi hızlandırmak için teknolojik gelişmeler ve artan rekabet gücü ile istihdam, aynı zamanda da işgücü verimliliği arttırmaktadır. Bu sayede de ekonomik büyüme hız kazanmış olur. Küreselleşen dünya düzeninde dünyanın tek pazar haline gelmesi dış ticaretin hem reel hem de finansal ekonomide büyük bir etkiye sahip olması durumunu doğurmuştur (Aytaç, 2017: 215).

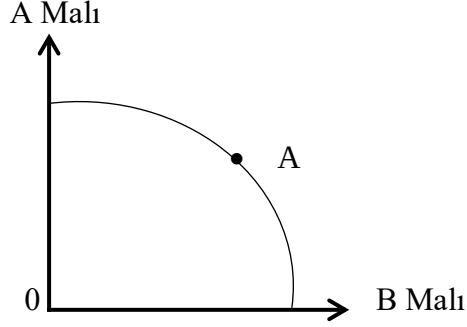
Bir ülkedeki mal ve hizmet hacminin artışı ekonomik büyüme olarak adlandırılır. Gelişmiş ve aynı zamanda da gelişmekte olan ülkelerde büyüme, belli bir dönemdeki gelir ve üretim artışı ile hesaplanmaktadır. Buradan yola çıkarak da ekonomik büyümenin, bir ülkede kişi başına düşen GSYH’ daki artışı ile ifade etmek gerekmektedir. Ekonomik büyüme hızının ölçülmesi ise üretim imkanları eğrisi ile gerçekleşmektedir. Ekonomik büyüme teorilerinde genellikle makroekonomik üretim fonksiyonları kullanılmaktadır. Ekonomik büyüme iki şekilde gerçekleştirilir. İlki tam istihdam koşullarında ekonomik kaynakların etkin kullanımı ile bir diğeri ise mevcut kaynaklara yenilerini ekleyerek sağlanmaktadır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, belli bir toplumdaki hayat standartlarındaki artış ve kişi başına düşen hasılanın artışı günlük hayattaki olumlu göstergeler ile de gözlenmektedir (Köksal, 2017: 16-18).

Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin bir göstergesi olarak güçlü ve başarılı ekonomi gösterilirken gelişmekte olan ülkelerde durum tam tersidir. Gelişmekte olan ülkelerde gelirin düşük olması aynı zamanda da tasarruf ve yatırım hacmindeki düşük seviyeleri göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışına bağlı üretimin arttırılma ihtiyacı ile yüksek ekonomik büyüme oranları elde edilememektedir.

Bir toplumdaki ekonomik faaliyetlerde meydana gelen artışlar aynı zamanda da kişi başına gelirdeki artışı ifade etmektedir. Büyüme olgusu uzun dönemli, dinamik bir yapıya sahip bir olgudur (Taban, 2014: 1).

İktisadi büyümenin gerçekleşme işlemini üretim imkanları eğrisi ile gözlemlemek gerekmektedir. Kavramsal olarak üretim imkanları eğrisi; ekonomideki üretim faktörleri ve üretimin sabit olduğu durumdaki “tam ve etkin” kullanım ile gerçekleştirilebilecek mal

ve hizmet bileşimlerini gösteren noktaların oluşturduğu geometrik şekile denilir (Taban, 2014: 5).

Şekil 1.1: Üretim Olanakları Eğrisi

Artan fırsat maliyetlerinden dolayı üretim olanakları eğrisi orijine iç bükeydir. Bu durumda A malı üretmek için B malının üretiminden daha fazla vazgeçiş sağlanması gerekmektedir. Bu duruma Marjinal Dönüşüm Oranı da denilmektedir (Taban, 2014, 5).

$$MRT = \frac{\Delta B}{\Delta A} \text{ şeklinde formülize edilmektedir.}$$

Ekonomik büyümenin hesaplanması işleminde ise reel değişkenler kullanılmıştır. Büyüme ise reel GSYH' daki artışın hızı olarak tanımlanmaktadır;

$$g = \frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} \times 100 \quad (1.1)$$

GSYH üç yöntem ile ölçülmektedir. Bu ölçüm yöntemleri; üretim yöntemi, harcama yöntemi ve gelir yöntemi şeklindedir. Üretim yöntemine baktığımızda GSYH'nın katma değerler toplamına eşit olduğu durumdan hareketle GSYH tüm sektörlerde oluşturulan katma değerlerin de toplanması ile hesaplanmaktadır (Acar, 2002: 11). Harcama yöntemi ise bir ülkede belli bir yılda üretilen tüm nihai mal ve hizmetleri satın almak için yapılan harcamalar tüketim, brüt yatırım, hükümet alımları ve net ihracat toplamı ile ölçülmektedir. Gelir yönteminde ise GSYH sermaye ve işgücü gelirleri ile dolaylı vergiler aynı zamanda da yıpranma oranlarının toplanması ile ölçülmektedir (Ünsal, 2004: 43-52).

3.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Ekonomik büyümeyi bir çok faktör belirlemektedir. Başlıca belirleyiciler ise; sermayedeki birikim, nüfus ve işgücündeki artışlar, makroekonomik istikrar, teknolojik ilerlemeler, gelir dağılımı şeklinde sıralanmaktadır.

Sermaye birikimi ekonomik büyümeyi belirleyen en önemli yapı taşıdır. Bunun sebebini ise şu şekilde açıklayabiliriz. Ülkenin gelişimi için o ülkede yatırımın gerçekleşiyor olması gerekmektedir. Bu yatırımlarda elde edilen gelirden ayrılmış kısmı tasarrufların gösterildiği yerdir. Daha sonra tasarrufların yatırıma dönüştüğü evrede sermaye birikimlerindeki artışın önemi büyüktür (Köksal, 2016: 19). Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ilk şart sermaye birikimidir. Sermaye birikimi dediğimiz zaman bir ekonomideki makine ve teçhizat üretim faktörüne ek olarak yol, köprü ve hastahane benzeri yatırımlar da bu kategoride değerlendirilmektedir. Bir ülkede ekonomik büyümeden bahsetmek için tasarruf elde ederek milli gelirdeki getirinin yatırımlara aktarılması gerekmektedir. Sermaye birikiminin artması ile ekonomik büyümenin gerçekleşmesi arasında paralellik söz konusudur.

Nüfus ve işgücündeki artışlar için aktif nüfusun çoğunlukta olması ekonomik büyüme için gerekli olan bir koşuldur. Verim artışı için nüfusun eğitilmiş, sağlıklı ve genç olması gerekmektedir. Kişilerde bulunan bilgi, yetenek, tecrübe, teknolojik faaliyetlerin geliştirilmesinde önemli etmendir. Dolayısıyla ekonomik büyümede artış yaşanmış olur. Bu sebepler doğrultusunda bir ülkedeki teknolojiyi ve sermayeyi etkin kullanabilecek bireylerin yetenekleri ile bilgi birikimleri nüfusun dinamik yapısı gelişmekte olan ülkeler için etkili bir fırsat doğurmaktadır (Köksal, 2016: 20).

Makroekonomik istikrar dediğimiz zaman ise iktisat teorisine göre enflasyon, para arzı, bütçe açığı gibi değişkenler kullanılır. Ekonomik büyüme devlet politikalarının etkisi altında kalacağı için doğrudan ve dolaylı olarak iki etkiye sahiptir. Dolaylı etkisi kamu harcamaları için vergi arttırması, özel sektörler yatırımlarında olumsuzluklarla sonuçlanmasıdır. Bu durum dışlama etkisi olarak tanımlanmaktadır. Açığın pay senedi ile kapatılmaya çalışılması enflasyona neden olmaktadır. Dolayısıyla yatırımları, sermaye birikimlerindeki artışı ve sonucunda da büyümeyi etkileyecek bir durum söz konusudur.

Teknolojik ilerleme ile emekten tasarruf sağlayarak daha fazla üretime ulaşmak temel hedeftir. Üretimde artan verimlilik ile daha fazla çıktı elde etme çabası söz konusudur. Kaynakların etkin kullanımı ile daha önce ekonomide kullanılamayan üretim birimlerinin de dahil edilmesi ile yüksek oranda ekonomik büyümeyi getirir.

Bu faktör mevcut ürün yönetimi konusunda yeni yöntemlerin geliştirilmesi yada üretim tekniğinin geliştirilmesinde yenilik olarak kabul edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde teknolojik gelişmeler ekonomik büyüme için en önemli etkeni oluşturmaktadır. Nedeni olarak da verimlilik artışı yaşanması gösterilmektedir. Ülkeye teknoloji girişinin sağlanması iki şekilde olur. Doğrudan ve dolaylı teknoloji giriş yöntemleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Teknolojik ürün, makine satın alma işlemleri gerçekleştirerek
2. Teknolojik iş birliği anlaşmaları yapılarak
3. Taklit veya kopya uygulamasıyla
4. Yerli ve yabancı sermaye işbirliği ile
5. Öğrenci, seyahat ve uzman değişimi
6. Uluslararası yayın, sergi ve fuar aracılığıyla

Teknoloji transferi dediğimiz olay ülkeler arasında teknoloji aktarımının gerçekleşmesi ile son bulmamaktadır. Teknoloji transferinden sonra bu transferin benimsenmesi, yenilik gerektiren alanlarda gelişimin sağlanması ve ardından ekonominin tamamına yayılması vakit alan bir süreçtir (İlbeyli, 2020: 37).

Gelir dağılımı ise, üretime katılan bireylerin yada toplumların arasında üretim faktörlerinin dağılması işlemine denilmektedir.

Bu dinamiklere ek olarak doğal kaynaklar, ülkenin coğrafyası, iklim koşulları, siyasal ve sosyal yapıda büyüme için etki yaratacak etmenler olarak gösterilebilir. Üretim için bazı durumlarda doğal kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Doğal kaynaklar sonsuz miktarda değildir. Bu sebeple de mevcut doğal kaynağın daha verimli kullanımına değinilmektedir. Ülkelerin sahip olduğu doğal kaynak çeşitlilikleri birbirlerinden farklıdır. Ülkelerin gelişmişlik olguları sahip oldukları doğal kaynak çeşitliliğinden dolayı birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Dolayısıyla doğal kaynak bakımından zengin olan ülkeler tam tersi durumdaki ülkelere daha hızlı bir şekilde kalkınmaktadırlar.

Böyle bir durumun gerçekleşiyor olması geliştirmekte olan ülkenin sahip olduğu kaynakların niteliksiz olduğu anlamına gelmemektedir. Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerin, kaynaklarını kullanabilmeleri için yetersiz sermaye veya bazen de yetersiz teknolojiye sahip olmalarından kaynaklı bir problem söz konusu olabilir.

3.3. Ekonomik Büyüme Modelleri

Bu kısımda ekonomik büyüme modelleri klasik büyüme modelleri ve modern büyüme modelleri olarak sınıflandırılmıştır. Bölümler hakkında kısaca bilgiler verilecektir.

3.3.1. Klasik Büyüme Teorileri

Klasik iktisatçılara göre bir ülkenin milli gelirinin tarım, sanayi ve ticaret sektörlerindeki faaliyetleri neticesinde elde edilen ücret, rant ve karlardan meydana geldiği öne sürülmektedir. Bu doğrultuda ekonomik büyüme süreci analiz edilmektedir. Süreci hızlandırmak adına politikalar geliştirilmiştir (Gupta, 2009:2).

Klasik büyüme teorisinin üç önemli özelliği söz konusudur. Bunlar; sermaye birikimi, nüfus artışı ve iş bölümü, teknolojik gelişmelerdir (Yılmaz ve Akıncı, 2012:34). Klasik büyüme modelinde ana etmen yatırımdır. Bunun sebebi olarak emek ve toprağın verimliliğinin artırılması ve daha fazla ürün elde etmeyi sağlamaktadır. Yatırımların gerçekleşmesi için ise kar önemli bir faktör olma özelliğine sahiptir. Kar ve yatırım doğru orantılı artışlar sergilemektedir (Temel, 2017: 34).

Klasik büyüme modeli varsayımlarına göre kar sermaye birikimini uyaran temel faktördür. Ücretler kısa dönemde emek arzı ve emek talebine göre belirlenmektedir. Uzun dönemde ise alt düzeyde sabit haldedir. Ekonomi daima tam istihdam ve tam rekabet halindedir. Teknik ilerlemeler sanayide dinamik bir şekilde gerçekleşirken, tarımda oldukça yavaştır. Üretim fonksiyonu veridir. Son olarak ise hükümetin ekonomi üzerindeki müdahalesi düşük düzeydedir (Acar, 2002: 35).

3.3.1.1. Adam Smith Modeli

Ekonomik büyüme kavramının çokça üzerinde durduğu “Ulusların Zenginliği” kitabında görünmez el kavramı ile piyasanın dengeye geldiği ve bu şekilde istikrarın sağlandığını söylemektedir. Aynı zamanda da ülkelerin zenginleşebilmesinin en önemli

faktörü olarak işbölümü gösterilmiştir. İş bölümü ve aynı zamanda da sermaye birikimi ekonomik büyüme için temel yapı taşıdır.

Adam Smith'in düşünceleri genel olarak; iş bölümü ülke refahı için gereklidir, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur sistemin görünmez el ile dengeye geleceğini açıklamaktadır, kişisel çıkarların ön planda olduğunu savunmaktadır, serbest dış ticareti savunarak mutlak üstünlükler teorisi ortaya çıkmıştır, zenginliğin emekten kaynaklandığını düşünmektedir, verimde artış sağlamak için tarımın yanında sanayide kullanılmalıdır, ücretlerin asgari geçime göre belirlenmesi gerektiği gibi düşünceleri mevcuttur (Smith, 1985: 336).

Smith'e göre emeğin üretici sınıfındaki en büyük gelişmesi olarak ve emeğin yönetiminde kullanılmasında el yatkınlığı ve kavrayışın iş bölümünden geldiğini açıklamaktadır. Emek ve bu emeği harcarken ki ustalık, beceri ve muhakeme yeteneğinin büyük bir kısmını" işbölümü sonucunda gerçekleştirdiğini söylemektedir (Smith, 1985: 338). Sanayileşmeye dayalı büyüme modelleri ise işbölümünde artış yaşanması ile önemli bir faktör haline gelmiştir. Buradan hareketle ulusal zenginlik aslında işbölümüne dayalı insan emeğidir (Bilen, 2010: 6). Ulusal işbölümünün yanı sıra uluslararası işbölümünde ülkeler daha düşük maliyetle ürettiği malların üretiminde uzmanlaşırlar ve bu şekilde üretimini daha yüksek maliyetle gerçekleştirdiği ürünleri ise diğer ülkelere karşılaşırsa yüksek maliyetle ürettiği malın maliyetini azaltmış olacaktır. Bu sebeple ticaretin serbestliği ilkesini savunmuştur. Ekonomi tam zenginlik aşamasına kadar büyüyecek ardından bu büyüme süreci durgunluğa erişecektir. Adam Smith ekonomik büyümenin bir süre sonra durgunluk sürecine gireceğini kabul etmiştir. Bu durgunluğun olumsuz bir süreç olmadığını da belirtmiştir (Seyidoğlu, 2003: 17-18).

3.3.1.2. Thomas Malthus Modeli

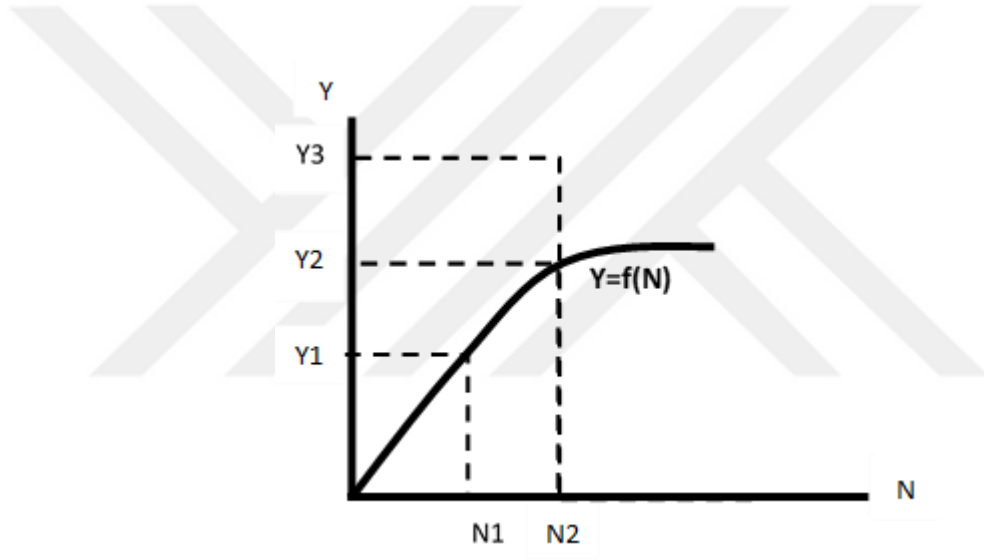
Malthus'un ekonomik büyüme modelleri nüfus hareketlilikleri üzerine olmuştur. Nüfusun, besin maddelerinde yaşanan artıştan daha hızlı arttığını öne sürerek, kişi başına düşen besin miktarının giderek azaldığını öne sürmektedir. Nüfusun geometrik dizi halinde arttığını söylerken, besin maddelerinde ise aritmetik biçimde artış gözlemlenir. Malthus'un büyüme modelini Tablo 1.1. ile açıklanmaktadır;

Tablo1.1. Üretim ve Nüfus Artışı

	(t) Zaman						
Çıktı(Y)	1	2	3	4	5	6	7
Nüfus(N)	1	2	4	8	16	32	64
Kişi başına Çıktı(Y=Y/N)	1	1	0,75	0,5	0,3125	0,1875	0,109375

Kaynak: Bilen, 2010: 9

Nüfus ve hasıla-çıktı büyüme hızları arasındaki zıtlık üzerine inşa edilen bir modeldir. Tüm bunlara ek olarak üretime daha fazla arazinin dahil edilmesi gerektiğini ve bu şekilde iktisadi hayatın doğasında azalan getiriler kanununun olduğunu kanıtlamıştır.

Şekil 1.2. Azalan Verimler Altında Üretim

Kaynak:Bilen, 2010: 9

Toprak miktarı sabittir ve bu sebepten dolayı reel hasıla- çıktı miktarı işgücüne dolayısıyla da nüfusa bağlı değiştiğini söylemektedir. Malthus'a göre üretim emek girdisine göre azalan ortalama verimlere dayandırılmaktadır (Bilen, 2010: 9). Malthus'a göre büyüme teorisine kavramsal olarak baktığımızda büyüme;

$$p=b-d \quad (1.2)$$

b = Doğum Oranı

d = Ölüm Oranı

p = Büyüme Hızı

şeklinde gösterilmektedir. Doğum oranı kişi başına çıktıdan bağımsızdır. Bu sebeple de ölüm oranı, kişi başına çıktının negatif fonksiyonu olarak ele alınır. Çünkü kişi başına çıktının artması, kişilerin daha sağlıklı beslenmesi anlamına gelmektedir. Bu durumun tam tersi de olabilir. Ters durumda ise ölüm oranları artmaktadır (Taban, 2014: 59). Böylece Malthus’a göre fakirliğin temel sebebi nüfus artışının yaşanmasıdır.

3.3.1.3. David Ricardo Modeli

David Ricardo, Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” kitabından sonra “Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri” adında bir eser yayınlamıştır. Bu kitapta genel olarak değer kavramından bahsedilmektedir. Burada kullanılan değer kavramı malların üretiminde kullanılan emekle eşdeğerdir. “Emek Değer Teorisi” de denilen bu teori Karl Marx’ın artık değer kuramının ortaya çıkmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Klasik Büyüme Teorisi için en büyük katkıyı David Ricardo gerçekleştirdiği için bu model Ricardo Modeli olarak adlandırılmaktadır. Bahsedilen bu model 19. yy da sanayi devriminin ilk yıllarından başlamaktadır. Bu dönem tasarrufların ve sermaye birikim hızlarının oldukça hızlı arttığı bir dönemdir. Teknik açıdan yeniliklerin yaşandığı bu dönem sanayi sektörünün verimliliğini arttırmaktadır. Tarım sektöründe ise verimin düşük olduğu, ücretlerin doğal ücret seviyesinde olduğu, ekonomide ise tam istihdam koşullarının yaşandığı bir süreçtir (Taban, 2010: 64).

Karın istihdam edilen emek miktarı ile değil, sermaye ile doğru orantılı olduğunu ifade etmektedir (Ricardo, 1821: 418). Ricardo’ya göre mevcut sanayi üretiminin artışı sürekli olmayacaktır. Tarımda artan maliyetler sonucu ücret düzeyi artacaktır. Kar elde etme olgusu giderek azalacak ve ekonomik büyüme son bulacaktır. Kar oranları yatırımları arttıran bir faktör olduğu için, kar düştükçe ekonomik büyüme olgusu da paralel olarak düşecektir.

Ekonomi ikiye bölünmektedir. Büyüme süreci ve durgunluk süreci şeklindedir. Büyüme evresinde ekonomik büyüme sürecinin devamlılığını şu şekilde ifade etmektedir. Yüksek kar oranları tasarruf ve sermaye birikimini getirir. Sermaye birikimi üretimde artışı teşvik ederek, işgücüne olan talep artmaktadır. Bu artışla reel ücretler asgari tutarın üzerinde seyredecektir. Bu şekilde nüfusta artış yaşanarak, tarıma olan talebi arttıracaktır.

Üretim artarak ekonomik büyüme süreci sürekli hale gelecektir. Tersî durumda ise, ücret haddinin artışı nüfusu arttırdığı gibi artan nüfusun gıda ihtiyacı da artacaktır. Bu sebeple üretimi arttırmak gerekecektir. Ricardo metaların değerinin, o metalar için harcanan doğrudan emek ile değil de metalar için yardımcı olan araç-gereçlere harcanmış emeğin de etkileri olduğunu söylemektedir (Ricardo, 1821: 16). Fakat ülkedeki verimli toprakların sınırlılığı verimsiz topraklarda üretim yapmaya yönlendirecek, giderek maliyetler artış gösterecektir. Bu durum toprak sahiplerinin daha fazla rant ödenmesi gereksinimini doğuracaktır. Azalan verimler kanunu gereği uzun dönemde normal kar elde etmeye başlanacaktır. Nüfusun artmış olması ücretleri asgari geçimlik düzeyine gelmesine neden olmuştur. İçinde bulunan durgunluk dönemi, yenileme yatırımları ile ve aynı zamanda da ücretlerin asgari geçimlik düzeyinde tutarak nüfusun azalma eğilimine girmesi olası bir sonuç doğuracaktır (Bilen, 2010: 10).

3.3.1.4. Karl Marx Modeli

Sosyalist büyüme modelinin temel kurucusu Karl Marx'dır. Marx kapitalist yapının yıkılarak sosyalizm aracılığıyla komünizme geçişin öngörücüsü konumundadır. Sosyal toplumun kurulması, bu yönde ilerleyen insan tercihleri, iradeleri zaaf olarak görülmüştür. Marx'a göre kapitalist düşünce insanların istekleri veya tercihleri doğrultusunda ortaya çıkmamıştır. Aynı koşullarda çöküşü de insanların istekleri doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Bu çöküş bağımsız nedenlere dayandırılmaktadır (Taban, 2014: 71).

Bu büyüme modeli Marx'ın emek değer teorisi ve artı-değer teorisinden meydana gelmektedir. Büyümeyi belirleyen unsur ise sermaye (kapital) birikimi olarak gösterilmektedir. Sermaye birikimi olarak bahsedilen olgu ise artı- değerın kapitale dönüşmüş halidir. Artı-değerin elde edilmesi ise sermayenin büyümesi, artı-değerin büyümesi ile artarak artmaktadır. Genele baktığımızda toplam artı-değeri, sömürü haddi ve emeğin kullanılan kısmı belirlenmektedir. Kapitalist düzende birikim ile birlikte artı-değer de giderek trendine girmektedir (Bilen, 2010: 11).

Emek-değer teorisinin modeline baktığımız zaman;

$$P=C+V+S \quad (1.3)$$

P = yıl içinde işçi başına yaratılan değer

C= yıl içinde yeni üretilen sabit sermaye

U = yıl içinde yeni üretilen değişir sermaye

S= işçi başına artı değer

Bu formül ile bir yıl içerisinde işçi başına düşen değer, aynı yılda tekrar üretilen sabit sermaye ile değişir sermaye ve işçi başına düşen artı değer toplamına eşittir (Acar, 1994: 30).

Marx'ın büyüme modeli ise şu şekildedir;

S= Artı Değer

C= Sabit Sermaye

V= Değişir Sermaye

a = Artı Değer Oranı

k=Kar Oranı

b=Sermayenin Organik Bileşimi

$$\frac{S}{V} = a \quad (1.4)$$

$$\frac{S}{V+C} = K \quad (1.5)$$

$$\frac{C}{V} = b \quad (1.6)$$

Artı değer oranı ve kar oranı aynı zamanda da sermayenin organik bileşiminin ilişkisi;

$$P = \frac{S}{V+C} = \frac{\frac{S}{V}}{1+\frac{C}{V}} \quad (1.7)$$

şeklinde açıklamak mümkündür. Verilen eşitlik doğrultusunda, kar oranının artı değer oranı ile doğru orantılı, sermayenin organik bileşimi ile ters orantılı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla sermaye birikimi zorunlu olarak kar oranında düşüşlere neden olacaktır. Sermaye birikiminin diğer sonucu olarak ise kapitalin giderek daha az elde toplanması şeklinde ifade edilmektedir. Tekelleşmenin artması, küçük kapitalistlerin emekçi konumuna gelmesine yol açmaktadır (Acar, 2002: 69).

3.3.1.5. Keynesyen Büyüme

John Maynard Keynes, ekonomide çığır açan düşüncesiyle tanınmaktadır. Durgunluk içerisindeki ekonomilerin bu durgunluk sürecinden kurtulmaları için yapılması gerekenleri incelemektedir. Bu durumu da talebin genişlemesi ile gerçekleştirmektedir. Talebin artışı ile kendisinden daha büyük bir gelir artışı yaşanacaktır. Bu gelir artışı talep miktarı ile çarpan katsayısının çarpımına eşittir. Katsayı ise tüketim eğilimi denilen $\Delta C / \Delta Y$ oranını ifade etmektedir.

C= tüketim

Y= üretim

Δ = değişim

Artan yatırımlar sonucu yaşanan ekonomik büyüme ile ekonomi eksik istihdam düzeyinden tam istihdam haline gelecektir. Keynes kısa dönemde veri girdiler ile tam istihdam dengesine nasıl ulaşacağını göstermektedir. Bu sebeple büyümekte olan bir ekonomi Keynes'e göre ikinci plana atılan anlamına gelmektedir. Keynes'in ekonomik büyüme adına olan düşünceleri statik içeriklidir (Taban, 2014: 90).

3.3.1.6. Joseph Schumpeter ve Ekonomik Büyüme

Bu görüşe göre sistemin çöküşü refah artışından kaynaklı olacaktır. Yani açlık, sefalet ve yoksulluk gibi faktörlerin değil artan refahın gelecekte çöküşü getireceği fikrini savunmaktadır Schumpeter (Taban, 2014: 77).

Schumpeter'e göre büyüme maddi ve maddi olmayan yani sosyal organizasyon ve teknik faktörlerine dayanmıştır. Toplumların gelişmesini anlatırken yenilikleri ön planda tutmaktadır. Aynı zamanda da ekonomik dalgalanmalardan bahsederken de bu

olgu devam etmektedir (Bilen, 2010: 13). Bu şekilde baktığımızda beş tür yenilikten bahsedilmektedir.

1. Piyasaya sürülen yeni bir mal ya da mevcut ürünün yeni bir türünün arzı
2. Yeni bir girdinin elde edilmesi
3. Emek veya sermayeden tasarruf elde edebileceğimiz, yeni üretim teknikleri geliştirme
4. Yeni Pazar
5. Sanayiinin yeniden organizasyonu (Acar, 1994: 35).

Bahsi geçen bu yenilikleri uygulayacak olan girişimcidir. Böylelikle de büyüme için itici güç konumunda girişimciler yer almaktadır. Schumpeter'e göre girişimcilerin yetiştirilebilmesi için sağlanan imkânlar doğrultusunda büyümenin hızlanacağından bahsedilmektedir. Yani bu düşünüre göre çalışmanın temelini AR-GE (Araştırma ve Geliştirme) oluşturmaktadır (Bilen, 2010: 13).

3.3.2. Modern Büyüme Teorileri

Bu kısımda modern büyüme teorileri ikiye ayrılmaktadır. Öncelikle dışsal büyüme teorileri anlatılarak ardından içsel büyüme teorilerinden bahsedilecektir.

3.3.2.1. Dışsal Büyüme Teorileri

Dışsal büyüme teorileri; Domar Büyüme Modeli, Harrod Büyüme Modeli, Neo-Klasik Büyüme Modeli olarak incelenmektedir.

3.3.2.1.1. Domar Büyüme Modeli

Bu büyüme modelinin temelini tam istihdam ve dengeli büyüme oluşturmaktadır. Yani Keynes'in büyümeyen statik bir ekonomi itibarıyla ileri sürdüğü fikrinin büyüyen ve aynı zamanda da dinamik ekonomiler için geçerliliğini sınamaktadır (Taban, 2014: 93). Sistemdeki denge şartının yatırımlardaki iki etkinin birbirine denk getirilmesine bağlamıştır. Bu etkiye bakıldığında;

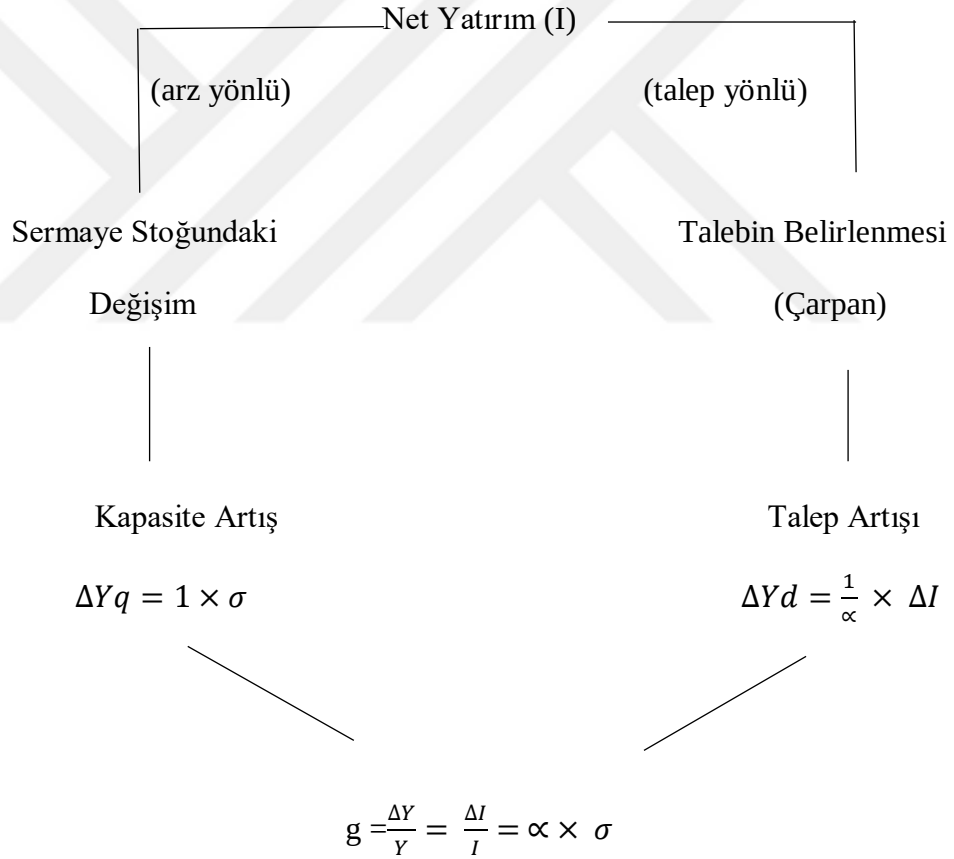
1. Kapasite Arttırıcı Eki (Yatırımlar Gelir Yaratır)
2. Gelir Arttırıcı Etki (Yatırımlar Üretim Kapasitesini Genişletir)

Kapasite Arttırıcı Etki: Yatırım harcamalarının getirdiği makine, teçhizat gibi yatırım mallarının miktarındaki artış ekonomiye daha fazla mal ve hizmet üretme gücü

verir. Yatırımlar ekonominin üretim kapasitesini, aynı zamanda da arz miktarını arttırmaktadır.

Gelir Arttırıcı Etki: Talep yönlü etkileşim söz konusudur. Olgunlaşma sürecindeki yatırım harcamaları, çarpan mekanizması oluşturmaktadır. Böylelikle gelir artışına neden olur (Bilen, 2010: 18).

Tam istihdam koşullarında dengede olan bir ekonomide gerçekleştirilen yatırımlar, üretim kapasitesinde artışa ve diğer taraftan da toplam talebin artışında bir sebep durumundadır. Domar'ın sözünü ettiği yatırımlardaki kapasite arttırıcı etki ve gelir arttırıcı etki birbirlerine eşit olmalıdır.

Şekil 2.1. Dengeli Büyüme Modeli

Kaynak: Taban, 2014: 105

Domar'ın bu dengeli büyüme modeli tam istihdam düzeyindeki gelir artış oranı ile tanımlanmaktadır. ΔYq Üretken kapasitedeki değişikliklerin, ΔYd efektif talepteki değişikliklere eşit olduğu görülmektedir. ($\Delta Yq = \Delta Yd$) Büyüme halindeki bir ekonomide ise kapasite artışının talep artışı ile yürütülebilmesi için, yatırımların ortalama sosyal

verimliliği (σ) ve tasarruf eğiliminin (α) çarpımı kadar arttırmanın gerekliliğinden bahsetmektedir (Taban, 2014: 105).

3.3.2.1.2. Harrod Büyüme Modeli

Harrod devamlı olarak tam istihdam dengesi için yeni yollar aramıştır. Tasarruflar, milli gelirin oransal fonksiyonudur görüşü ile şu denklem oluşmuştur;

S = tasarruf

s = marjinal tasarruf eğilimi

Y = milli gelir

$$S = s \times Y \quad (1.8)$$

Buradaki tasarruf anlayışı planlanan tasarruftur ve mutlaka gerçekleşeceği düşüncesi hakimdir.

S_F = Planlanan Tasarruflar

S_P = Gerçekleşen Tasarruflar

$$S_F = S_P \quad (1.9)$$

Harrod'un modeline baktığımız zaman Domar modeli ile uyuştuğunu göstermek yerinde olacaktır. Aralarındaki farklılık büyüme sürecindeki yatırım-üretim ilişkisini Harrod, üretim ve gelir artışına oranla yatırımların hangi seviyeye kadar arttırılabileceğini araştırmıştır. Domar ise bu yatırımların üretim kapasitesinde hangi oranla artışa neden olacağını ve meydana gelecek gelir artışının, tam kapasite kullanımına imkân sağlayıp sağlamayacağını analizini yapmıştır. Harrod modelinin üç tür büyüme oranı mevcuttur. Fiili Büyüme Oranı, Tatmin Edici Büyüme Oranı, Tabii Büyüme Oranı olarak sıralandırılmaktadır (Bilen, 2010: 19).

- Fiili Büyüme Oranı: Dönem sonunda gerçekleşen üretim artışını, gerçekleşen büyüme oranını göstermektedir. Dönem sonu gerçekleşen üretim artışı, gerçekleşen büyüme oranını göstermektedir. Dönem sonu gerçekleşen tasarruflar, fiili büyüme hızıyla (G) sermaye- çıktı katsayısı (hızlandırıcı katsayısı) (g) çarpımına eşitse fiili büyüme hızı şu şekilde bulunmaktadır;

$$G = \frac{s}{g} \quad (1.10)$$

- Tatmin Edici Büyüme Oranı: Bu büyüme oranına göre ekonomik faaliyetler sonucunda yatırım planlaması yapmakta olan girişimci için önem arz etmektedir. Gerekli büyüme hızı yakalandığında atıl kapasitenin oluşumu veya kapasitenin fazlalığı gibi bir durumun ortaya çıkmadığını görmekteyiz. Girişimcilerin elinde mal stoku oluşmuş ve bu şekilde üretilen malların tamamı satılmış olacaktır.
- Tabii Doğal Büyüme Oranı: Nüfustaki artış ile teknolojik gelişmelerin izin verdiği büyüme hızına doğal büyüme oranı denilir. Bu büyüme hızı sınırlandırmalara tabiidir. Bu sınırlandırmalar bir dönemde belli bir üretim artışına ulaşabilmeyi aynı zamanda da maksimum büyüklüğü belirleyen işgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji faktörlerini sıralamak mümkündür. Doğal büyüme hızı;

$$G_n = \text{Doğal Büyüme Hızı}$$

$$n = \text{Nüfus Artışı}$$

$$t = \text{Teknoloji}$$

$G_{n=n+t}$ şeklinde gösterilmektedir (Taban, 2014: 96-99).

3.3.2.1.3. Neo-Klasik (Solow) Büyüme Modeli

Neo-klasik, sermaye stokundaki büyüme, işgücündeki büyüme ve teknolojik gelişmelerin birbirleri ile etkileşiminde ekonomik büyümenin bu durumdan nasıl etkilendiğini açıklamak amacıyla düzenlenmiştir. Bu modele neo-klasik denilmesindeki temel nokta, tam rekabet koşulları, üretim faktörlerine yapılan ödemenin marjinal verimliliklere göre yapılması, tam istihdam düzeyini ve sermaye-hasıla oranını kabul etmiş olmak yeterli bir neden oluşturmaktadır. Bu modelin varsayımları ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- Tam istihdam koşullarına sahip olmak,
- Kapalı ekonomi yapısı ile tek bir mal üretme varsayımı altında dış ticaretin olmayışı,
- $S = S_y$ ve $S = I$ tasarrufların yatırımlara eşit olması,
- $\frac{\Delta L}{L} = n$ İşgücü, veri ve n kadar sabit hızla büyüyen modelde başlangıç durumunda teknolojik gelişmelerin olmadığı durum,

- $\frac{\Delta A}{A} = 0$ Nüfustaki artışın ekonomik faktörlerden bağımsız gerçekleşiyor olması,
- İşgücü stoku, nüfusta yaklaşık bir oranla ifade edilir $L = \theta P$,
- K/L işgücü ile sermaye birbirlerinin yerine ikame durumundadırlar,

İşgücü başına sermaye oranında artış ya da azalış yaşanabilir. Neo-klasik büyüme modelinin formülisel gösterimi Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile gösterilmektedir (Taban, 2014: 110).

Y= Çıktı Düzeyi

K= Sermaye

L=İşgücü

$$Y = F(K, L) = K^\alpha L^{1-\alpha} \quad (1.11)$$

İşgücü başına çıktının miktarı sermaye- işgücü oranına bağlıdır. Sabit getirili üretim fonksiyonu aşağıdaki denklemle gösterilmektedir.

$$\frac{Y}{L} = F\left(\frac{K}{L}, 1\right) = F\left(\frac{K}{L}\right) \text{ sadeleştirmek gerekirse;}$$

$y = f(k)$ şeklinde bir fonksiyon elde edilmektedir.

Bu denklemden hareketle, işçi başına çıktı miktarı ile işçi başına sermayenin doğru yönlü bir fonksiyon olduğunu görmek mümkündür. Solow büyüme modeline göre sermaye stokuna baktığımızda, eklenen yeni yatırımlar sermaye stokunda artışa neden olmaktadır. Hâlihazırdaki bu sermayenin eskimesi ile sermaye azalışları ile değişim söz konusudur (Bilen, 2010: 20).

Durağan durum incelendiğinde işgücü başına sermaye değişiminin gerçekleşmediği ve dolayısıyla da işgücü başına çıktı da bir değişimin olmadığını ifade eden durumdur. İşgücü başına sermayede bir değişim olmaması için, sermayenin nüfus artışı ve yıpranma payının eşit oranlı artışı gerekmektedir. Durağan durum denklemi;

Sy= Durağan Durum

dk= Amortisman

nk= İşgücüne Yeni Katılan Çalışanlar

$s_y = (d+n)k$ şeklinde bir gösterime sahiptir (Taban, 2014: 116).

3.3.2.2.İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyümenin temel belirleyicileri olarak eğitim politikası, sağlık politikası, teknoloji politikası yer almaktadır. Ayrıca bu modellere ek olarak bölgesel, dinsel ve kültürel faktörler de direkt etkili olmasa da içsel büyümenin temelleri arasında sayılmaktadır. Sağlık, teknolojik alt yapı harcamaları, eğitim, beşeri sermayeyi ortaya çıkaran etmenlerdir. Bunlar da AR-GE faaliyetlerine neden olmaktadır. Ülkelerin bulunduğu bölgelere ait dini, kültürel yapıları yaratıcılık ve tesadüfler de aynı zamanda AR-GE faaliyetlerine yol açmaktadır. Bu faaliyetler neticesinde ise yenilikler elde edilir ve ekonomik büyüme gerçekleşmiş olur. İçsel büyüme modelleri dört başlıkla biçimlendirilmektedir. İlk grup fiziksel sermaye yatırımları ve yaparak öğrenme kavramı, diğer grup kamu yatırımlarının temel alındığı model, üçüncü grup AR-GE modelleri ve son grup olarak da beşeri sermaye kavramını temel alan modeller yer almaktadır (Bilen, 2010: 24).

- **Fiziksel Sermaye Yatırımları ve Y yaparak Öğrenme**

Arow belli başlı bazı sektörlerde zaman ilerledikçe maliyetlerin düştüğünü, kalitenin arttığını ve üretimin hızlandığını incelemiştir. Bu olguya da yaparak öğrenme olarak adlandırılmıştır. Arow'a göre öğrenme, deneyim sonucu elde edilen bir üründür. 1986 yılında Artan Getiriler ve Uzun Dönem Büyüme makalesi ile Romer'in geliştirdiği model esasen Arow'un modeline dayanmaktadır. Sonuç itibariyle model Arow-Romer modeli olarak ele alınmaktadır. Romer ise Arow'un yaparak öğrenme ifadesinden etkilenerek üretim ve yatırım sürecinde yan ürün olarak geliştirilen teknik bilginin ve bu bilginin de yeni üretim اساسında bedava girdi şeklinde kullanıldığını varsaymaktadır. Aynı zamanda da daha düşük maliyet ile daha yüksek kalite elde edildiği görüşü söz konusudur (Taban, 2014: 148-149).

- **Kamu Yatırımlarının Temel Alındığı Model**

Bu model Barro tarafından geliştirilerek, içsel büyüme modeli ortaya çıkmıştır. Kamu harcamaları dediğimiz olay genellikle tamamlayıcı mal ve hizmetlerin üretilmesi, altyapının oluşturulması, mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerde güçlendirme ve

yasal çerçeve olarak ifade edilmektedir (Taban, 2014: 161). Ölçeğe göre sabit getiri ile rekabetçi piyasa koşulları altında verimlilik, teknoloji ve ekonomik büyüme ile kamu harcamalarının arasında bir inceleme geliştiren model olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu harcamaları büyüme oranı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Kamu harcamaları ekonomide bir üretim girdisi olarak kabul edilir. Verimli ve verimsiz olarak ayrılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. İşte bu nedenle kamu harcamaları ekonomik büyümeyi etkileyen içsel bir büyüme yaklaşımıdır (Ay, 2006: 53).

- **AR-GE Modeli**

1986 yılında Artan Getiriler ve Uzun Dönem Büyüme makalesi içsel büyüme modellerinin başlangıcı sayılmaktadır. Bu makaledeki Arow'un yaparak öğrenme düşüncesini geliştirerek, AR-GE'ye dayalı bir büyüme modeli ortaya atılmıştır. Bu büyüme modeli Romer tarafından ortaya atılmıştır. AR-GE odaklı büyüme modelleri, Schumpeterian modeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Yenilik temelli bu modeller rekabetçi olmayan koşulları içermektedir. Burada bilgi tesadüfen değil, bilinçli ortaya çıktığını ve AR-GE modelinin en önemli koşulunu oluşturduğunu söyleyebiliriz (Taban, 2014, 156).

Romer'in düşüncesine göre teknolojik gelişim, bilgi stokunda bir artış yaşanması ile ve aynı zamanda da yeni tasarımlar ile gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple de yeni bir bilgi AR-GE için önemli bir etmendir. Romer'in teknolojiye bakış açısı üç etmenle şekillenmektedir. İlk olarak teknolojik yeniliğin sağlanması büyüme için nihai kaynağı oluşturmaktadır. İkincisi teknolojik yenilikler kar elde eden girişimcilerin çabaları ile ortaya çıkmaktadır. Son olarak ise AR-GE teknolojisi içeren malların piyasada mevcut olan mallardan farklı kategoriye sahiptir. AR-GE sonrasında düzenlenen yenilik faaliyetleri ve ürün geliştirmenin tüketimde artışa neden olduğu ve böylece yeniliklerin ekonomik büyüme için etkili bir faktör olduğu vurgulanmaktadır (Özden, 2020: 333).

a) Grosman ve Helpman Modeli

Dış ticaret ve ticaret politikalarını içinde barındıran bu model Grossman ve Helpman'ın çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu modelde AR-GE çalışmaları üç temel üretim faaliyetleri ile açıklanmaktadır. Birçok ülkenin içinde bulunduğu, dinamik denge

modeli çerçevesinde ilk olarak geleneksel ürün ardından modern sanayi ürünü ve bilgi üretimi yöntemiyle sanayi ürününün geliştirilmesinde kullanılan AR-GE faaliyetleri şeklinde sıralanmaktadır (Bilen, 2010: 29).

Grossman ve Helpman modelinde içsel büyümeyi gerçekleştirmek için;

- Malın niteliğinin geliştirilmesi
- AR-GE sektöründe süreklilik arz eden yeni teknolojiler neticesinde ürün çeşitliliğinin getirdiği ekonomik büyüme (Taban, 2010: 159).

Bu model büyümenin itici gücü konumunda yer almaktadır. Bunun sebebi is ülke ekonomisinin mukayeseli üstünlükleri kullanıyor olmasıdır. Az gelişmiş ülkeler, dış ticarete serbestlik koşullarını sağlayarak teknoloji transferi kullanarak dünya bilgi stoğuna erişebileceklerdir. Böylece zaman içinde dünya ticaretinin de gelişmesiyle, yüksek oranda serbestleşmeden yararlanacaklardır (Bilen, 2010: 29).

b) Aghion ve Howit Modeli

Bu model içsel bir olgu olarak kabul edilmiş ve neo-kalsik model koşullarına uygun bir denge sağlanmıştır. Bu modelin diğer modellerden ayrıştığı nokta dikey teknolojik yeniliklerin ürün kalitesinde olumlu sonuçlar doğurması şeklinde ifade edilebilir. AR-GE çalışmaları sonucu ortaya çıkan yenilik faaliyetleri sonrasında piyasaya kaliteli ürünler gelmektedir. Eski ürünlerin yerini yeni kaliteli ürünler alarak yaratıcı yıkım süreci ile ortaya koydukları büyüme modeli, AR-GE firmalarının arasındaki rekabet ortamının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Taban, 2014: 160- 161).

• Beşeri Sermayeye Dayalı İçsel Büyüme Modeli

Beşeri sermaye kişinin üretken olarak ortaya koyabileceği nitelikli katkılar bütünü olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla da bu nitelikleri kazanmak için gerçekleştirilen çalışmalar yatırım olarak ele alınmaktadır (Özden, 2020: 337).

Ekonomik Kalkınmanın Mekanikleri Üzerine adlı çalışma ile uzun dönemli ekonomik büyümenin koşulunu Lucas beşeri sermaye olarak görmektedir. Bu modelde

uzun dönemde beşeri sermayeyi sınırsız bir şekilde arttırdığımızda sürdürülebilir büyümenin gerçekleşeceğini ortaya koymuştur (Taban, 2014: 152).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN TARİHSEL SÜRECİ

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de dış ticaretin tarihsel süreci 1980 öncesi dönemi ve 1980 sonrası dönemi şeklinde iki ayrı başlık altında incelenmektedir. Son yıllarda Türkiye’deki ithalat ve ihracat verileri değerlendirilerek, Türkiye için Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırmasına yer verilmektedir.

1. 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE DIŞ TİCARET

1980 öncesi dış ticaret ve ekonomik büyüme sürecinde Osmanlı’da ithalatı teşvik edici, ihracatı kısıtlayıcı politikalar uygulanmaktadır. Bu uygulama kapsamında ihraç mallarına yüksek vergilendirme uygulanırken bazı mallara ihraç yasağı getirilmiştir. Fakat 1830-1911 yılları arasını kapsayan dönemde yaşanan ihracat artışları gibi ithalat oranlarında da artışlar meydana gelmiştir. Bu süreç I. Dünya Savaşı’na kadar ithalatın ihracattan daha hızlı arttığı ve sonuç olarak da dış ticaret açıklarının yaşandığı döneme doğru evrilmiştir (Savrul vd. , 2013: 57-59). Balta Limanı Anlaşması (Osmanlı×İngiltere) Osmanlı’yı ekonomik anlamda olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz koşullar Genel Borçlar İdaresi’ne kadar ilerleyen bir süreci başlatmıştır. Osmanlı Devleti, Balta Limanı Anlaşması ile dışa açılmayı hedeflenmiştir. Bu süreçte devletin yaşadığı siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar istenilen hedeflerin yerine getirilememesine neden olmuştur. 1850’li yıllardan sonra Osmanlı hammadde sağlayan ülke konumuna gelmiştir. Balta Limanı Anlaşması Osmanlı Devleti’ni ekonomik açıdan daha da geriye götürerek diğer ülkeler tarafından “hasta adam” adı ile anılır bir ülke olmuştur. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeni ile hasta adam adını alan Osmanlı aslında teknolojik ilerleme hızına yetişemediği için bu konuma gelmiştir. İngilizlere verilen imtiyazlar ardından Avrupa’ya tanınan ayrıcalıklar, ekonomik çöküşün hız kazanmasında önemli bir rol almıştır (Özdemir vd. , 2016: 151).

Çalışmanın ikinci kısmı olan 1980 öncesi dönem öncelikle 1923-1929 yıllarını kapsayan Cumhuriyet’in ilk yılları ile başlayarak ardından Korumacı Ticaret Politikaları

1930-1949 dönemi, 1950-1962 yılları Kısmi Liberalizasyon Dönemi, 1963-1980 yılları Planlı Kalkınma Dönemi şeklinde tarihsel akış süreci ile incelenmektedir.

1.1. Cumhuriyet' in İlk Yılları (1923-1929)

1923-1929 tarihleri Osmanlı'nın net bir şekilde yok oluşunu kapsayan dönemdir. Geçmiş dönem ile aralarında kesin bir kopuş söz konusudur. Bu durum ise siyasi devrimin yaşandığını açıklar niteliktedir. Fakat iktisadi bakımdan kesin bir kopuş söz konusu değildir. 1923 yılı iktisadi açıdan geçmişle benzer yapıdadır. Bu sebeple 1923-1929 yıllarının 1908-1922 dönemi ile süreklilik içinde olduğunu söylemek mümkündür. Süreklilik düşüncesi “milli iktisat” kavramı ile Meşrutiyet'in ardından ortaya çıkmaktadır. Korumacılık ve sanayileşme yönelimleri, Lozan Anlaşması ile beraberinde gelen gümrük politikasına müdahale sebebiyle geri kalmıştır. Milli İktisat Okulunun katkıları ile yerli ve milli burjuvazi oluşturma düşüncesi söz konusudur. Bu şekilde kalkınma ve modernleşme kavramlarının temelleri atılmaktadır. Böylelikle 1923 sonrasındaki iktisat politikalarına zemin hazırlar niteliktedir. Söz konusu olan bu dönemde Lozan Anlaşması ve son yıllarında ise büyük buhran ile iki ana unsur meydana gelmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen Ticaret Sözleşmesi ise Lozan Anlaşmasına ek olarak imzalanmıştır. Beş yıl süre ile gümrük tarifelerinin geçerliliği fikri ön plandadır (Boratav, 2016: 39-44).

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşının olumsuz etkileri Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kendini hissettirmektedir. Olumsuz ekonomik etkileri; ulaştırma ve alt yapının yetersizliği, sermaye birikiminin eksikliği şeklinde gösterilirken ülke ekonomisinin bütünlük oluşturmadağı gözlenmektedir. Türkiye ekonomisinin yeterli derecede güven sağlayamayışı, yabancı sermayeyi kendine çekememesi ile sonuçlanmaktadır. Sermaye birikiminin yetersiz oluşu ise yabancı sermayeye duyulan ihtiyacı arttırmaktadır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 3-4). Gerçekleşen ekonomik koşullar Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresinin toplanmasını beraberinde getirmiştir. Bu kongrede Cumhuriyetin ekonomik yöntemlerinin belirlenmesi öncelikli sıradadır. Kongrede tüccar, sanayi, çiftçi ve işçi sınıfının problemleri üzerine bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Yabancı yatırımcının ülke ekonomisi hakkında bilgilendirilmesi de sağlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005: 32-33).

Ayrıca bu kongrede özel sektöre ağırlık verilerek piyasa ekonomisine yönelik ekonomik kalkınma koşulları düşünülmüştür. Bu doğrultuda yerli ve yabancı üreticileri

destekleyen, sanayileşme hareketi hedeflenmiştir. Ürün çeşitliliği ile ihracatı arttırma gibi hedefler de söz konusudur. Kongreye genel anlamda bakıldığında korumacı ve ithal ikameci politikaların varlığından söz etmek mümkündür (Şahin, 2006: 4). Milliyetçi ve Liberal ekonomi politikaları İzmir İktisat Kongresinin ana unsurlarını oluşturmaktadır. Uygulamaya konan ekonomi politikası dışa açık bir yapıya sahiptir ve aynı zamanda da özel girişime önem verilmektedir. Bu şekilde dışa açık ekonomi politikalarının uygulanması, Lozan Anlaşmasında ekonomik hükümlerin yer almasından kaynaklanmaktadır. Gümrük tarifelerinde artırım uygulanmıştır. Bunun nedeni Lozan Anlaşmasının gereği gümrük tarifelerinin 5 yıl geçerliliğidir (Savrul vd. , 2013: 61-62).

Tablo 2.1. 1923–1929 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
1923	50.790	86.872	-36.082	137.662	58,5
1924	82.435	100.462	-18.027	182.897	82,1
1925	102.700	128.953	-26.253	231.653	79,6
1926	96.437	121.411	-24.974	217.848	79,4
1927	80.749	107.752	-27.003	188.501	74,9
1928	88.278	113.710	-25.432	201.988	77,6
1929	74.827	123.558	-48.731	198.385	60,6

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Tablolar

Tablo 2.1’de görüleceği gibi söz konusu tarihler arasında ithalat hacmi daima ihracattan fazladır. En yüksek dış ticaret açığı ise 1929 yılında -48.731 milyon dolar şeklindedir. 1929 yılına gelindiğinde New York borsasının hızla değer kaybetmesi tüm dünya borsalarında değer kaybına neden olmuştur. Bankacılık sektörünün, bu durumu önleyecek ölçüde nakde sahip olmaması krizi kaçınılmaz kılmıştır. Artan oranda banka iflas haberleri ve faaliyetlerini durdurma kararları ile ciddi oranda piyasalar hasar görmüştür (Koçtürk ve Gökalan, 2010: 54-55).

1.2. Korumacı Ticaret Politikaları Dönemi (1930-1949)

Bir önceki dönemde özel sektör aracılığıyla başlatılan sanayileşme evresi olumsuz bir şekilde sonuçlanmıştır. Bu süreçten itibaren Osmanlı borçlarının ödenmeye başlanması ile sanayileşme sürecinin devamlılığı konusunda tehdit oluşmaktadır.

Bununla beraber bir önceki dönemde meydana gelen 1929 krizi mevcut iktisat politikaları ile sanayileşmenin gerçekleşemeyeceğini göstermektedir. Aynı zamanda özel sektör elindeki sermaye birikiminin de az olması ve tüketim malları ile sınırlandırılmış olması yeni sanayileşme politikasına ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Bahsedilen dönemde iktisat politikaları “devletçilik” kavramı ile bütünleşmektedir (Eşiyok, 2006: 7).

İktisat politikaları bakımından incelendiğinde bu dönemde belirleyicilik unsurları Korumacılık ve Devletçilik kavramları ile bütünleştirilmektedir. Büyük buhran dünyayı içine hapsederken Türkiye ekonomisi dışa kapalı politikalar izlemiştir. Devlet eliyle milli sanayileşmeyi öngörürken, denemeler başarı ile sonuçlandırılmıştır (Boratav, 2016: 59).

Bu duruma ek olarak Türkiye’nin dünya ekonomisi ile etkileşiminin nispeten daha az olduğu gözlenmektedir. İhracatın diğer sektörleri de içine alması ile, ülke ekonomisi kendine yetebilecek düzeydedir. Buhran döneminde Türkiye, diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında daha az etkilendiği gözlenmektedir (Başkaya, 2004: 74). Gümrük tarifelerinin yürürlüğe girmesi ile bunalım sürecinde ithalatta kotalandırma uygulamaları başlamıştır. 1930’lu yıllar dış ticarete devletin müdahalesinin fazla olduğu dönemdir (Polat ve Ersungur, 2011: 51).

1934-1939 yılları I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planının uygulandığı dönemdir. Bu kalkınma planı ile devlet fiilen etkisini göstermeye başlamıştır. I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı devlet eliyle sanayileşmenin en önemli örneği olarak gösterilmektedir (Buluş, 2003: 46). Beş yılın ardından II. Kalkınma Planı oluşturulmuştur. Fakat II. Dünya Savaşının başlaması bu planın uygulanamamasına neden olmuştur. Bu dönemde “İktisadi Savunma Planı” uygulanmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 7-15). Türkiye fiili olarak II. Dünya Savaşında yer almamıştır. Fakat dış ticareti savaştan dolayı olumsuz etkilenmiştir. Tarımda üretimin azalması ve ithalatın da savaş nedeniyle azalışı ithalatta büyük kayıplara neden olmuştur.

Tablo 2.2. 1930-1949 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
1930	71.380	69.540	1.840	140.920	102,6
1932	47.972	40.718	7.254	88.690	117,8
1934	73.007	68.761	4.246	141.768	106,2
1936	93.670	73.619	20.051	167.289	127,2
1938	115.019	118.899	-3.880	233.918	96,7
1939	99.647	92.498	7.149	192.145	107,7
1940	80.904	50.035	30.869	130.939	161,7
1942	126.115	112.879	13.236	238.994	111,7
1944	177.952	126.230	51.722	304.182	141,0
1946	214.580	118.889	95.691	333.469	180,5
1947	223.301	244.644	- 21.343	467.945	91,3
1948	196.799	275.053	- 78.254	471.852	71,5
1949	247.825	290.220	-42.395	538.045	85,4

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Tablolar

1930-1949 dönemine ilişkin dış ticaret göstergeleri Tablo 2.2’de sunulmaktadır. Buna göre; 1938 yılında 118.899 milyon dolar seviyelerinde seyreden ithalat oranı 1939 ve 1940 yıllarında %22 ve %46 düşüş göstermektedir (Polat ve Ersungur, 2011: 52). 1946 yılında dış ticarete devalüasyon kararı alınmış lakin ithalat artış göstermeye devam etmiştir. İhracat ise 1947 yılına göre bir sonraki dönemde düşüş göstermiştir. Bundan dolayı 1947 yılında dış ticaret 21.3 milyon dolar açık vermiş, 1948 yılındaki dış ticaret açığı ise 78.3 milyon dolara yükselmiştir (Seymen, 2009: 20-21).

1.3. Kısmi Liberalizasyon Dönemi (1950-1962)

Demokrat Partinin (1946) kurulmasıyla Türkiye’de çok partili döneme geçiş başlamıştır. Siyasi ve ekonomik alanlarda önemli politika değişikliğine gidilmiştir. Özel sektörü öncül kılan liberal politikalar benimsenmek istenmiştir. Kamunun ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak ve liberal politikalar uygulamak istense de gerçekleşmemiştir. Devletin ekonomideki rolü giderek artmış, Kamu İktisadi Teşebbüsleri kurulmuştur (Takım, 2012: 182).

1946’ da Demokrat Parti’nin kurulmasından itibaren ithalatın önündeki fiyat ve miktar kotaları kaldırılmıştır. İthalatta artış meydana gelmiştir. Bu durumun nedeni ise 1950’li yıllardan sonra yabancı sermaye ve dış yardımların yeni tüketim talebi

oluşturmasıdır. Diğer neden ise kullanılan ekonomi politikasında ithal girdinin mevcut olmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2005: 119-120). İthalatın artışı 1953 yılına kadar devam etmiş fakat ithalatı tekrar sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu sınırlandırmalar ihracatta da azalmalara neden olmuştur. Dolayısıyla dış ticaret açığı sorunu devam etmiştir (Özkale ve Kayalica, 2008: 360).

Tablo 2.3. 1950-1962 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
1950	263.424	285.664	-22.240	549.088	92,2
1952	362.914	555.920	-193.006	918.834	65,3
1954	334.924	478.359	-143.435	813.283	70,0
1956	304.990	407.340	- 102.350	712.330	74,9
1958	247.271	315.098	- 67.827	562.369	78,5
1960	320.731	468.186	- 147.455	788.917	68,5
1962	381.197	619.447	- 238.250	1.000.644	61,5

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Tablolar

1950’li yılların ortalarından başlayarak, ülke için yardım amaçlı talepler batılı ülkelerin red etmesi ile sonuçlanmıştır. 1955 yılı devalüasyonlara ek olarak “ithal ikameci ve korumacı” politikaların yeniden benimsendiği bir dönemdir. Sanayileşme çabalarına sürdürülebilirlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Fakat kriz ortamının etkileri ile 1958 yılında yeniden bir devalüasyon uygulaması ile karşılaşmıştır. Mevcut yıllar içinde ciddi oranda dış ticaret açığı söz konusudur. Dönem içi büyüme hızı 6.3 oranında gerçekleşerek, kişi başına milli gelir 166 dolardan 359 dolara yükselmiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 52).

DP’nin iktidar olduğu yıldan 1954 yılına kadar, dışa kapalı ekonomi korumacı iktisat politikaları yerini serbest dış ticaret politikalarına bırakmıştır. Dış pazar hedeflenmektedir. İthalat artışı ile sürekli bir hal alan dış açık durumu, yabancı sermaye ile ayakta durabilir konumdadır. Sürekli hale gelen dış açıkların döviz ile finans edilmesi döviz bağımlılığını meydana getirmiştir (Kanca, 2012: 60). 1953’den 1958 yılına kadar ithalat sürekli olarak daha fazla sınırlandırmalara tabii tutulmaktadır. Artan ticaret açığı için sınırlandırma gerçekleştirilmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan Milli Koruma Kanunu hükümete ve ekonomiye müdahale açısından büyük yetkinlik

sağlamıştır. Bu yasa mevcut dönemde de yürürlüğe konmuş ve fiyatların denetimi sıkılaştırılmıştır. Denetimlerin iki yıl devam etmesi ile dış ticaret açığında azalmalar meydana gelmiştir. 1953-1958 arası dönemde ithalatın sıklıkla sınırlandırılması, ithalata bağlı bir şekilde çalışan sanayi kesiminin büyük oranda daralma yaşamasına neden olduğu gözlemlenmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 122). 1954'den sonra tarım ve dış ticaret sektörlerinde yaşanan sorunlar nedeniyle tarıma ve dış ticarete yönelik sanayileşme politikalarından vazgeçilmiştir. Bu politika yerine sanayileşmeye önem veren korumacı ve ithal ikameye dayalı politikalar kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye'de ithal ikameci sanayileşmeye doğru yönelmiş, tüketim mallarının üretimi ön plana çıkmıştır (Kanca, 2012: 60).

1.4. Planlı Kalkınma Dönemi (1963-1980)

DP döneminin ilk yarısında ekonomi politikaları olumlu yönde bir ilerleme sergilerken, ikinci yarısında bu durum tersine dönmüş, dış ticaret açığı artmıştır. Bu sebeple istikrar tedbirleri kapsamında ithalatta kısıtlamaya gidilmiştir. Bu istikrar tedbirleri geçici niteliğinden dolayı, yerli üreticide sermaye sıkıntısına neden olmuştur. Böylelikle işsizlik ortaya çıkmaktadır. Tüm bu istikrarsız düzen ve siyasi gerilimler 1960 darbesini meydana getirmiştir (Bağırtan, 2018: 51). 1960'lı yıllar bir önceki dönemde ortaya çıkmış olan problemleri “Planlı Kalkınma” yöntemi ile çözmeye çalışırken, ekonominin bütünselliğini savunarak diğer dönemlerden ayırmaktadır. 1960-1962 dönemi planlı kalkınma için hazırlık dönemidir. Planlı kalkınma dönemi 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlamaktadır (Sakarya, 2014: 245). Planlı kalkınma için dört plan söz konusudur. İlk olarak sanayileşmeye öncelik vermek, ekonomik ve toplumsal yapının veri alınması, ekonomik büyüme ile yıllık artış oranının belirleyici değişken olması son olarak da uzun süreli gelişme hedefi ile planlı kalkınmayı gerçekleştirmek ön plandadır (Özdemir, 2014: 12).

Dış ticaretteki durgunluk ve tıkanma 1954 yılından 1961 yılına kadar devam etmiştir. 1961 yılından sonra ekonomi genişlemeye hazır duruma getirilmiştir. Yeni konjonktür “görelî açık pazar koşullarında tarıma dayalı büyüme” anlayışını benimsemiştir. Dış ticaret politikalarında iç piyasaların gelişmesi fikri devam etmektedir. Fakat 1962 öncesi ve Cumhuriyet tarihi dönemlerinden ayrılan belirleyici unsurlar söz konusudur. 1962 sonrası ekonomi politikaları planlı gerçekleştirilmiştir. 1963 yılı da dahil

gerçekleştirilen yıllık planlamalar yatırım politikaları üzerinde önemli bir yere sahiptir. Düzenlenen beş yıllık planlar çerçevesinde kamu yatırımları gerçekleştirilmekteydi. Özel yatırımlarda ise durum farklıdır. Özendirici desteklemelerden yararlanmak için Devlet Planlama Teşkilatı veya yatırım kuruluşlarını denetleyen kamu kuruluşlarının uygunluğu denetim altına alındıktan sonra gerçekleştirilmektedir. Uzun dönemli kaynak tahsis işlemi, planlı hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Makroekonomik yönetim ile planlama arasında kısa dönemli uyum sağlanamamıştır. Para politikası kredi kambiyo ve bazen de maliye politikaları planlı uygulamadan yararlanamamıştır. Gerçekleştirilen bu planlı uygulama 1930’lu yılların sanayi planlamalarının tekrarı şeklindedir (Boratav, 2016: 119-120).

Tablo 2.4. 1963-1980 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
1963	368.087	687.616	- 319.529	1.055.703	53,5
1964	410.771	537.229	- 126.458	948.000	76,5
1966	490.508	718.269	- 227.761	1.208.777	68,3
1968	496.419	763.659	- 267.240	1.260.078	65,0
1970	588.476	947.604	- 359.128	1.536.080	62,1
1972	884.969	1.562.549	- 677.580	2.447.518	56,6
1973	1.317.083	2.086.215	- 769.133	3.403.299	63,1
1974	1.532.181	3.777.501	-2.245.319	5.309.683	40,6
1975	1.401.075	4.738.558	-3.337.482	6.139.633	29,6
1976	1.960.214	5.128.647	-3.168.432	7.088.861	38,2
1977	1.753.026	5.796.277	-4.043.251	7.549.303	30,2
1978	2.288.162	4.599.024	-2.310.861	6.887.187	49,8
1980	2.910.121	7.909.364	-4.999.242	10.819.485	36,8

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Tablolar

Dış ticaret dengesindeki açıkların izlendiği Tablo 2.4’ten de görüleceği üzere incelenen dönem boyunca ihracatta artış meydana gelmektedir. Bu değişim ise ithalattaki artış hızının daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Planlı kalkınma ile gerçekleşen yatırımların ithalattaki sürekli artışına neden olduğu söylenmektedir (Seymen, 2009: 28). Türkiye’de 1960’dan sonraki hızlı kalkınma süreci, 1974’de dünya petrol fiyatlarının artışı ve petrol krizinin yaşanması süreci ile dış ticaret hadlerinde bozulmalar meydana gelmektedir. Bu sebeple ödemeler dengesindeki yük artmıştır (Varol, 2003: 3). Petrol

fiyatlarının artışı ile cari işlemler açıkları artmıştır. 1973 yılında 2.08 milyon dolar olan ithalat 1974 yılında %80 oranında artarak 3.77 milyon dolara ulaşmıştır. Bu dönemde gerçekleşen en büyük değişim ithalat oranında meydana gelmektedir. 1973’de -769 milyon dolar olan dış ticaret açığının, 1974 yılında -2.24 milyon dolara yükseldiğini görmek mümkündür. İthalattaki bu artış 1977’de tavan yaptıktan sonra 1978’de %20’lik bir düşüş yaşanmıştır. 70’li yıllardaki ithalat oranındaki bu artışın yüksek dış ticaret açıkları ile ödemeler bilançosunda ciddi sorunlara yol açtığı görülmektedir. 1970’li yıllarda yaşanan dünya ekonomisindeki olumsuzluklar sonucunda, 1950’li yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı %92,2 iken 1975 yılında bu oran %29,6’ya kadar geri çekilme yaşamıştır. Petrol krizinin yaşandığı dönem petroldeki fiyat artışı ile ithalatta büyük bir paya sahip olan hammadde alımları, ithalatta hızlı artışa neden olmuştur (Polat ve Ersungur, 2011: 55).

2.1980 SONRASI DÖNEMDE DIŞ TİCARET

Bu sürece kadar uygulanan dış ticaret politikaları uzun vadeli çözüm olmaktan ziyade günü geçirmek için kullanılan politika özelliği taşımaktadır. 1980’li yıllar ise Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında önemli yapısal değişimlerin yaşandığı süreçtir. İthal ikameci politikalar 24 Ocak Kararları ile yerini ihracata dayalı büyüme modellerine bırakmış, 1984 yılından sonra da ithalat üzerindeki yasaklar kaldırılmaya başlamıştır. Liberalleşme ve hızlı ekonomik büyüme ile ithalattaki artış ciddi oranda yükselmiştir (Çetin ve Savrul, 2016: 529). 24 Ocak Kararlarına genel hatlarıyla bakıldığında dış ticarete politika değişikliği, tekdüze olarak dış dünyaya uyum sağlama süreci şeklinde ifade etmek mümkündür. Bunun nedeni ise ekonominin dış dengesinde meydana gelen bozulmalardır. Bu bozulmaların boyutu ise Türkiye’de mevcut mal ihracatının, petrol faturasını dahi karşılayamayacak hale gelmiş olmasıdır. Dolayısıyla uygulanan politika ihracatta artış elde eden ve ithalatın giderek serbestleştirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Türkiye’de dış ticaret hacmi 225 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır (Sezgin, 2009: 188-189).

2.1. 1980-1988 Dönemi (24 Ocak Kararları)

1980 öncesi ithal ikame uygulaması ile yerli üretim özendirilirken 1980 sonrası ihracata yönelik endüstrilerin teşviki ile ihracatı özendirme stratejisi uygulanmaya başlamıştır. Bu şekilde ihracatın artması ve ödemeler dengesindeki iyileşmeler,

makroekonomik istikrar sağlamada önemli rol oynamaktadır (Kızıltan ve Ersungur, 2009: 1). 1970’de petrol krizi ile birlikte ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için 1980 yılında “24 Ocak Kararları” adıyla bilinen kapsamlı bir paket çıkarılmıştır (Erdoğan, 2006: 31). Küreselleşen dünya düzenine uyum sağlamak için enflasyonu kontrol etmek, ekonomik refahı sağlamak ve dünya piyasalarına entegre olmak amacıyla “Ekonomik Stabilizasyon Programı” adıyla da bilinen 24 Ocak Kararları ile Türkiye liberal konuma gelmiştir (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016: 405). Sanayileşme ile dışa açık büyüme modeline geçiş, emek- yoğun sanayileşme stratejisi, rekabet gücü olan yerli malların desteklenmesi, ihracatın teşviki için doğrudan parasal ödemelerin gerçekleştirilmesi, düşük faiz kullanımı gibi teşvikler meydana getirilmiştir (Ersungur ve Yalman, 2009: 83).

24 Ocak Kararlarını özetlemek gerekirse; öncelik olarak para arzının azaltılması ve faizde serbestleşme aşamasına geçiş TL’nin devalüe edilmesi, kamu harcamalarını düşürerek bütçe açığının azaltılması, esnek kur sistemi ile günlük döviz kuru uygulamasına geçilmesi, ihracata dayalı sanayi özendirilirken ihracata destek sağlaması şeklinde maddelere sahiptir (Emiroğlu, 2012: 81). 1980’de yapılan devalüasyon ile ihracat artışı ve döviz kazancı sağlama hedefleri söz konusudur (Başkaya, 2004: 191). 1981’de ithalatı serbestleştirme politikaları uygulanmıştır. Gümrük vergisine ait oran %76,3’dır. Birçok sanayi mamulü için uygulanan vergiler ise %100 ya da daha yüksek oranlarda seyretmektedir. 1984’de ithalatta önemli değişimler yaşanmıştır. İthalatta uygulanan kotalar tarife dışı engellere kaydırılarak dünya ekonomisi ile entegre dış ticaret politikası izlemek hedef haline getirilmiştir (Şahin, 2009: 422-423).

6 Kasım 1983 seçimleri ile yeni göreve gelen hükümet aynı yılın son ayında ve 1984 Ocak aylarında 24 Ocak Kararlarını destekleyici, tamamlayıcı nitelikte yeni tedbirler almıştır. Aynı zamanda bu tedbirler ile serbest ekonomi politikası uygulanmaya başlamıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 51-52). 1980’den itibaren uygulanan ekonomi politikası ihracatı arttırmış, aynı zamanda ithalat da arttığı için dış ticaret açığında daralma yaşanmamıştır (Boratav, 2006: 161).

Tablo 2.5. 1980-1988 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
1980	2.910.121	7.909.364	-4.999.242	10.819.485	36,8
1981	4.702.934	8.933.373	-4.230.439	13.636.308	52,6
1982	5.745.973	8.842.665	-3.096.692	14.588.638	65,0
1983	5.727.833	9.235.002	-3.507.168	14.962.835	62,0
1984	7.133.603	10.757.032	-3.623.428	17.890.635	66,3
1985	7.958.009	11.343.376	-3.385.366	19.301.386	70,2
1986	7.456.725	11.104.771	-3.648.045	18.561.496	67,1
1987	10.190.049	14.157.806	-3.967.757	24.347.856	72,0
1988	11.662.024	14.335.397	-2.673.373	25.997.421	81,4

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Tablolar

1980 yılında Türkiye'nin ihracatı 2.910 milyon dolar iken 1990 yılı sonunda 12.960 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dönemler arası ortalama artış %33 şeklinde meydana gelmektedir. İhracattaki ilk artış 1981'de yaşanmıştır. Devalüasyonlar, iç talebin daraltılması ve verilen teşviklerin de etkisi ile 1980'de ihracat %61 artış göstermiştir. 1981'de 4.7 milyon dolara ulaşmıştır. İhracattaki durulma dönemi ise 1983, 1986 ve 1989'a kadar küçük adımlarla yavaşlarken, 1987 yılı zirve dönemidir. İthalat 1979'da 5 milyon dolar seviyelerindeyken, 1980'de 8 milyon dolara ulaşmıştır. Bu artış ise petrol fiyatlarındaki artış ile açıklamak gerekmektedir. 1980-1983 yılları arasında ithalat kalemi pozitif yönlü değişime sahiptir. Bu durumun sebebi ise büyümeyi durduran iç talepte azalma yaratan, daraltıcı ekonomi politikaları ile ifade edilmektedir (Emiroğlu, 2012: 88).

İthalattaki artışa nazaran, ihracattaki artışın daha yüksek olması nedeniyle 1980 yılında %36,8 oranında olan ihracatın ithalatı karşılama oranının 1988 yılında %81,4 seviyesine yükseldiği gözlenmektedir (Polat ve Ersungur, 2011: 58).

2.2. 1989-2000 Dönemi Ekonomik Dönüşüm

Sınıflar arası çatışmaların, siyasi tartışmaların aynı zamanda siyasi istikrarsızlığın yaşandığı 1989 döneminde popülizme (halkçılık) dönüşüm kamu da dengeleri bozmaktadır. Aynı zamanda sermaye hareketlerindeki serbestleşme sınırsız konuma getirilmiştir (Boratav, 2016: 181). 90'lı yıllar 80'lere göre daha hızlı değişim ivmesine sahiptir. Küreselleşme olgusu 90'lı yıllarda hızla artmaktadır. Globalleşen dünyaya ait olan sert kurallar dünyanın her yerine yayılmış ve geçerlilik kazanmıştır. Teknolojik

gelişmeler ile iletişim sorunu ortadan kalkarak uzaklar yakın hale gelmiştir. Bu teknolojik ilerleme ile en uzaktaki en kuytuda kalmış ülkedeki gelişmelerden haber alabilecek duruma gelinmiştir. İnternet ve elektronik ortamdan gerçekleştirilebilen işlemler sayesinde ülkeler, fiili olarak çizilmiş ülke sınırlarının dışına çıkmıştır (Toruk, 2005: 494).

1990'lara baktığımız zaman enflasyon ve kamu açığının yüksek seviyelerde olduğunu görmek mümkündür. Ekonomik krizler ve yüksek enflasyon ile ekonomik büyüme gerçekleştirilmiştir. Enflasyon ile mücadele sürecinde IMF ile 1999 yılında Stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu program 2001 yılında kriz ile sonuçlanmasından dolayı reform hareketleri gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar ekonomiyi bir önceki döneme bakarak daha hızlı büyüme noktasına getirmiş olsa da bu büyüme cari açık ile gerçekleşmektedir. Böyle bir ortamda kaynak ihtiyacı yabancı sermaye ile ülke dışından tahsis edilmiştir (Göcen, 2017: 62).

1990'lı yıllarda ihraç malının üretimi için ithal ara malı ve ithal enerji hammaddelerine ihtiyaç duyulmuştur. Böyle bir ihtiyaç petrol, doğalgaz gibi ithal mallara olan bağılılığı arttırmıştır. Türkiye'de katma değeri yüksek ve teknolojik ürün ihracında bulunulmaması artan enerji tüketiminin de etkisiyle cari açık giderek artmaktadır. Bu sebeple Türkiye'de dış ticaret açığının azaltılması ve sürdürülebilirliği yapısal sorun haline getirilerek çözüme kavuşturulması gerekmektedir (Çelik ve İlkay, 2016: 963-964). Bu şekilde yaşanan gelişmeler imalat sektöründe ciddi oranda kapasite düşüşlerine neden olmuştur. Üretimin azalmasıyla ihracat ithalat karşısında yetersiz kalmıştır. Üretimdeki azalma, tüketimdeki azalma ile de açıklanmaktadır. Tüketimdeki bu azalış çalışan ücretlerindeki dondurma ile meydana gelmiştir. Dondurma işlemi ile reel ücretlerdeki azalış faiz artışını dolayısıyla tüketimin azalmasını getirmiştir (Kol ve Karaçor, 2012: 384).

Dış ticarete liberalleşme hareketleri 1980'den sonra daha etkili olmuştur. Elde edilen bu sonucu destekleyecek sayısal veriler kullanmak gerekirse; 1980 yılında 2.9 milyon dolar olan ihracatın 1990'da 12 milyon dolara yükseldiği gözlenmektedir. İthalat hacminin ise 1980 yılında 7.9 milyon dolardan 1990 yılında 22.3 milyon dolara yükselmiştir. Yaklaşık olarak %182 oranında bir artış gözlenmektedir. 1980 yılından

1990 yılına doğru yaşanan süreçte ihracatın ithalatı karşılama oranı %58,1 seviyelerine yükselmektedir.

Tablo 2.6. 1989- 2000 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
1989	11.624.691	15.792.142	-4.167.451	27.416.834	73,6
1990	12.959.287	22.302.125	-9.342.837	35.261.413	58,1
1991	13.593.462	21.047.013	-7.453.551	34.640.475	64,6
1992	14.714.628	22.871.055	-8.156.426	37.585.683	64,3
1993	15.345.066	29.428.369	-14.083.302	44.773.436	52,1
1994	18.105.872	23.270.019	-5.164.146	41.375.891	77,8
1995	21.637.040	35.709.010	-14.071.969	57.346.051	60,6
1996	23.224.464	43.626.642	-20.402.177	66.851.107	53,2
1997	26.261.071	48.558.720	-22.297.648	74.819.792	54,1
1998	26.973.951	45.921.391	-18.947.440	72.895.343	58,7
1999	26.587.224	40.671.272	-14.084.047	67.258.496	65,4
2000	27.774.906	54.502.820	-26.727.914	82.277.726	51,0

Kaynak:TÜİK, İstatistiksel Tablolar

Körfez Krizinin (1990) yaşandığı dönemde ihracat oranı %11,5 ithalat ise %41 oranında artış göstermektedir. İthalattaki asıl artışın sebebi Ekim 1990’da yaşanan Körfez Krizidir. Petrolde varil fiyatlarının 15,9 dolardan 37,4 dolara yükselişi ithalattaki hızlı artışı açıklar niteliktedir (Güleç ve Oğuz, 2003: 3). Bir sonraki yıl (1991) için ihracat %4, 9 ithalat %5,6 oranındaki azalışını erken seçim nedeniyle yaşamıştır. 1993 yılında iç borçların baskısı ile faiz oranlarında artış meydana gelmiştir. Ülkeye faiz artışı ile sıcak para girişi yaşanmış ve ulusal para değer kazanmıştır. Bu durum ihracatı kısıtlarken, ithalatta tam tersi durum söz konusudur. 1992’de ihracat artışı oranı %8,2 iken 1993’de %4,3 oranına gerilediği görülmektedir. İthalattaki artış oranı ise yıl bazında sırasıyla %8,7’den %28,7 oranına hızlı bir ivme yapmıştır (Polat ve Ersungur, 2016: 59).

1990’lı yılların başında yaşanan durgunluk süreci ve Körfez Krizi, aynı zamanda ülke içinde yaşanan yüksek enflasyon, kamu açıkları giderek artış gösteren iç ve dış borç stoku gibi sorunlar 1994 yılında ülkeyi ciddi bir krize sürüklemiştir (Aksoy ve Coşkun, 2004: 400). Yaşanan olumsuz koşullar 5 Nisan 1994 Kararlarının alınmasına neden olmuştur. Kararlar çerçevesinde ulusal para %39 oranında devalüe edilmesi ihracatın o

yıl içerisinde 18 milyon dolara yükselmesine bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında %18 gibi bir artış yaşandığı söylenebilir. İthalatta 21 milyon dolara gerileyiş izlenmektedir (Polat ve Ersungur, 2011: 59).

Dış borçların Türkiye ekonomisi açısından büyük bir sorun olduğu gerçeği ile 5 Nisan 1994'de alınan kararların titizlikle uygulanması gerektiği üzerinde durulmuş ve uzun vadeli tedbirlerin alınması gerekli kılınmıştır (Dönek, 1995: 183-184). Bu kararlar ile öncelik olarak kamu borçları ardından istikrarın devamlılığı amaç haline getirilmiştir. Döviz kuru ile beraber uyum içerisinde olan enflasyon kavramları, devalüe gerektiren döviz kuru politikalarını belirleyen unsur olması amaçlanmaktadır. Dış ticaret politikasından beklenti döviz gelirlerinin artmasıdır. Para politikası hedefine ulaşabilmek için bankalarda bulunan tasarruf mevduatlarının tümünü güvence altına alarak, bankalar için mevduat tutma kavramının özendirildiği görülmektedir (Fırat, 2009: 505).

1995 yılında ithalat bir önceki yıla göre %54 artarak tarihi bir rekora imza atmıştır. 1996 yılından sonra AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği Anlaşması, ithalat hızının daha da artmasının sebebi olmuştur (Parasız, 1998: 442). 1997 yılında Uzak Doğu Krizi meydana gelmektedir. Bu kriz sürecinde ABD ekonomisi başarılı performansı nedeniyle, dünya ekonomisi bu krizden azami şekilde etkilenmiştir. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler bu krizden olumsuz etkilenmiştir. Krizden önceki süreçte Uzak Doğu ülkelerine ihracat %4'lük bir paya sahiptir. Kriz sonrasında ise talep daralması ile ihracattaki payı %8 seviyelerine ulaşmıştır. Rusya'da olumsuz ekonomik koşulların yaşanması ve Uzak Doğu Krizi ile birleşmesi sonucunda 1998 yılında bu ülkeler ile gerçekleştirilen ihracat oranı büyük oranda azalmıştır (Varol, 2003: 5). Krizin başladığı dönem (1997) ihracat artış oranı %13,1 ithalat artış oranı ise %11,3 iken bir sonraki yıl bu oranlar sırasıyla %2,7 ve - % 5,4 seviyelerini görmüştür. Uzak Doğu Krizi Asya ülkeleri ile sınırlı kalmayıp Rusya'ya sıçramış dış talepteki ihraç pazarlarında daralma yaşanmıştır. 1999 depremi ile önemli sanayi merkezlerinin zarar görmesi ile 1998-1999 dış ticaret performansı düşük seviyelerde seyretmektedir (Aksoy ve Coşkun, 2004: 404). GSMH %61 oranında küçülerek ihracat oranı %1,4 ithalat oranı ise %11,4 seviyelerinde bir gerileme görülmektedir (Şahin, 2006: 245).

1999 yılında dünya ekonomisinde meydana gelen olumsuzlukların dış ticarete belirgin bir şekilde gözlemlenmesi IMF desteği ile istikrar programının uygulanmasına

neden olmuştur. Uygulanan bu kur politikaları ve petrol fiyatlarındaki artışlar ulusal paranın değerini arttırmıştır. 2000 yılına gelindiğinde ise ihracat %4,5 değişim oranına ithalat ise %34 değişim oranına sahiptir. Oldukça yüksek seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir (Polat ve Ersungur, 2011: 60).

2.3. 2000 ve Günümüze Kadar Olan Süreçte Dış Ticaret Gelişmeleri

Küresel ekonomide 1990'lı yıllarda durgunluk söz konusudur. Türkiye'de yaşanan yüksek enflasyon oranları ve 1990-1991 yılında meydana gelen ekonomik kriz ile birlikte ekonominin yeniden gözden geçirilmesi adına 5 Nisan Kararları (1994) hazırlanmıştır. Alınan kararlar çerçevesinde Türk Lirasının devalüe edilmesi ile birlikte ihracat oranlarında artış gözlenmektedir. Devam eden yıllarda Dünya Ticaret Örgütü (1995) ve Gümrük Birliği' ne (1996) üyeliği söz konusudur. Fakat ülkeye sağladıkları fayda açısından incelendiğinde Gümrük Birliği ile gerçekleştirilen ilişki olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu durumun nedeni ise AB'nin sanayi ürünlerinin ülkeye girişinin gümrüksüz bir şekilde gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde dış ticaret açığının gittikçe arttığı da görülmektedir. 1999 yılında Asya Krizi ile Türkiye'deki sıcak para akışı ekonomide dengesizliklere yol açmış sonuç olarak IMF ile Stand-by anlaşmasına gidilmiştir (Özdemir vd. , 2016: 165).

1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ardından 1999 depremi gibi olaylar Türkiye'yi ekonomik açıdan derinden etkilemiştir. Bu olumsuz koşullara ek olarak 21 Şubat 2001'de Milli Güvenlik Kurulu toplantısında meydana gelen siyasi kriz Kara Çarşamba dediğimiz olayın da etkileri ile ekonomik kriz tetiklenmiştir (Karagöl, 2013: 75). 1998-2001 yılları içerisinde dünya ekonomisinde yaşanan krizler dünya ekonomisinde durgunluk yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç Türkiye'yi de dalgalı, krizli bir sürece sürüklemiştir. 1994, 1998, 1999, 2001 ve 2008-2009 krizleri ile bu durumu doğrular niteliktedir (Boratav, 2019: 214).

Tablo 2.7. 2000 Yılından İtibaren Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
2001	31.334.216	41.399.082	-10.064.866	72.733.299	75,7
2002	36.059.089	51.553.797	-15.494.708	87.612.886	69,9
2003	47.252.839	69.339.692	-22.086.855	116.592.528	68,1
2004	63.167.152	97.539.765	-34.372.613	160.706.918	64,8
2005	73.476.408	116.774.150	-43.297.742	190.250.559	62,9
2006	85.534.675	139.576.174	-54.041.498	225.110.849	61,3
2007	107.271.749	170.062.714	-62.790.964	277.334.464	63,1
2008	132.027.195	201.963.574	-69.936.378	333.990.769	65,4
2009	102.142.612	140.928.421	-38.785.808	243.071.033	72,5
2010	113.883.219	185.544.331	-71.661.112	299.427.551	61,4
2011	134.906.868	240.841.679	-105.934.807	375.748.545	56,0
2012	152.461.736	236.545.140	-84.083.404	389.006.877	64,5
2013	151.802.637	251.661.250	-99.858.613	403.463.887	60,3
2014	157.610.157	242.177.117	-84.566.959	399.787.274	65,1
2015	143.838.871	207.234.358	-63.395.487	351.073.230	69,4
2016	142.529.583	198.618.235	-56.088.651	341.147.818	71,8
2017	156.992.940	233.799.651	-76.806.710	390.792.591	67,1
2018	167.920.613	223.047.094	-55.126.481	390.967.707	75,2
2019	171.464.944	202.704.319	-31.239.374	374.169.264	84,5
2020	169.637.755	219.516.806	-49.879.052	389.154.562	77,2

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Tablolar

2001’de bankacılık sektöründeki yapısal problemlerin çözilememesi ve birçok etkenler sebebi ile kriz meydana gelmiştir. Faiz oranları artış göstererek 5 milyon dolarlık sermaye yurt dışına çıkmıştır. Dalgalı kur sistemi ile kriz önlenmeye çalışılmıştır. Devalüasyonun uygulanmasıyla da ulusal para değer kaybına uğramıştır (Varol, 2003: 6). Faiz artışı, likidite sıkışıklığı ve devalüasyon beklentileri sonucunda döviz kurundaki artış borsadaki çakılma ile 2011 krizi zirveye ulaşmıştır. Güvensiz piyasa sebebi ile yabancı yatırımcının piyasadan çekilmesi, hükümetin döviz rezervlerini satışa çıkarması ile sonuçlanmıştır. Fakat bu şekilde de döviz kurunda yükselme meydana gelmemiştir. Temmuz 2001’den sonra piyasalar dalgalanmaya bırakılmıştır. IMF ile 18. Stand-by anlaşması dahilinde Nisan 2001’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adında yapılanma ve reform programına geçileceği açıklanmıştır (Pata, 2017). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sürdürülebilir büyüme, rekabet gücünü elde etme ve ekonomik istikrarı gerçekleştirmek için bazı yapısal düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bu düzenlemelerin

başında ihracata yönelik düzenlemeler gelmektedir. Aynı zamanda ekonomik rekabet ve etkinlik sağlamak bu durumu daha ileri taşımak için çalışmalar düzenlenmiştir. Mali sektör, devlette şeffaflığın artması, kamu finansmanını güçlendirmek, sosyal dayanışmada güçlenme, para ve döviz politikalarında ödemeler bilançosu politikasında gelir politikası ve maliye politikasındaki düzenlemeleri içermektedir (Parasız, 2004).

Ekonominin yeniden canlanması için yabancı sermaye özendirilmiştir. Yasal düzenlemeler ile özendirme işleminde kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır. 2004 yılında bu işlemin meşrulaşması için Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu çıkarılmıştır. Ülkenin yatırım alt yapısı sağlandıktan sonra çok kısa sürede bu durum yabancı yatırımcıların ilgisini çekmeye başlamıştır.

2005 yılında 9.7 milyon dolar 2006 yılında ise 20.2 milyon dolar ile yabancı yatırım ülkeye gelmiştir. 2006 yılındaki doğrudan yabancı yatırım oranı ile Türkiye gelişmekte olan ülke ülkeler arasında 5'inci olmuştur. Aynı zamanda da dünyada en fazla yatırım çeken 16. ülke olmuştur. Bir sonraki yılda 20 milyon dolarlık sınırın aşıldığı gözlenmektedir. Ülkemizde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihli krizlerin, yabancı yatırımcıların Türk şirketlerini düşük fiyattan alması ve kriz ortamı oluşturmuş olması fikri ve içinde bulunduğu olumsuz koşullar da dahil edildiğinde kriz daha ağır koşullara sürüklenmiştir (Ünal, 2018: 35). 11 Eylül 2001'de yaşanan saldırıdan sonra doğrudan yabancı yatırımlar çerçevesinden baktığımızda mevcut durum zamanla olumsuzluğa sürüklenmiştir. Aynı zamanda Güney Asya, Doğu Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine olan yatırımlar da olumsuz etkilenmiştir. Dünyada ekonomik durgunluk söz konusudur. Bu nedenle Türkiye için düşünülen doğrudan yabancı yatırımlar farklı ülkelere yönlendirilmeye başlanmıştır (Açıkalın vd. 2006: 280).

Toparlama süreci olarak ele aldığımız 2008 döneminde küresel bazda büyümenin daralma eğilimi gösterdiği bir evredir. Büyümedeki dengesizlikler gelişmiş ülkelerde etkisini daha fazla göstermektedir. 2008 krizi 2009 yılında da etkilerini göstermeye devam etmiştir. 2010 yılından sonraki çerçeveye genel olarak bakıldığında Türkiye ekonomisi toparlanma sürecine girmiştir. Toparlanma sürecinde işsizlik rakamları %11,9 enflasyon rakamları ise %6,4 oranında gerileme yaşamıştır. Bu süreçte ekonomide %8,5 oranında büyüme yaşanmıştır. 2010 yılında ithalat 185.5 milyon dolar ve ihracat rakamları 113.8 milyon dolar şeklinde gerçekleşmektedir. Bir sonraki yıla baktığımızda

ise Çin'den sonra %11,1'lik oranla en çok büyüyen ülke Türkiye olmuştur. 2011 yılının dış ticaret verilerine bakıldığında ithalat 240.8 milyon dolar ihracat ise 134.9 milyon dolar olarak gerçekleşmektedir. 2012 yılına geldiğimizde %4,8 büyüme oranı ile işsizlik %9,2 oranlarına gerileyerek enflasyondaki değişim %10,5'den %6,2 oranına bir gerileme izlediği görülmektedir. 2012 ithalat ihracat verileri 236.5-152.4 milyon dolar şeklindedir. 2013'de yaşanan döviz kurundaki artış %8,5 büyümeye rağmen enflasyonun ve işsizlik oranlarında artış yaşanmıştır. İthalat ve ihracat rakamları 251.6-151.8 milyon dolar şeklinde gerçekleşmektedir. 2014 yılında Türkiye'yi kapsayan kredi notundaki olumsuzluklar enflasyonu %8,2 oranına taşıırken işsizlik (%9,9) giderek artmıştır. Krizin etkilerinden yavaş yavaş kurtulmaya başladığı evre 2013-2014 yılını göstermektedir. Öncelikle 2013 yılına baktığımızda 403.4 milyon dolar seviyelerindeki dış ticaretin 151.8 milyon dolarını ihracat kalemi oluşturmaktadır. Geriye kalan 251,6 milyon doları ithalat rakamlarından meydana gelmektedir (TOBB, 2016: 1-2). 2014 yılı ithalat ve ihracat rakamları sırasıyla 242.1- 157.6 milyon dolar şeklinde gerçekleşmiştir. Bir sonraki yılın rakamları ise 207.2-143.8 milyon dolar olarak kayda geçmiştir.

Artan tüketim oranları izlenirken yatırımlarda böyle bir durum söz konusu değildir. 2016 yılına ilerleyen süreç incelendiğinde gelişmiş ülkelerde küresel ticaretin canlanmadığı, politik kararsızlıklar, olumsuz yatırım koşulları kendini göstermeye başlamıştır. ABD'de yaşanan seçimin ardından değişen yönetim politika açısından büyümeye önem vermiştir. FED 'de faiz arttırma sonrası doların değerindeki artış büyük oranda gerçekleşmektedir (TOBB, 2016: 1-2). Küresel ekonomik durgunluk 2016 yılında düşük büyüme oranlarıyla devamlılığını sürdürmüştür. Küresel düzeyde devam eden durgunluk süreci Türkiye'de etkisini yitirmemiştir. Ekonominin iç talep kaynaklı gerçekleştiğini görmekteyiz. 2016 yılının ilk aylarına baktığımızda büyüme oranlarının iç taleple gerçekleştiğini ve kamu harcamalarının etkisinin görüldüğü gözlenmektedir. Devam eden süreçte yaşanan darbe girişimi ile gelecek planların belirsizlik durumu ve harcamaların daha sonraya ertelenmesi iç talepte ciddi daralmalar meydana getirmiştir. İç talebin azalması ithalat ve ihracat rakamlarına da yansımıştır. %1,3 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 2016 yılının son dönemlerine baktığımızda ise hükümetin aldığı kararlar doğrultusunda ekonomide dolanımı arttırmaya yönelik tedbirler alınırken yurt içindeki belirsizlik giderek azalmıştır. %3,5 büyüme oranı yakalanarak yıllık büyüme oranı %2,9

olarak gerçekleşmiştir (Bağırtan, 2018: 61). Dolar kurunun 2,80 TL oluşu işsizliği %10,3 oranına kadar yükseltmiştir. 2016'da ise 3,00 TL olan dolar kuru beraberinde Rusya ile yaşanan uçak krizi Türkiye'ye uygulanan ambargo ekonomide büyük sıkıntıların yaşanmasını meydana getirmiştir.

2017 ve 2018 yıllarında ihracatın arttığı fakat ithalatın azaldığı durum Tablo 2.7' de gösterilmiştir. Dış ticaret dengesi 2017 yılında -76.806 milyon dolar iken 2018 yılında -55.126 milyon dolara düştüğü gözlenmektedir. Bu yıllar çerçevesinde ihracatın ithalatı karşılama oranı ise 67,1'den 75,2' ye geldiği söylenmektedir. 2018 yılında ABD ile gerginlikler doların 7,00 TL olması ve bir çok bankanın konkordato ilan etmesi sonucunu doğurmuştur. Enflasyonda yaşanan zirve (%20,3) MB'nı faiz artırımına sürüklemiştir (Mazlum, 2020: 57). 2019-2020 yılları arasında ihracatın düştüğünü ve ithalatın ise arttığını görmekteyiz. Dış ticaret dengesindeki bozulmalar Tablo 2.7'de gösterilmektedir. Pandemi koşullarının son yıllarda etkisini göstermesi ile dış ticaret açığının 2019 yılına oranla 2020 yılında daha yüksek rakamlara ulaşıldığı gözlenmektedir.

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN EN FAZLA İHRACAT YAPTIĞI ÜLKELER

Türkiye'de ihracat kaleminde en fazla ilişki içerisinde olunan on ülke; Almanya, ABD, Birleşik Krallık, İtalya, Irak, İspanya, Fransa, Hollanda, İsrail, Rusya Federasyonu şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 2.8' de Türkiye'nin ihracatta en fazla muhatap olduğu ilk 10 ülke gösterilmiştir.

Tablo 2.8. En Fazla İhracat Yapılan 10 Ülke (Bin ABD \$)

Ülke	Yıl		
	2019	2020	2021
Almanya	16.617.244	15.978.698	19.316.248
ABD	8.970.657	10.182.965	14.721.715
Birleşik Krallık	11.278.615	11.235.581	13.704.975
İtalya	9.753.017	8.082.560	11.474.359
Irak	10.223.292	9.142.046	11.129.720
İspanya	8.138.744	6.683.488	9.615.256
Fransa	7.945.606	7.195.167	9.111.755
Hollanda	5.761.921	5.195.119	6.768.686
İsrail	4.463.820	4.704.087	6.355.997
Rusya Federasyonu	4.152.137	4.506.680	5.774.963

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve TÜİK

2021 yılına ait toplam ihracat 107. 973 milyon dolar, 2020 yılı ihracatı 82.906 milyon dolar ve 2019 yılı ihracat rakamlarının toplamı ise 87.305 milyon dolar şeklinde gerçekleşmiştir. Ülkelerin toplam ihracat içindeki %'lik payları incelendiğinde; 2019 yılında %48,3 oranında gerçekleşen bu rakam 2020 yılında %48,9'a yükselmiştir. 2021 yılında ise %47,9 oranında bir paya sahiptir.

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN EN FAZLA İTHALAT YAPTIĞI ÜLKELER

Türkiye’de ithalat kaleminde en fazla etkileşim içinde olunan on ülke; Çin, Rusya Federasyonu, Almanya, ABD, İtalya, Hindistan, Fransa, Güney Kore, İspanya, Belçika şeklinde sıralanmaktadır. Bu ülkelerin 2021, 2020 ve 2019 yıllarına ait verileri Tablo 2.9’da gösterilmektedir.

Tablo 2.9. En Fazla İthalat Yapılan 10 Ülke(Bin ABD \$)

Ülke	Yıl		
	2019	2020	2021
Çin	19.128.159	23.041.354	32.239.157
Rusya Federasyonu	23.115.236	17.829.308	28.959.361
Almanya	19.280.398	21.733.759	21.726.150
ABD	11.847.373	11.524.950	13.148.129
İtalya	9.349.592	9.199.617	11.561.814
Hindistan	6.635.216	4.830.114	7.936.137
Fransa	6.760.063	6.988.073	7.931.527
Güney Kore	5.777.022	5.734.268	7.597.083
İspanya	4.446.112	5.039.427	6.311.610
Belçika	3.229.279	3.716.087	5.628.382

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve TÜİK

Tablo 2.9'a baktığımızda ilk on ülke ile yapılan toplam ithalat 2021 yılı için 143.039 milyon dolar 2020 yılında ise 109.635 milyon dolar, 2019 yılında ise 109.568 milyon dolar şeklinde gerçekleşmiştir. Ülkelerin toplam ihracat içindeki %'lik payları incelendiğinde; 2019 yılında %52,1 oranında gerçekleşen rakam 2020 yılında %49,9 2021 yılında ise %52,7 oranında bir paya sahiptir.

5.TÜRKİYE İÇİN GENİŞ EKONOMİK GRUPLARIN SINIFLANDIRMASI (BEC)

Türkiye için Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanmış Ekonomik Görünüm Kasım 2021 Raporundan alınmış veriler Tablo 2.10 ve Tablo 2.11'de gösterilmektedir.

Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırması İhracat kalemine göre incelendiğinde Tablo 2.10'da detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 2.10: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İhracat (Bin ABD \$)

Yıllar	Yatırım (Sermaye) Malları	%'lik Payı	Hammadd e (Ara Mallar)	%'lik Payı	Tüketim Malları	%'lik Payı	Diğerleri	%'lik Payı
2013	16.747.070	10,37	80.681.068	49,96	63.391.014	39,25	661.763	0,40
2014	17.591.672	10,56	78.862.205	47,36	68.804.371	41,32	1.246.612	0,74
2015	16.508.859	10,93	71.635.213	47,44	61.963.302	41,04	874.738	0,57
2016	16.684.585	11,17	69.826.263	46,78	61.859.942	41,44	876.207	0,58
2017	19.265.625	11,71	76.491.027	46,5	67.938.852	41,3	799.113	0,48
2018	20.991.217	11,84	84.289.047	47,57	71.027.067	40,09	861.423	0,48
2019	21.607.242	11,94	85.379.506	47,21	72.742.385	40,22	1.103.587	0,61
2020	19.777.862	11,65	80.344.475	47,36	68.300.563	40,26	1.214.853	0,71
2021	24.842.441	11,02	115.190.480	51,14	83.855.038	37,23	1.345.693	0,59

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Ticaret Bakanlığından elde edilen veriler doğrultusundan yatırım (sermaye) malları, hammadde (ara mallar), tüketim malları yıllar içerisinde artış ve azalış göstermiştir. 2013 yılına ait yatırım mallarının ihracat içindeki hacmi 16.747.070 milyon dolardır. Ara mallarının ihracat içindeki hacmi 80.681.068 milyon dolar ile ihracatta en yüksek paya sahip kalem olduğu görülmektedir. Tüketim malları ise 63.391.014 milyon dolar ile ara mallarını takip eden ikinci en yüksek paya sahip kalemdir. 2021 yılına baktığımızda yatırım mallarının ihracat içindeki hacmi 24.842.441 milyon dolar, hammadde malları 115.190.480 milyon dolar, tüketim malları ise 83.855.038 milyon dolardır. 2013-2021 yılları arasında yatırım malları, ara mallar ve tüketim mallarının ihracat içindeki hacimleri incelendiğinde ara mallar bu paydan en büyüğüne sahiptir, ardından tüketim malları ve son olarak yatırım malları gelmektedir. Türkiye için gerçekleştirilen bu rapor doğrultusundan ara malı ihracatının diğer kalemlerden daha fazla gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırması İthalat kalemine göre incelendiğinde Tablo 2.11’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 2.11: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İthalat (Bin ABD \$)

Yıllar	Yatırım (Sermaye) Malları	%'lik Payı	Hammadde (Ara Mallar)	%'lik Payı	Tüketim Malları	%'lik Payı	Diğerleri	%'lik Payı
2013	37.681.113	14,45	189.152.441	72,52	33.350.482	12,79	638.766	0,24
2014	36.544.992	14,55	181.590.357	72,30	32.582.584	12,97	424.494	0,17
2015	35.684.221	16,70	146.811.494	68,72	30.700.321	14,37	423.174	0,20
2016	35.977.510	17,79	135.795.990	67,16	29.998.043	14,83	417.696	0,20
2017	33.431.087	14,0	173.744.145	72,78	30.812.250	12,90	727.644	0,30
2018	30.140.277	13,03	174.803.245	75,62	25.420.827	11,0	788.131	0,34
2019	26.067.878	12,39	162.529.945	77,26	21.195.908	10,07	551.469	0,26
2020	31.817.024	14,49	163.014.731	74,26	24.117.885	10,98	567.164	0,25
2021	35.946.442	13,24	210.149.389	77,42	24.939.417	9,19	387.843	0,14

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Geniş Ekonomik Grupların ithalat kaleminde sınıflandırılması yıllık bazda incelendiğinde 2013 yılına ait yatırım malları 37.681.113 milyon dolar, hammadde 189.152.441 milyon dolar, tüketim malları ise 33.350.482 milyon dolardır. En yüksek payın hammadde kalemine ait olduğu görülmektedir. 2021 yılına baktığımızda ise yatırım malları 35.946.442 milyon dolar, hammadde 210.149.389 milyon dolar, tüketim malları ise 24.939.417 milyon dolardır. Tablodan hareketle Türkiye’de ithalat kaleminde en yüksek pay hammadde (ara mallar) aittir. Ardından en büyük pay yatırım mallarına aittir. Son olarak ise tüketim malları sıralamayı takip etmektedir.

Genel olarak Türkiye’de ara mallarının diğer ürün gruplarına göre daha büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ihracatında ara mallar ağırlıklı olduğundan, bu malların yüksek katma değerli olmadığı dikkate alınarak, dış ticaret hadleri ve döviz kazançları bakımından Türkiye'nin dezavantajlı olduğu söylenebilir. Özellikle ithalatın % 90'lık bölümünün yatırım ve ara mallara ait olması, üretim için gerekli teknoloji ve ara mal ithalatının önemini ortaya koymaktadır. Bu anlamda yeni nesil ithal ikame politikalara ihtiyaç bulunduğu söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar hakkında bilgi verilecektir. Ardından çalışmanın veri seti ve metodolojisi tanıtılarak analiz sonuçları değerlendirilecektir.

1. DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Farklı yöntemler kullanılarak yapılan benzer çalışmalarda tam bir görüş birliği sağlanamamaktadır. Literatür taramasında öncelikle Türkiye ekonomisini ele alan ampirik çalışmalara yer verilmektedir. Ardından yabancı ülkeler için yapılan ampirik çalışmalar incelenecektir.

1.1. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar

Türkiye'deki ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalardan bazı örnekler Tablo 3.1'de gösterilmektedir.

Tablo 3.1. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye İçin Analiz Eden Çalışmalar

Yazar	Ülkeler Ve İncelenen Dönem	Yöntem	Modelin Bağımsız Değişkeni	Sonuç
Can (2008)	1970-2006 Türkiye (Yıllık veriler)	-VAR Modeli -Granger Nedensellik Testi	-İhracat -İthalat -Reel ve Nominal Döviz Kurları -Fiyatlar Genel Seviyesi -Kişi Başına GSYH -Sabit Sermaye Yatırımları	Tüm dışa açıklık değişkenlerinden milli gelire doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Tablo 3.1. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye İçin Analiz Eden Çalışmalar

Çapan (2009)	1988-2007 Türkiye (3'er aylık veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-İhracat -İthalat	GSYİH'tan ihracata, ithalattan GSYİH'ya, ithalattan ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Şimşek ve Kadırlar (2010)	1960-2004 Türkiye (Yıllık veriler)	-Johansen Eşbütünleşme Analizi - Engle-Granger Nedensellik Testi	-Beşeri Sermaye -İhracat	İhracattaki artışlar ekonomik büyümede artışlara yol açmaktadır, ihracata dayalı büyüme hipotezi ve içsel büyüme teorisini destekler niteliktedir.
Hüseyini (2012)	1980-2010 Türkiye (Yıllık veriler)	-Engle-Granger Eşbütünleşme Testi -Hata Düzeltme Modeli	-İhracat -Sermaye -GSYİH	İhracatın ekonomik büyümenin bir nedeni olduğu sonucu elde edilmiştir.
Aytaç ve Akduğan (2012)	2001 - 2011 Türkiye (3'er aylık veriler)	-VAR Modeli -Granger Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat	Kısa dönemde, ithalat ve ihracat GSYİH'yı etkilerken ithalatın da ihracatı etkilediği gözlenmektedir. Uzun dönemde ise iki değişken de GSYİH'yı etkilemektedir.
Temür (2013)	2001-2012 Türkiye (3'er aylık veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-İhracat -İthalat -Reel Döviz Kuru	İhracat ve ekonomik büyümedeki değişimler ithalatın Granger nedenidir.

Tablo 3.1.Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye İçin Analiz Eden Çalışmalar

Uçan ve Koçak (2014)	1990-2011 Türkiye (3'er aylık veriler)	-Johansen Eşbütünleşme Analizi - Hata Düzeltme Modeli - Granger Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat	İthalat ile büyüme arasında çift, ihracat ile büyüme arasında ise tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Korkmaz ve Aydın (2015)	2002-2014 Türkiye (3'er aylık veriler)	-VAR Modeli -Granger Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat	İthalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur.
Köksal (2016)	2000- 2015 Türkiye (3'er aylık veriler)	-VAR Modeli -Granger Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat -Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	İthalatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisi ihracata oranla daha fazladır.
Şerefli (2016)	1975-2014 Türkiye (Yıllık veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat	Büyüme ile dış ticaret arasında bir nedensellik tespit edilememektedir.
Aytaç (2017)	2001-2016 Türkiye (3'er aylık veriler)	-Granger Nedensellik Testi -VAR Modeli	-İhracat	Ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.
Çütçü ve Yaşar (2018)	1924-2015 Türkiye (Yıllık veriler)	-Maki Eşbütünleşme Testi -Granger Nedensellik Testi -Hacker ve Hatemi-J Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat	Ekonomik büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedensellik söz konusudur.

Tablo 3.1.Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Türkiye İçin Analiz Eden Çalışmalar

Bağırtaş (2018)	1991-2018 Türkiye (Aylık veriler)	-Toda- Yamamoto Nedensellik Testi -Etki- Tepki Fonksiyon Testi	-İthalat -İhracat	İhracat ile sanayi üretimi arasında çift yönlü ilişki bulunmaktadır, İthalat ve sanayi üretimi arasında ise nedensellik ilişkisi söz konusu değildir.
Şahin ve Durmuş (2018)	2002-2017 Türkiye (Aylık veriler)	-Fourier Standart Granger Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat	İthalat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü, ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur.
Güvenoğlu ve Erçakar (2019)	2008-2018 Türkiye (Aylık veriler)	-Johansen Eşbütünleşme Testi -Granger Nedensellik Testi	-İhracat -Sanayi Üretim Endeksi	İhracat ve ithalattan ekonomik büyümeye, ithalattan ihracata doğru ise tek yönlü nedensellik söz konusudur.
Topçuoğlu (2020)	2014 Türkiye ve G4 Ülkeleri (Japonya, Almanya, Hindistan, Brezilya) (Yıllık Veriler)	-Leontief Ters Matrisi -Girdi-Çıktı Modeli	-İthalat -İhracat	Mevcut ülkelerin enerji ve sanayi girdisi bakımından ithalatla bağlı bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Damat (2020)	1989-2019 Türkiye (3'er aylık veriler)	-Engle-Granger Nedensellik Testi -Johansen- Juselius Eş bütünleşme Analizi	-İthalat -İhracat	İthalat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki, ekonomik büyümeden ihracata tek yönlü bir ilişki ve ithalattan da ihracata tek yönlü ilişki vardır.
Kendirkıran (2021)	1998-2019 Türkiye (3'er aylık veriler)	-Granger Nedensellik Testi -Toda Yamamoto Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat	İhracat ve büyüme arasında çift yönlü ve ithalattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Can (2008) dış ticaret politikasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1970-2006 dönemlerine ait yıllık gözlemlerden yararlanarak Türkiye ekonomisi için analiz etmiştir. Çalışmasında Granger Nedensellik Testi ve VAR modeli kullanılarak kişi başına GSYİH, ithalat, ihracat, reel ve nominal döviz kurları, fiyatlar genel seviyesi, sabit sermaye yatırımları, istihdam ve okullaşma oranına ait değişkenler kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Elde ettiği sonuçlar dışa açıklık verileri ile milli gelir arasında nedenselliğin olduğu ve dışa açıklık verileri ile milli gelir arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu yönündedir.

Çapan (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Türkiye'ye ait 1988-2007 verileri kullanılmıştır. Granger Nedensellik Testi kullanılarak ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı doğrultusundadır. GSYİH'dan ihracata doğru %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

1960-2004 yıllarını inceleyen Şimşek ve Kadılar (2010)'ın çalışmasında Johansen Eşbütünleşme Analizi, Engle-Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Modelde kullanılan değişkenler ise beşeri sermaye birikimi, ihracat ve ekonomik büyümedir. Analizden elde edilen bulgular ise Türkiye'de uzun dönemde ihracattaki artış ve beşeri sermaye birikimi, uzun dönemli büyümeyi desteklemektedir. İhracattaki artışların ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer taraftan GSYİH' deki artışın beşeri sermaye birikimini beslediği sonucuna da ulaşılmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda ihracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmektedir.

Hüseyini (2012) 1980-2010 yıllarını inceleyen çalışmasında GSYİH, ihracat ve sermaye değişkenlerini kullanarak Granger Nedensellik testi ile analizini gerçekleştirmiştir. Bu analize ek olarak Hata Düzeltme Modeli kullanmıştır. Sonuç olarak Türkiye için gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen sonuçlar ihracatın ekonomik büyümenin bir nedeni olduğu yönündedir.

Aytaç ve Akdoğan (2012) 2001-2011 yıllarına ait 2001Q1-2011Q3 aylık verilerinin kullanıldığı çalışmada Granger Nedensellik testi VAR Modeli ile birlikte kullanılmıştır. Türkiye' de dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen

bu çalışmada kullanılan değişkenler ithalat, ihracat ve ekonomik büyümedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda kısa dönemde, ithalatın ve ihracatın GSYİH'yı etkilediği, ithalatın ise ihracatı etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Uzun dönemdeki etkisi incelendiğinde ise her iki değişkenin de GSYİH'yı etkilediği gözlenmektedir.

Temür (2013) Türkiye'nin 2001-2012 yıllarını üçer aylık dönemler halinde inceleyerek modele dahil etmiştir. Çalışmanın analizinde ithalat, ihracat, reel döviz kuru ve büyüme değişkenleri kullanılmaktadır. Granger Nedensellik testi değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda ihracat ve ithalat arasında iki yönlü nedensellik söz konusudur.

1990-2011 yıllarını inceleyen Uçan ve Koçak (2014)'ın çalışmasında Türkiye'nin üçer aylık verileri kullanılmaktadır. İthalat, ihracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada Granger Nedensellik testine ilave olarak Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme Modeli kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar ise ithalat ile büyüme arasında çift, ihracat ile büyüme arasında ise tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu yönündedir.

2002-2014 yıllarını üçer aylık (2002:Q1 ile 2014:Q2) inceleyen Korkmaz ve Aydın(2015)'ın çalışmasında ithalat, ihracat ve büyüme değişkenleri kullanılmaktadır. Granger Nedensellik testi ile birlikte VAR modeli de kullanılmıştır. Türkiye'ye ait verilerin kullanıldığı bu çalışmada ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucu elde edilmiştir.

Köksal (2016) 2000-2015 yıllarını inceleyen çalışmasında Türkiye'ye ait üçer aylık veriler kullanmıştır. Bu çalışmada ithalat, ihracat, reel gayri safi hasıla değişkenleri kullanılarak Granger Nedensellik testi VAR Modeli ile analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucuna göre ise ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ihracata oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şerefli (2016) 1975-2014 yıllarına ait yıllık veriler kullanarak ithalat ve ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Granger Nedensellik analizi ile test edilmiştir. Türkiye'ye ait veriler kullanılarak analiz edilen çalışmadan büyüme ve dış ticaret arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun sebebi

olarak da büyümenin cari açık ve dış ticaret açığını arttıran bir unsur olmasına bağlamaktadır.

Aytaç (2017) 2001-2016 yıllarını kapsayan Türkiye'ye ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. İhracat değişkeni ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada Granger Nedensellik testi ve VAR Modeli kullanılmaktadır. Bu doğrultuda elde edilen sonuç ise ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu yönündedir.

1924-2015 yıllarını inceleyen çalışmada Çütçü ve Yaşar (2015) Türkiye ekonomisi üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. İthalat ve ihracat verilerinin kullanıldığı bu modelde, Maki Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi, Hacker ve Hatemi-J Nedensellik Testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar ise ekonomik büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu yönündedir.

Bağırtaş (2018) 1991-2018 yıllarına ait Türkiye verileri kullanılmaktadır. İthalat, ihracat, ekonomik büyüme arasındaki ilişki Toda- Yamamoto Nedensellik Testi, Etki-Tepki Fonksiyon Testi kullanılarak analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ithalata dayalı büyüme hipotezi uygulaması arka planda kalmıştır. İhracat ile sanayi üretimi arasında çift yönlü ilişki, ithalat ile sanayi üretimi arasında ise bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır

Şahin ve Durmuş (2013) Türkiye'ye ait 2002-2017 yıllarını aylık veriler ile incelemiştir. İthalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri Fourier Standart Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ithalat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü, ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Güvenoğlu ve Erçakar (2019)'ın çalışmasında 2008-2018 yılları aylık veriler halinde incelenmiştir. İhracat, ithalat, sanayi üretim endeksi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ihracat ve ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur. İthalattan ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik söz konusudur.

Topçuoğlu (2020)'nın 2014 yılına ait WIOD (World Input-Output Database) verileri kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada Türkiye ve G4 Ülkeleri (Japonya, Almanya, Hindistan, Brezilya) yer almaktadır. İthalat, ihracat değişkenlerini Leontief Ters Matrisi, Girdi-Çıktı Modeli kullanarak oluşturulan modelde tüm ülkelerin enerji ve sanayi girdisi bakımından ithalatta bağımlı ekonomik yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Damat (2020)'ın 1989-2019 yıllarını inceleyen çalışmasında Türkiye'ye ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. İthalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Engle-Granger Nedensellik Testi, Johansen-Juselius Eşbütünleşme Analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ithalat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki, ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Kendirkıran (2021)'in 1998-2010 yıllarını incelenen çalışmasında Türkiye'ye ait üçer aylık veriler kullanılmaktadır. İthalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada Granger Nedensellik Testi, Toda Yamamoto Nedensellik Testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ihracat ve büyüme arasında çift yönlü ve ithalattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

1.2. Yabancı Ülkeler İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen yabancı ülkeler için inceleyen çalışmalar Tablo 3.2'de gösterilmektedir.

Tablo 3.2. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Yabancı Ülkeler İçin Analiz Eden Çalışmalar

Yazar	Ülkeler Ve İncelenen Dönem	Yöntem	Modelin Bağımsız Değişkeni	Sonuç
Hossain (2012)	1960-2009 Japonya (Yıllık Veriler)	-Johansen Eşbütünleşme Testi	-İthalat -İhracat	Uzun dönemde tek yönlü bir ilişki vardır.
Hye (2012)	1978-2009 Çin (Yıllık Veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat	Ekonomik büyüme ile uzun dönemde arasındaki ilişki çift yönlüdür.

Tablo 3.2. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Yabancı Ülkeler İçin Analiz Eden Çalışmalar

Kumari ve Malhotra (2014)	1980-2012 Hindistan (Yıllık Veriler)	-Johansen Eşbütünleşme Testi -Granger Nedensellik Testi	-İhracat	İhracat ile GSYİH büyümesi arasında çift yönlü bir ilişki söz konusudur.
Arodoye ve Iyoha (2014)	1981- 2010 Nijerya (Aylık Veriler)	-Granger Nedensellik Testi -Johansen Eşbütünleşme Testi	-İthalat -İhracat	Ekonomik büyüme ile ihracat arasında çift yönlü bir ilişki söz konusudur.
Saleem ve Sial (2015)	1973-2013 Pakistan (Yıllık Veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-İhracat -Beşeri Sermaye	Kısa ve uzun dönemde ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur.
Kaya ve Şahin (2015)	1975-2014 BRIC (Yıllık veriler)	-Panel Dinamik En Küçük Kareler Testi	-2008 Krizi Kukla Değişkeni -Dış Ticaret Hacmi	Dış ticaret hacmi ile ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur.
Ogbokor ve Meyer (2016)	1990-2013 Namibya (Yıllık Veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-Döviz Kuru -DYY -İhracat	İhracatın ekonomik büyümeye neden olduğu tespit edilmiştir.
Hassine ve Harrathi (2017)	1980-2012 Körfez İş Birliği Konseyi (GCC) (Yıllık Veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-İthalat -İhracat -Finansal Gelişme	Pozitif çift yönlü nedensellik söz konusudur. Kısa dönemde ise ihracattan sermayeye tek yönlü nedensellik söz konusudur.

Tablo 3.2. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Yabancı Ülkeler İçin Analiz Eden Çalışmalar

Boakye ve Gyamfi (2017)	1984-2015 Gana (Yıllık Veriler)	-EKK (En Küçük Kareler Yöntemi)	-Enflasyon -Kişi Başına Düşen Döviz	Mevcut değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Birbirlerini çift yönlü etkilemektedirler.
Rani ve Kumar (2018)	1967-2014 BRICS (Yıllık Veriler)	-EKK -Pedroni Eşbütünleşme Analizi	-İthalat -İhracat	İhracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki söz konusu, ithalat ile brüt sermaye arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur.
Czerniak, Cevine vd. (2019)	1970-2015 Güney Afrika (Yıllık Veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-DYY -İhracat	Dış ticaret hem uzun dönem hem de kısa dönemde büyümeyi etkilemektedir.
Burange, Ranadive ve Karnik (2019)	1970-2015 BRICS Ülkeleri (Yıllık Veriler)	-Johansen Eşbütünleşme Testi -Granger Nedensellik Testi	-Ticari Dışa Açıklık	Mal ihracatının ve hizmet ithalatının ekonomik büyümeye yol açtığı gözlenmektedir.
Opeyemi ve Francois (2019)	1984-2015 Güney Afrika (Yıllık Veriler)	-Granger Nedensellik Testi	-Ticari Açıklık	Ticari açıklığın uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir.
Cheung ve Ljungquist (2021)	2000-2018 OECD (Yıllık Veriler)	-Panel Veri Analizi	-Ticari Açıklık	Ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu görülmektedir

1960-2009 yıllarını inceleyen Hossain (2012) Japonya için gerçekleştirdiği çalışmada yıllık veriler kullanmıştır. İthalat, ihracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılmaktadır. Elde edilen bulgular

doğrultusunda, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Hye (2012) 1978-2009 yıllarını inceleyen çalışmasında Çin için yıllık veriler kullanılarak analizini gerçekleştirmiştir. İthalat, ihracat ve ekonomik büyüme verilerinin kullanıldığı modelde Granger Nedensellik testi ile analiz yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ekonomik büyüme ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin çift yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Kumari ve Malhotra (2014) Hindistan için 1980-2012 yıllarına ait yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır. Aynı zamanda modelin testi için Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi kullanılmaktadır. Elde edilen analizler doğrultusunda ihracat ile GSYİH büyümesi arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmektedir.

Arodoye ve Iyoha (2014) 1981-2010 yıllarını Nijerya için inceleyen çalışmada aylık veriler kullanılmaktadır. Çalışmada ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenlerinin analizi için Granger Nedensellik Testi, Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Elde edilen analizler doğrultusunda ekonomik büyüme ile ihracat arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Saleem ve Sial (2015) Pakistan'a ait 1973-2013 yıllarını inceleyen çalışmasında yıllık veriler kullanılmıştır. İhracat, beşeri sermaye ve büyüme değişkenlerinin kullanıldığı modelin analizinde Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda kısa ve uzun dönemde ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmektedir.

Kaya ve Şahin (2015) 1975-2014 yıllarını inceleyen çalışmasında BRIC ülkelerine ait yıllık veriler kullanmıştır. 2008 krizi kukla değişkeni, dış ticaret hacmi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen modeli Panel Dinamik En Küçük Kareler Testi kullanarak analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda dış ticaret hacmi ile ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişki tespit edilmektedir.

Ogbokor ve Meyer (2016) 1990-2013 yıllarını inceleyen çalışmasında Namibya ülkesine ait yıllık veriler kullanmıştır. Döviz kuru, doğrudan yabancı yatırım, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişki Granger Nedensellik testi ile analiz

edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda ihracatın ekonomik büyümeye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hassine ve Harrathi (2017) 1980-2012 yıllarını inceleyen çalışmasında Körfez İş Birliği Konseyine üye ülkelerin yıllık verilerini kullanmıştır. İthalat, ihracat, finansal gelişme ve büyüme değişkenlerinin analizini Granger Nedensellik testi ile gerçekleştirmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda değişkenler arasında pozitif çift yönlü nedensellik söz konusudur. Kısa dönemde ise ihracattan sermayeye tek yönlü nedensellik söz konusudur.

Boakye ve Gyamfi (2017) 1984-2015 yıllarını inceleyen çalışmasında Gana için yıllık verileri kullanılmıştır. Enflasyon, kişi başına düşen döviz ve büyüme değişkenlerinin analizi için Granger Nedensellik testi kullanmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda mevcut değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Birbirlerini çift yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Rani ve Kumar (2018) 1967-2014 yıllarını inceleyen çalışmasında BRICS ülkelerine ilişkin yıllık veriler kullanılmıştır. İthalat, ihracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada EKK, Pedroni Eşbütünleşme Analizi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki söz konusu, ithalat ile brüt sermaye arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Czerniak, Cevini vd. (2019) 1970-2015 yıllarını inceleyen çalışmasında Güney Afrika ülkesinin yıllık verileri kullanılmıştır. Doğrudan yabancı yatırım, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Granger Nedensellik testi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda dış ticaret hem uzun dönem hem de kısa dönemde büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Burange, Ranadive ve Karnik (2019) 1970–2015 yıllarını inceleyen çalışmasında BRICS ülkelerinin yıllık verilerini kullanılmıştır. Ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılarak Granger Nedensellik testi, Johansen Eşbütünleşme Testi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda mal ihracatının ve hizmet ithalatının ekonomik büyümeye yol açtığı gözlenmektedir.

Opeyemi ve Francois (2019) 1984-2015 yıllarını inceleyen çalışmada Güney Afrika ülkelerinin yıllık verileri kullanılmıştır. Ticari Açıklık ve büyüme değişkenlerinin arasındaki ilişki Granger Nedensellik testi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ticari açıklığın uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Cheung ve Ljungquist (2021) 2000-2018 yıllarını inceleyen çalışmada OECD ülkeleri yıllık verileri kullanılmıştır. Ticari Dışa Açıklık ve büyüme değişkenleri arasındaki ilişki Panel Veri Analizi kullanılarak analiz oluşturulmuştur. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Ticari Açıklığın ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu sonucuna ulaşılmaktadır.

2. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde veri seti tanıtılarak uygulanacak olan metodolojiye ilişkin bilgiler aktarılacaktır. Ampirik analizde ilk olarak Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri yardımı ile değişkenlerin durağanlık seviyeleri tespit edilecektir. Sınır testi ve ARDL modeli tahminleriyle dış ticaret verilerinin ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkileri incelenecektir.

2.1. Veri Seti

Bu çalışmada 1960-2020 arası döneme ait yıllık veriler kullanılmıştır. Dış ticaret göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmanın modelinde ekonomik büyüme, ithalat ve ihracat olmak üzere üç değişken kullanılmaktadır. Değişkenler logaritmik (log) halde modele alınmışlardır. Veriler Dünya Bankası (World Bank Data) veri tabanından temin edilerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Modelin değişkenlerine ilişkin bilgiler Tablo 3.3’de gösterilmektedir.

Tablo 3.3. Değişken Tanımlamaları

Değişken	Değişken Sembolü	Değişken Tipi
REEL GSYİH	LRGDP	Bağımlı Değişken
REEL İhracat	LRX	Bağımsız Değişken
REEL İthalat	LRM	Bağımsız Değişken

Modelin bağımlı değişkeni, ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan reel GSYİH'dır. Bağımsız değişken olarak reel ithalat ve reel ihracat verileri modele dahil edilmiştir. Tüm değişkenler, logaritmik formdadır.

2.2. Metodoloji

Bu kısımda Türkiye ile BRICS ülkeleri için dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen analizlerde uygulanan metodoloji açıklanmaktadır. Çalışmada ilk olarak kullanılan değişkenlerin durağanlık düzeyini belirlemek üzere birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök analizleri için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) olmak üzere üç farklı birim kök testinden yararlanılmaktadır. Durağanlık düzeyleri belirlenen değişkenler için Sınır testi ve ARDL modeli uygulanmaktadır.

2.2.1 Birim kök testi

Zaman serisi verileri, sabit bir ortalama çevresinde yayıldığı ve bu yayılmanın varyansının zaman boyunca sabit kaldığı süreç durağanlık olarak ifade edilmektedir (Yıldız, 2007: 66). Değişkenler arasındaki ilişkinin sınanması için serilerin durağan olmaları gerekmektedir. Zaman serileri kullanılarak tahmin edilen regresyon denklemlerinde öncelikle modelde bulunan serilerin durağanlığının sınanması gerekmektedir. Durağan olmayan serilerin kullanılması analiz sonuçlarında sahte regresyonlara neden olabilir (Köksal, 2016: 70-71).

Çalışmanın bu kısmında öncelikle dış ticaret ve ekonomik büyüme değişkenlerinin birim kök testleri uygulanarak durağanlıkları tespit edilmiştir. Kullanılan birim kök testleri; Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron(PP) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin (KPSS) şeklinde sırası ile anlatılmıştır.

2.2.1.1. Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi(ADF)

Dickey ve Fuller'in 1979 yılında geliştirmiş olduğu birim kök testidir. Karar kriteri olarak, τ (tau) adında düzenlenmiş t tablosu oluşturmuştur. T istatistik tablosundaki sapmalar nedeni ile tau kullanılmaktadır (Yıldız ve Berber, 2011: 173).

Bu test birim kök testleri arasından en çok kullanılanıdır. ADF birim kök testi, serilerin uzun dönemde var olan özelliklerini analiz etmekte kullanılmaktadır. Serilerin uzun dönemde mevcut olan özelliğini analiz etmek için kullanılmaktadır. Zaman

serilerinin regresyonu mevcut dönemde aldığı değerler ile bir önceki dönemde aldığı değer ile bulunabilir (Torun, 2015: 55). Aşağıdaki denklemde yer alan Y_t değişkeni Y değişkeninin mevcut dönemde aldığı değeri göstermektedir. Y_{t-1} ise mevcut yıldan bir önceki yılı temsil etmektedir. u_t ise hata terimini ifade etmektedir.

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (3.1)$$

$\rho = 1$ olduğu durum Y_t değişkeninde durağanlık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Durağan olmayan bu model için denklem 3.1 yerine 3.2’de ki gibi bir denklem yazılmaktadır.

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (3.2)$$

3.2’de yer alan denklemde mevcut yıldan bir önceki döneme ait değişken değerlerinin ve o dönemde maruz kaldığı şokun sistemde kalması şeklinde ifade edilmektedir. Ekonometride rassal yürüyüş olarak adlandırılan bu kavram zaman serisinde birim kökün mevcut olduğunu ifade etmektedir. Değişkenlerin şoka maruz kaldığı durumlar ise zaman serisinde durağanlığın olmadığı anlamına gelmektedir. Denklem 3.2’de ki modelin birinci farkı alındığında denklem 3.3 şeklinde olmaktadır.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.3)$$

$\delta = \rho - 1$ denkleminde, Δ birinci farkını ifade etmektedir. $\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1})$ ifadesi ise birinci farkını gösteren denklemdir. $\delta = 0$ olduğunda ise 3.4’de ki denkleme dönüşmektedir. Y_t birinci farkı durağandır. Bu sebeple $I(1)$ olarak gösterilmektedir. Birinci farkı alınan seri durağanlaşmadıysa ikinci kez farkı alınarak seri $I(2)$ halini almaktadır.

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (3.4)$$

Serinin durağanlığını tespit etmek için iki hipotez kurulmaktadır. Bu hipotezler aşağıda gösterilmektedir:

$H_0 : \delta = 0, \rho = 1$ durumunda; (Serinin durağan halde olmadığını göstermektedir)

$H_1 = \delta \neq 0$ durumunda; (Serinin durağan olduğunu göstermektedir)

($\rho=1$) durumunda, Y_t değişkeninin birim kök sorunu içerdiği ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple de seri durağan değildir. $H_0: \rho=1$ hipotezi ile hesaplanmış olan t istatistik değerine τ (tau) denilmektedir. Bu istatistik Dickey- Fuller (DF) analizi şeklinde adlandırılmaktadır (Gujarati, 2001: 718-719).

Dickey- Fuller için kullanılmakta olan regresyon kalıpları şu şekilde gösterilmektedir (Torun, 2015: 57):

Sabit Terimsiz Model:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.5)$$

Sabit Terimli Model:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.6)$$

Sabit Terimli ve Trendli Model:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 + \delta Y_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \mu_t \quad (3.7)$$

M optimal gecikme düzeyini göstermektedir. Gecikme uzunluğu en yaygın kullanılan Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'dir (Hızarcı, 2007: 80). Modele Dickey- Fuller testi uygulandığında bu test artık ADF testi olarak adlandırılmaktadır (Gujarati, 2001: 720).

2.2.1.2. Philips ve Perron Birim Kök Testi(PP)

1988 yılında Phillips ve Perron'un DF hata terimi ile ilgili varsayımını geliştirerek yeni varsayımda bulunması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen varsayımı daha iyi anlamak adına kullanılan regresyonlar aşağıdaki denklem 3.8 ve 3.9'da gösterilmiştir (İlbeyli, 2020: 103).

$$y_t = \mu + a y_{t-1} + u_t \quad (3.8)$$

$$y_t = \mu + \beta \left(t - \frac{1}{2} T \right) + a y_{t-1} + u_t \quad (3.9)$$

u_t = Hata terimi

T = Gözlem sayısı

Philips- Peron testindeki hipotezler şu şekildedir:

H_0 : (Birim kök içermektedir ve seri durağan değildir)

H_1 : (Birim kök bulunmamaktadır ve seri durağan özellik taşır)

H_0 hipotezinin sıfıra eşit olduğu varsayımı altında ($H_0 : \sum \mu t = 0$) seri durağan değildir. H_1 sıfıra eşit olmadığı durum ($H_0 : \sum \mu t \neq 0$) serinin durağan halini göstermektedir (Kiraz, 2016: 82).

2.2.1.3.Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin Birim Kök Testi(KPSS)

ADF ve PP birim kök testi sınırlı güce sahip olan birim kök testleridir. Kwiatkowski, Philips, Schmidt ve Shin (KPSS) testi ise bu birim kök testlerine göre daha sağlıklı sonuçlar vermektedir.

$$Y_t = X_t' \beta + u_t \quad (3.10)$$

Modeldeki X_t “sabit ve trend” ya da “sabit” determinist bileşeni ifade etmektedir. KPSS testinin amacı, zaman serilerinin determinist trend’ten arındırılarak birim kök sorununun giderilmesidir. KPSS testindeki sıfır hipotezi ile alternatif hipotez, ADF ve PP testlerindeki hipotezin tam tersidir. Sıfır hipotez durumu KPSS testinde serinin durağan olduğunu gösterirken, alternatif hipotez durumu ise serinin durağan olmadığını ve birim kök içerdiğini göstermektedir. KPSS testinde deterministik trendin arındırılması, seriyi durağan hale getiren en önemli özelliğidir (Azam ve diğerleri, 2016).

KPSS testinde kurulan hipotezler şu şekildedir:

$H_0 : \rho < 1$ birim kök içermez, seri durağandır

$H_1 : \rho = 1$ birim kök içerir, seri durağan değildir.

2.2.2.Sınır Testi

Serilerin durağan olmamasından kaynaklı birim kök içermesi, sahte regresyonlara neden olmaktadır. Bu sebeple serilerin farklarının alınarak durağanlığının sağlanması gerekmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin sınanması için çalışmalarda eşbütünleşme testleri kullanılmaktadır. Eşbütünleşme testleri içerisinde yer alan Engle Granger, Johansen ve Johansen-Juselius testleri ile değişkenler arasında eşbütünleşme analizi yapılırken, çalışmada kullanılan değişkenlerin düzeyde durağan olmamaları veya farklı dereceden durağan olmamaları istenilen bir bulgudur. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analizinde kullanılan bir diğer yöntem ise Pesaran ve

diğerleri (2001) tarafından geliştirilen sınır testidir. Bu testin diğer eşbütünleşme testlerinden farkı, değişkenlerin düzeyde durağan olması veya farklı derecelerde durağan olması halinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin analiz edilebilmesine olanak sağlamaktadır (Başar ve diğerleri, 2009: 306).

Fakat sınır testi ile eşbütünleşme arasındaki ilişkinin incelenebilmesi açısından temel koşul modeldeki değişkenin I(2) olmaması gerektiğini yönündedir. Sınır testine başlamak için öncelikle Kısıtlanmış Hata Düzeltme Modeli (UECM)'nin tahmin edilmesi gerekmektedir. Denklem 3.11'da gösterildiği gibidir.

$$\Delta X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta X_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta Y_{t-i} + \beta_3 X_{t-1} + \beta_4 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.11)$$

Kısıtlanmış Hata Düzeltme Modelinin tahmin edilmesinde uygun gecikme uzunluğunun (m) belirlenmesi önemlidir. Uygun gecikme uzunluğu için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) veya Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) gibi bilgi kriterlerinde en küçük olan değer ile aynı zamanda da otokorelasyon sorunu içermeyen gecikme uzunluğunun seçilmiş olması gerekmektedir. Ardından X^2 Breusch-Godfrey otokorelasyon testi uygulanarak modelde otokorelasyon sorunu içerip içermediğini belirlenmektedir (Kızılkaya, Sofuoğlu ve Karaçor, 2016: 210). Sınır testinde kullanılan temel hipotez; $h_0 = \beta_3 = \beta_4 = 0$ şeklindedir. Eşbütünleşme için temel hipotezin reddedilmesi gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra elde edilen F istatistiği Pesaran vd. (2001)'de bulunan alt ve üst sınır değerlerindeki kritik değerler ile kıyaslanmaktadır (İpek ve Kızılgöl, 2016: 428). F istatistik değeri belirlenen alt kritik değerden küçük olduğu durum değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündedir. Belirlenen üst kritik değerden büyük olduğu durumda eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu karar verilmekte, alt ve üst kritik değerler arasında kaldığı durumda sonuçların belirsiz olduğu kabul edilmektedir (Pesaran ve diğerleri, 2001: 199).

2.2.3. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Modeli

Değişkenler arasında eşbütünleşme tespit edildikten sonra ARDL modelinin tahmin edilmesi gerekmektedir. ARDL Modeli denklem 3.12'de gösterilmektedir.

$$X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} Y_{t-i} + \mu_t \quad (3.12)$$

X_t bağımlı değişkeni, Y_t bağımsız değişkeni göstermektedir. Denklemdaki p ve m değişkenin uygun gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. ARDL modeli (p,m) şeklinde bir ifadeye sahiptir.

ARDL modelinin uzun dönem katsayılarının hesaplanması 3.13’de gösterilmektedir.

$$\sigma = \frac{\sum_{i=0}^m \alpha_{2,i}}{1 - \sum_{i=1}^p \alpha_{1,i}} \quad (3.13)$$

σ modelde hesaplanan uzun dönem katsayısını ifade etmektedir. ARDL(p,m) modelinde uzun dönemli ilişkilerin analizi için hesaplanan uzun dönem katsayılarının işaretine ve istatistiksel olarak anlamlılıklarına bakılmaktadır (Künü, 2013: 92).

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin tespit edilmesi için kurulan hata düzeltme modeli 3.14’de gösterilmektedir.

$$\Delta X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \Delta X_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta Y_{t-i} + \alpha_3 ECT_{t-1} + \mu_t \quad (3.14)$$

Denklem 3.14’de gösterilmekte olan ECT_{t-1} değişkeni, uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacı ile kurulan ARDL modeline ait olan hata teriminin bir dönem gecikmeli değerini ifade etmektedir. Bu değer negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması çalışma için istenilen bir durumdur (Yapar Saçık ve Karaçayır, 2015: 164).

3. AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ve BRICS ülkelerindeki dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek amacı ile gerçekleştirilmiş analizlerin sonuçları aktarılacaktır.

3.1. Türkiye İçin Elde Edilen Sonuçlar

Analizlere birim kök testleri ile değişkenlerin durağanlıklarının tespit edilmesi ile başlanmıştır. Değişkenlerin durağanlık sınamaları Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF),

Phillips-Peron(PP) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin (KPSS) birim kök testleri ile gerçekleştirilmektedir.

3.1.1 Birim Kök Testi Sonuçları

Türkiye için birim kök testi sonuçları Tablo 3.4' de gösterilmektedir.

Tablo 3.4. Türkiye için Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	KARAR
LRGDP	-2.870(0)^b -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	-2.870(0)^b -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	0.107(5)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(1)
ΔLRGDP	-7.521(0)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)	-7.521(2)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)		
LRX	-2.564(1)^b -4.121(%1) -3.487(%5) -3.172(%10)	-3.345(2)^{b***} -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	0.164(5)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)
ΔLRX	-8.215(0)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)			
LRM	-3.265(1)^{b***} -4.121(%1) -3.487(%5) -3.172(%10)	-3.590(0)^{b**} -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	0.216(5)^c 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)
ΔLRM			0.403(9)^{c*} 0.739(%1) 0.463(%5) 0.347(%10)	

Not: (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir, b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini, **: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre LRGDP ve LRX değişkeni birinci farkı alındığında durağandır. LRM değişkeni ise düzeyde durağandır. PP testi sonuçlarına göre ise LRGDP birinci farkı alındığında durağan LRX ve LRM düzeyde durağandır. KPSS testi sonuçları incelendiğinde ise LRGDP ve LRX düzeyde durağan LRM ise birinci farkı alındığında durağandır.

Birim kök testi sonuçlarına göre genel bir değerlendirme yapıldığında, LR GDP değişkeninin I(1) düzeyinde durağan, LR X değişkeninin I(0) düzeyinde durağan ve LR M değişkeninin ise I(0) düzeyinde durağan olduğuna karar verilmiştir.

3.1.2. Sınır Testi Sonuçları

Uygun gecikme uzunluğu ile tahmin edilen sınır testi sonuçları Tablo 3.5’de gösterilmiştir. Hesaplanan F istatistiği (13.76) üst kritik değerden (7.52) büyük olduğu için ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3.5. Türkiye için Sınır Testi Sonuçları

K	F İstatistiği	Kritik Değerler	
		%1 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
2	13.76	6.34	7.52

Not: k, denklemdeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. Alt ve üst değerler Pesaran vd. (2001)’den alınmıştır.

3.1.3. ARDL Modeli Sonuçları

Dış ticaret değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun ve dönemli ilişki ARDL modeli ile incelenmiştir. Bunun için kurulan ARDL modeli aşağıdaki gibidir.

$$LRGDP_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} LRGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{2i} LRX_{t-i} + \sum_{i=0}^r \beta_{3i} LRM_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.15)$$

Değişkenlerin uygun gecikme uzunlukları AIC kriteri ile belirlenmiştir.

Tablo 3.6. Türkiye için ARDL (4,0,0) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: LR GDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
LRX	0.14*	-4.25
LRM	0.22*	4.84
C	13.99	5.34

@TREND	0.02	4.87
--------	------	------

Not: *:%1, **:%5, ***:%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

ARDL (4,0,0) modelinden elde edilen uzun dönem katsayıları değerlendirildiğinde ithalat ve ihracat değişkeni ekonomik büyüme üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. İhracat değişkeni %1 birim arttırıldığında ekonomik büyüme %0.14 oranında artışa neden olmaktadır. Aynı şekilde ithalat değişkeninde %1 birimlik artış ekonomik büyüme üzerinde %0.22 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Hata düzeltme modeli sonuçları ise Tablo 3.7’de gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına göre hata düzeltme modeline ait katsayı değeri negatif yönlü ve istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi desteklenmektedir.

Tablo 3.7. Türkiye için ARDL (4,0,0) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: Δ LRGDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
C	13.9*	6.57
@TREND	0.02*	6.50
Δ LRGDP(-1)	0.27*	2.48
Δ LRGDP(-2)	0.30*	2.69
Δ LRGDP(-3)	0.21*	1.94
ECT(-1)	-0.58*	-6.55

Not: *:%1, **:%5, ***:%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.2. Brezilya İçin Elde Edilen Sonuçlar

Brezilya için birim kök testi sonuçları açıklanacak ardından sınır testi ve ARDL Modeli sonuçlarına ait bulgular incelenecektir.

3.2.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Brezilya için birim kök testi sonuçları Tablo 3.8’de gösterilmektedir. ADF testi sonuçlarına göre tüm değişkenler düzeyde durağandır. PP testi sonuçlarına göre LRGDP ve LRM değişkeni düzeyde durağan LRX değişkeni ise birinci farkı alındığında durağandır. KPSS testine göre ise tüm değişkenler düzeyde durağandır.

Birim kök testi sonuçlarına göre genel bir değerlendirme yapıldığında, LRGDP, LRX ve LRM değişkenlerinin I(0) düzeyinde durağan olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3.8. Brezilya İçin Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	KARAR
LRGDP	-2.678(1)^{c***} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)	-3.296(4)^{c**} -3.544(%1) -2.910(%5) -2.593(%10)	0.210(6)^{b**} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)
LRX	2.408(6)^{a**} -2.608(%1) -1.946(%5) -1.612(%10)	-2.665(0)^b -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	0.197(5)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)
ΔLRX		-10.25(3)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)		
LRM	2.554(0)^{a**} -2.604(%1) -1.946(%5) -1.613(%10)	2.749(2)^{a*} -2.604(%1) -1.946(%5) -1.613(%10)	0.127(5)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)

Not: (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir, b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini, **: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.2.2. Sınır Testi Sonuçları

Uygun gecikme uzunluğu ile tahmin edilen sınır testi sonuçları Tablo 3.9’de gösterilmiştir. Hesaplanan F istatistiği (4.763), alt kritik değerden (3.17) büyük olduğu için ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğuna karar verilmiştir

Tablo 3.9. Brezilya için Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Kritik Değerler	
		%10 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
2	4.763	3.17	4.14

Not: k, denklemdeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. Alt ve üst değerler Pesaran vd. (2001)’den alınmıştır.

3.2.3. ARDL Modeli Sonuçları

Tablo 3.10’da ARDL (3,1,1) modelinden elde edilen uzun dönem katsayıları gösterilmektedir. İhracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İthalat değişkeni ise ekonomik büyümeyi pozitif yönlü ve %10 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir.

Tablo 3.10. Brezilya için ARDL (3,1,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: LRGDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
LRX	0.36**	2.15
LRM	0.25***	1.56
C	1.49*	3.59

Not: *: %1, **: %5, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

İhracat değişkeni %1 birim arttırıldığında ekonomik büyüme %0.36 oranında artmaktadır. Aynı şekilde ithalat değişkeninde %1 birimlik artış ekonomik büyüme üzerinde %0.25 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Tablo 3.11’de kısa dönem hata düzeltme modeli sonuçları gösterilmektedir. İhracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı fakat negatif yönlü bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İthalat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli etkisi %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlüdür. Analiz sonuçlarına göre hata düzeltme katsayısının istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif işaretli olduğu görülmektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi desteklenmektedir. İthalatın ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli etkisi anlamlı ve pozitif yönlüdür.

Tablo 3.11. Brezilya için ARDL (3,1,1) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: Δ LRGDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
C	1.49*	3.88
Δ LRGDP(-1)	0.20***	1.60
Δ LRGDP(-2)	0.16***	1.37

$\Delta(LRX)$	-0.04***	-1.71
$\Delta(LRM)$	0.11*	3.25
$ECT(-1)$	-0.12*	-3.85

Not: *: %1, **: %5, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.Çin İçin Elde Edilen Sonuçlar

Çin için birim kök testi sonuçları açıklanacak ardından sınır testi ve ARDL Modeli sonuçlarına ait bulgular incelenecektir.

3.3.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Çin için birim kök testi sonuçları Tablo 3.12’de gösterilmektedir. ADF testi sonucuna göre LR GDP ve LR X değişkenleri birinci farkı alındığında durağan olduğuna karar verilmiştir. LRM değişkeni ise düzeyde durağan olduğuna karar verilmiştir. PP testi sonuçlarına göre LR GDP değişkeni düzeyde durağan LRM ve LR X değişkeni ise birinci farkı alındığında durağandır. KPSS testi sonuçlarına göre ise LR GDP değişkeni birinci farkı alındığında LRM ve LR X değişkenleri ise düzeyde durağandır. Birim kök testi sonuçlarına göre genel bir değerlendirme yapıldığında, LR GDP, LR X değişkenleri I(1) düzeyinde LRM değişkeni ise I(0) düzeyinde durağan olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3.12. Çin için Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	KARAR
LR GDP	-2.166(1) ^b	-5.324(1) ^{b*}	0.226(5) ^b	I(1)
	-4.121(%1)	-4.118(%1)	0.216(%1)	
	-3.487(%5)	-3.486(%5)	0.146(%5)	
	-3.172(%10)	-3.171(%10)	0.119(%10)	
$\Delta LR GDP$	-8.596(0) ^{c*}		0.366(6) ^{c*}	

	-3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)		0.739(%1) 0.463(%5) 0.347(%10)	
LRX	-1.928(0)^b -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	-2.263(3)^b -4.118(%1) -3.485(%5) -3.171(%10)	0.143(5)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(1)
ΔLRX	-6.664(0)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)	-6.664(0)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)		
LRM	4.201(2)^{a*} -2.605(%1) -1.946(%5) -1.613(%10)	-2.792(1)^b -4.118(%1) -3.485(%5) -3.171(%10)	0.153(5)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)
ΔLRM		-6.7684(25)^{b*} -4.121(%1) -3.487(%5) -3.172(%10)		

Not: (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir, b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini, **: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.2. Sınır Testi Sonuçları

Uygun gecikme uzunluğu ile tahmin edilen sınır testi sonuçları Tablo 3.13’de gösterilmiştir. Hesaplanan F istatistiği (5.211), üst kritik değerden (4.85) büyük olduğu için ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğuna karar verilmiştir

Tablo 3.13. Çin için Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Kritik Değerler	
		%5 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
2	5.211	3.79	4.85

Not: k, denklemdaki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. Alt ve üst değerler Pesaran vd. (2001)’den alınmıştır.

3.3.3. ARDL Modeli Sonuçları

Tablo 3.14’de verilen uzun dönem katsayıları sonuçlarına göre ihracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İthalat değişkeninin ise ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı fakat negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. İhracat

değişkeni %1 birim arttırıldığında ekonomik büyüme % 1.13 oranında artmaktadır. İthalat değişkeninde %1 birimlik artış ekonomik büyüme üzerinde % 0.43 azalışa neden olmaktadır.

Tablo 3.14. Çin için ARDL (4,0,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: LRGDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
LRX	1.13***	1.87
LRM	-0.43***	-0.71
C	0.71*	3.04

Not: *:%1, **:%5, ***:%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3.15’de kısa dönem hata düzeltme modeline ait sonuçlar gösterilmektedir. İthalat değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre hata düzeltme katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Buradan hareketle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu desteklenmektedir.

Tablo 3.15. Çin için ARDL (4,0,1) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: ΔLRGDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
C	0.71*	4.47
ΔLRGDP(-1)	0.30*	2.51
ΔLRGDP(-2)	-0.28**	-2.33
ΔLRGDP(-3)	-0.14***	-1.86
Δ(LRM)	0.03***	1.30
ECT(-1)	-0.06*	-4.03

Not: *:%1, **:%5, ***:%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.4. Hindistan İçin Elde Edilen Sonuçlar

Hindistan için birim kök testi sonuçları açıklanacak ardından sınır testi ve ARDL Modeli sonuçlarına ait bulgular incelenecektir.

3.4.1. Hindistan için Birim Kök Testi Sonuçları

Hindistan için birim kök testi sonuçları Tablo 3.16’da gösterilmektedir. ADF ve PP testi birim kök sonuçlarına göre tüm değişkenler birinci farkında durağandır. KPSS testine göre ise sadece LRGDP değişkeni birinci farkı alındığında durağan, LRX ve LRM değişkenleri düzeyde durağandır.

Tablo 3.16. Hindistan için Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	KARAR
LRGDP	-1.904(0)^b -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	-1.898(2)^b -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	0.247(6)^b 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(1)
ΔLRGDP	-5.989(0)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)	-5.955(2)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)	0.483(2)^{c*} 0.739(%1) 0.463(%5) 0.347(%10)	
LRX	-2.232(6)^b -4.137(%1) -3.495(%5) -3.176(%10)	-2.217(2)^b -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	0.194(6)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(1)
ΔLRX	-6.906(0)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)	-6.909(2)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)		
LRM	-2.575(0)^b -4.118(%1) -3.485(%5) -3.171(%10)	-2.575(0)^b -4.118(%1) -3.486(%5) -3.171(%10)	0.204(6)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(1)
ΔLRM	-6.671(0)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)	-6.671(0)^{c*} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)		

Not: (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir, b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini, **: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Birim kök testi sonuçlarına göre genel bir değerlendirme yapıldığında, LRGDP, LRX ve LRM değişkenleri I(1) düzeyinde durağan olduğuna karar verilmiştir.

3.4.2. Sınır Testi Sonuçları

Uygun gecikme uzunluğu ile tahmin edilen sınır testi sonuçları Tablo 3.17’de gösterilmiştir. Hesaplanan F istatistiği (7.842), üst kritik değerden (7.52) büyük olduğu için ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğuna karar verilmiştir

Tablo 3.17. Hindistan için Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Kritik Değerler	
		%1 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
2	7.842	6.34	7.52

Not:k, denklemdeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. Alt ve üst değerler Pesaran vd. (2001)'den alınmıştır.

3.4.3. ARDL Modeli Sonuçları

Uzun dönem katsayı sonuçları incelendiğinde ihracat değişkeni %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. İthalat değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İhracat değişkeni %1 birim arttırıldığında ekonomik büyüme %0.05 oranında artmaktadır. Aynı şekilde ithalat değişkeninde %1 birimlik artış ekonomik büyüme üzerinde %0.25 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Tablo 3.18. Hindistan için ARDL (1,0,4) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: LR GDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
LRX	0.05*	0.72
LRM	0.25***	4.25
C	8.01*	4.59
@TREND	0.01*	3.89

Not: *: %1, **: %5, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3.19' da kısa dönem hata düzeltme modeli sonuçları gösterilmektedir. İthalatın anlamlı ve negatif yönlü kısa dönem etkileri tespit edilmektedir. Analiz sonuçlarına göre hata düzeltme katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Buradan hareketle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu desteklenmektedir.

Tablo 3.19. Hindistan için ARDL (1,0,4) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: Δ LR GDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
C	8.01*	4.96
@TREND	0.01*	5.12
Δ (LRM)	0.03***	1.07
Δ LRM(-1)	-0.06***	-1.57
Δ LRM(-2)	-0.10*	-2.73
Δ LRM(-3)	-0.09*	-2.48
ECT(-1)	-0.37*	-4.95

Not: *: %1, **: %5, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.5.Rusya İçin Elde Edilen Sonuçlar

Rusya için birim kök testi sonuçları açıklanacak ardından sınır testi ve ARDL Modeli sonuçlarına ait bulgular incelenecektir.

3.5.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Rusya için birim kök testi sonuçları Tablo 3.20’de gösterilmektedir. ADF birim kök testi sonuçlarına göre LRGDP ve LRX değişkenleri düzeyde durağandır. LRM değişkeni ise birinci farkı alındığında durağandır. PP testi sonuçlarına göre LRGDP ve LRM değişkeni birinci farkı alındığında durağan LRX değişkeni ise düzeyde durağandır. KPSS testine göre tüm değişkenler düzeyde durağandır. Birim kök testi sonuçlarına göre genel bir değerlendirme yapıldığında LRGDP, LRX değişkenleri I(0) düzeyinde LRM değişkeni ise I(1) düzeyinde durağan olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3.20. Rusya için Birim Kök Testi

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	KARAR
LRGDP	-3.443(7) ^{b***} -4.394(%1) -3.612(%5) -3.243(%10)	-2.674(3) ^b -4.284(%1) -3.562(%5) -3.215(%10)	0.123(4) ^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)
ΔLRGDP		-2.44(1) ^{a**} -2.644(%1) -1.952(%5) -1.610(%10)		
LRX	-5.183(1) ^{b*} -4.296(%1) -3.568(%5)	-4.391(2) ^{b*} -4.284(%1) -3.562(%5)	0.108(2) ^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5)	I(0)

	-3.218(%10)	-3.215(%10)	0.119(%10)	
LRM	0.157(0)^a -2.641(%1) -1.952(%5) -1.610(%10)	-2.994(0)^b -4.284(%1) -3.562(%5) -3.215(%10)	0.113(4)^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(1)
ΔLRM	-3.504(0)^{a*} -2.644(%1) -1.952(%5) -1.610(%10)	-3.349(4)^{a*} -2.644(%1) -1.952(%5) -1.610(%10)		

Not: (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir, b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini, **: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.5.2. Rusya için Sınır Testi Sonuçları

Uygun gecikme uzunluğu ile tahmin edilen sınır testi sonuçları Tablo 3.21’de gösterilmiştir. Hesaplanan F istatistiği (11.76), üst kritik değerden (6.36) büyük olduğu için ilgili değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3.21. Rusya için Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Kritik Değerler	
		%1 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
2	11.76	5.15	6.36

Not: k, denklemdeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. Alt ve üst değerler Pesaran vd. (2001)’den alınmıştır.

3.5.3. ARDL Modeli Sonuçları

Uzun dönem katsayı sonuçları Tablo 3.22’ de incelenmektedir. İhracat değişkeni ekonomik büyüme üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. İthalat değişkeni ise %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.22. Rusya için ARDL (2,1,2) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: LRGDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
LRX	0.55*	4.64
LRM	0.09***	1.26
C	5.36*	3.59

Not: *: %1, **: %5, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

İhracat değişkeni %1 birim arttırıldığında ekonomik büyüme %0.55 oranında artmaktadır. İthalat değişkeninde %1 birimlik artış ekonomik büyüme üzerinde %0.09 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Tablo 3.23’ de kısa dönem hata düzeltme modeli sonuçları gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına göre ithalatın kısa dönemde ekonomik büyümeyi anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmektedir. Elde edilen bulgular, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisini varlığını destekler niteliktedir.

Tablo 3.23. Rusya için ARDL (2,2,1) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: ΔLRGDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
C	5.36*	6.20
$\Delta \text{LRGDP}(-1)$	0.11***	0.97
ΔLRX	0.07***	0.85
$\Delta \text{LRX}(-1)$	-0.28*	-3.19
ΔLRM	0.15*	4.33
$\text{ECT}(-1)$	-0.44*	-6.20

Not: *: %1, **: %5, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.6. Güney Afrika için Elde Edilen Sonuçlar

Güney Afrika için birim kök testi sonuçları açıklanacak ardından sınır testi ve ARDL Modeli sonuçlarına ait bulgular incelenecektir.

3.6.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Güney Afrika için birim kök testi sonuçları Tablo 3.24’de gösterilmektedir.

Tablo 3.24. Güney Afrika için Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	KARAR
LRGDP	-2.863(1) ^{c***} -3.546(%1) -2.911(%5) -2.593(%10)	-3.415(3) ^{c**} -3.544(%1) -2.910(%5) -2.593(%10)	0.144(5) ^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)
LRX	3.450(0) ^{a*} -2.604(%1) -1.946(%5) -1.613(%10)	3.148(1) ^{a*} -2.604(%1) -1.946(%5) -1.613(%10)	0.140(6) ^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5) 0.119(%10)	I(0)
LRM	2.311(0) ^{a**} -2.604(%1) -1.946(%5) -1.613(%10)	2.522(7) ^{a**} -2.604(%1) -1.946(%5) -1.613(%10)	0.151(5) ^{b*} 0.216(%1) 0.146(%5)	I(0)

			0.119(%10)	
--	--	--	------------	--

Not: (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir, b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini, **: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir, ***: %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

LRGDP, LRX ve LRM değişkenlerine uygulanan ADF, PP, KPSS birim kök testlerinin tümü düzeyde durağan haldedir. Birim kök testi sonuçlarına göre genel bir değerlendirme yapıldığında, LRGDP, LRX ve LRM değişkenleri I(0) düzeyinde durağan olduğuna karar verilmiştir.

3.6.2. Sınır Testi Sonuçları

Uygun gecikme uzunluğu ile tahmin edilen sınır testi sonuçları Tablo 3.25’de gösterilmiştir. Hesaplanan F istatistiği (8.145), üst kritik değerden (7.52) büyük olduğu için ilgili değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3.25. Güney Afrika için Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Kritik Değerler	
		%1 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
2	8.145	6.34	7.52

Not:k, denklemdaki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. Alt ve üst değerler Pesaran vd. (2001)’den alınmıştır.

3.6.3. ARDL Modeli Sonuçları

Uzun dönem katsayı sonuçları Tablo 3.26’ de incelenmektedir. Uzun dönem katsayı sonuçları incelendiğinde ihracat değişkeni %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fakat negatif yönlü bir etkiye sahiptir. İthalat değişkeni %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.26. Güney Afrika için ARDL (2,0,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: LRGDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
LRX	-3.84***	-1.06
LRM	0.41***	0.98
C	-2.87*	-2.89
@TREND	-0.003*	-3.60

Not: *:%1, **:%5, ***:%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

İhracat değişkeni %1 birim arttırıldığında ekonomik büyüme %-3.84 oranında artmaktadır. İthalat değişkeninde %1 birimlik artış ekonomik büyüme üzerinde %0.41 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 3.27’de gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına göre ithalat değişkeninin kısa dönemli etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlüdür.

Tablo 3.27. Güney Afrika için ARDL (2,0,1) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\Delta LR GDP$		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
C	-2.87*	-4.99
@TREND	-0.003*	-5.66
$\Delta LR GDP(-1)$	0.12***	1.60
ΔLRM	0.14*	10.2
ECT(-1)	0.02*	5.03

Not: *:%1, **:%5, ***:%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

4. TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİNE AİT BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye ve BRICS ülkelerini kapsayan bu çalışmada 1960-2020 yılları incelenmektedir. İthalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak model oluşturulmaktadır. Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin tespit edilmesi için birim kök testleri uygulanmıştır. Değişkenlerin durağanlık seviyeleri belirlendikten sonra değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi sınanmıştır. Eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için ARDL modeli kurulmuştur. Ampirik analizlerden elde edilen uzun dönemli ilişkilere ilişkin sonuçlar şu şekilde özetlenebilecektir;

Türkiye ekonomisinde ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisinin (%0,22) ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisinden (%0,14) daha büyük olduğu tespit edilmektedir. Bir başka ifadeyle ithalatın ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisi daha büyüktür.

Brezilya ekonomisinde ihracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü (% 0,36) etkisi ithalat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisinden (% 0,25) daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla Brezilya’da ihracat değişkeninin ithalat değişkenine göre ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisi daha yüksektir.

Çin ekonomisinde ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisi (% 1,13) ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki negatif yönlü etkisinden (% -0,43) daha büyüktür.

Hindistan ekonomisinde ithalat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü (% 0,25) etkisi ihracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisinden (% 0,05) daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla Hindistan’da ithalat değişkeni ihracat değişkenine göre ekonomik büyümeyi arttırıcı bir etkiye sahiptir.

Rusya ekonomisinde ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisinin (% 0,55) ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisinden (% 0,09) daha büyük olduğu tespit edilmektedir. Bir başka ifadeyle ihracatın ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisi daha büyüktür.

Güney Afrika ekonomisinde ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisinin (% 0,41) ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki negatif yönlü etkisinden (% -3,84) daha büyük olduğu tespit edilmektedir.

Türkiye, Hindistan ve Güney Afrika’da ekonomik büyüme üzerinde ithalat değişkeninin daha fazla etkisi olduğu görülürken Brezilya, Rusya, Çin’de ihracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye’de ithalat değişkeni, ihracat değişkenine göre ekonomik büyüme üzerinde daha büyük bir etkiye sahiptir. Bu durumu destekleyen bazı çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Köksal (2016)’nın çalışmasında Türkiye için gerçekleştirilen analizde ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ihracata oranla daha fazladır. Aynı zamanda Hindistan ve Güney Afrika ülkelerinde de ithalat değişkeni, ihracat değişkenine göre ekonomik büyüme üzerinde daha büyük bir etkiye sahiptir. Brezilya, Çin ve Rusya’da

ise ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinden daha büyüktür. Genel olarak BRICS ülkelerini destekler nitelikte gerçekleştirilen çalışmalarda Rani ve Kumar (2018) ihracat değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde ithalattan daha fazla etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla literatürdeki bazı çalışmalar ile elde edilen bulgular örtüşür niteliktedir.

Çalışmanın ampirik analizinden elde edilen bulgular doğrultusunda ithalat ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Tablo 3.28’de özetlenmektedir.

Tablo 3.28. Ampirik Analiz Sonuçlarının Mukayesesi

	İhracatın Büyümeye Etkisi	İthalatın Büyümeye Etkisi	Mukayese
Türkiye	+	+	İthalatın Etkisi > İhracatın Etkisi
Brezilya	+	+	İhracatın Etkisi > İthalatın Etkisi
Rusya	+	+	İhracatın Etkisi > İthalatın Etkisi
Hindistan	+	+	İthalatın Etkisi > İhracatın Etkisi
Çin	+	-	İhracatın Etkisi > İthalatın Etkisi
Güney Afrika	-	+	İhracatın Etkisi > İthalatın Etkisi

1.Tespit: İhracat ve ithalatın pozitif etkilere sahip olması bağlamında Türkiye Brezilya, Rusya ve Hindistan ile benzeşmektedir.

2. Tespit: Türkiye ekonomisi ithalatın pozitif etkisinin ihracatın pozitif etkisini aşması bağlamında Hindistan ile benzeşmektedir.

Tablo 3.28’de özetlenen analiz bulguları ışığında, Türkiye’de ithalat ve ihracatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olması bağlamında Brezilya, Rusya ve Hindistan ile benzeşmektedir. Tablo 3.28’den hareketle Türkiye ekonomisinde ithalatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü etkisinin, ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisini aşması bağlamında Hindistan ile benzeştiği sonuçlarına ulaşılmaktadır.

SONUÇ

Ülke ekonomilerinin birbirleri ile etkileşimi, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesi, devletlerarası etkileşimin güçlenmesi, ülkeler arası mesafelerin giderek azalması küreselleşmeyi ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç ülkelerin birbirleri ile olan etkileşimi, ticareti meydana getirmektedir. Gelişen ticaret ağları, zamanla ülkeler arasındaki uçurumun artmasına neden olmaktadır. Zengin ülkelerin daha fazla zenginleştiği, fakir ülkelerin ise daha fazla fakirleştiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Farklı ekonomik grupların ortaya çıkması ile gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke grupları şeklinde bir ayrıma gidilmiştir.

Dış ticaret ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Türk dış politikası incelendiğinde; 1923 yılında Cumhuriyet dönemi boyunca dış ticareti teşvik edici, serbest dış ticaret politikaları uygulanmıştır. Bu süreç 1929 yılına gelindiğinde

ekonomik bunalımın da etkisi ile devletçi koruma politikalarına dönüşmüştür. 1934-1939 yılları Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulandığı dönemdir. Üretim alanında yaşanan artışlar ihracatta büyük oranda artışlara neden olmuştur. 1950'li yıllar ise devletin etkisinin giderek arttığı ve KİT'lerin kurulmaya başladığı bir dönemdir. 1960'dan sonra korumacı dış ticaret politikaları yer almakta fakat dışa bağımlılık aynı yıllarda giderek artmaktadır. 1980 yılından sonra yeniden dış ticarete serbestleşme uygulamalarına geçilmiştir. 1984 yılı itibariyle ithalatı uygulanan kotalandırma işlemleri giderek azaltılmıştır. 1984 sonrası gerçekleşen liberalleşme aynı zamanda da ekonomik büyüme ithalatın hızla artışına neden olmuştur.

Bu çalışmada dış ticaret göstergeleri olan ithalat ve ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi teorik ve ampirik olarak incelenmiştir. Ampirik analizlerde, Türkiye ve BRICS ülkelerine ait 1960-2020 döneminin yıllık verileri kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (RGDP) verileri, bağımlı değişken olarak ithalat (RM) ve ihracat (RX) kullanılmıştır.

Ampirik analizler üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada değişkenlerin durağanlık seviyelerini tespit etmek adına Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) birim kök testleri uygulanmıştır. İkinci aşamada değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, Paseran ve diğerlerinin geliştirmiş oldukları Sınır Testi aracılığı ile test edilmiştir. Son aşamada ise değişkenlerin kısa ve uzun dönemli ilişkileri Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) aracılığı ile incelenmiştir.

Birim kök testi sonuçlarına Türkiye için bakıldığında LRGDP değişkeni birinci farkı alındığında durağan $I(1)$, LRX ve LRM değişkenleri ise düzeyde durağan $I(0)$ olduğuna karar verilmiştir. Ampirik analizin ikinci kısmında yer alan, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemek için uygulanan Sınır Testi sonuçlarına göre, F istatistik değeri üst kritik değeri aştığı için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Türkiye için ARDL modelinden elde edilen katsayılar incelendiğinde, uzun dönemde ithalat değişkeni ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. İhracat değişkeni ise ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca ithalat ve ihracat değişkenlerinin

ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli ilişkisini inceleyen hata düzeltme modeline göre hata düzeltme katsayısının negatif değerli olduğu ve istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu desteklenmektedir.

Brezilya için birim kök testi sonuçlarına bakıldığında LRGDP, LRX ve LRM değişkenleri düzeyde durağan $I(0)$ olduğuna karar verilmiştir. Ampirik analizin ikinci kısmında değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemek için uygulanan Sınır Testi sonuçlarına göre, F istatistik değeri alt kritik değeri aştığı için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Ardından ithalat ve ihracat değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi için ARDL modeli kullanılmıştır. ARDL modelinden elde edilen katsayılara göre, uzun dönemde ithalat değişkeni ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. İhracat değişkeni ise ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca ithalat ve ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde kısa dönemli ilişkisini inceleyen hata düzeltme modeline göre hata düzeltme katsayısının negatif değerli olduğu ve istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu desteklenmektedir.

Çin için birim kök testi sonuçlarına bakıldığında LRGDP ve LRX değişkeni birinci farkı alındığında $I(1)$ durağan, LRM değişkeni ise düzeyde $I(0)$ durağandır. Ampirik analizin ikinci kısmında değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemek için uygulanan Sınır Testi sonuçlarına göre, F istatistik değeri üst kritik değeri aştığı için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Ardından ithalat ve ihracat değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi için ARDL modeli kullanılmıştır. ARDL modelinden elde edilen katsayılara göre, uzun dönemde ithalat değişkeni ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı fakat negatif yönlü bir etkiye sahiptir. İhracat değişkeni ise ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca ithalat ve ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli ilişkisini inceleyen

hata düzeltme modeline göre hata düzeltme katsayısının negatif değerli olduğu ve istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu desteklenmektedir.

Hindistan için birim kök testi sonuçlarına bakıldığında LRGDP, LRX ve LRM değişkenleri birinci farkı alındığında I(1) durağandır. Ampirik analizin ikinci kısmında değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemek için uygulanan Sınır Testi sonuçlarına göre, F istatistik değeri üst kritik değeri aştığı için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Ardından ithalat ve ihracat değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi için ARDL modeli kullanılmıştır. ARDL modelinden elde edilen katsayılara göre, uzun dönemde ithalat değişkeni ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. İhracat değişkeni ise ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca ithalat ve ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli ilişkisini inceleyen hata düzeltme modeline göre hata düzeltme katsayısının negatif değerli olduğu ve istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu desteklenmektedir.

Rusya için birim kök testi sonuçlarına bakıldığında LRGDP, LRX değişkenleri düzeyde I(0) durağan LRM değişkeni ise birinci farkı alındığında I(1) durağandır. Ampirik analizin ikinci kısmında değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemek için uygulanan Sınır Testi sonuçlarına göre, F istatistik değeri üst kritik değeri aştığı için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Ardından ithalat ve ihracat değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi için ARDL modeli kullanılmıştır. ARDL modelinden elde edilen katsayılara göre, uzun dönemde ithalat değişkeni ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. İhracat değişkeni ise ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca ithalat ve ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli ilişkisini inceleyen hata düzeltme modeline göre hata düzeltme katsayısının negatif değerli olduğu ve istatistiki

olarak %1 anlamlılık düzeyinde olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu desteklenmektedir.

Güney Afrika için birim kök testi sonuçlarına bakıldığında LRGDP, LRX ve LRM değişkenleri düzeyde $I(0)$ durağan olduğuna karar verilmiştir. Ampirik analizin ikinci kısmında değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemek için uygulanan Sınır Testi sonuçlarına göre, F istatistik değeri üst kritik değeri aştığı için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Ardından ithalat ve ihracat değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi için ARDL modeli kullanılmıştır. ARDL modelinden elde edilen katsayılara göre, uzun dönemde ithalat değişkeni ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. İhracat değişkeni ise ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı fakat negatif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca ithalat ve ihracat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli ilişkisini inceleyen hata düzeltme modeline göre hata düzeltme katsayısının pozitif değerli olduğu ve istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi desteklenmemektedir.

Türkiye'ye ait veriler doğrultusunda dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelendiğinde ithalat değişkeninin pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ihracat değişkeninin de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu görülmektedir. İthalat değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde etkili olması, ihraç mallarının üretilebilmesi için ihtiyaç duyulan ara malların ithal edilmesi, üretim artışına neden olmaktadır. İthalatın ekonomik büyüme üzerindeki, pozitif etkisi bu şekilde ifade edilmektedir. Türkiye'de ara mallarının diğer ürün gruplarına göre daha büyük bir paya sahip olması Türkiye'nin ihracatında ara malların daha fazla kullanılıyor olması, bu malların yüksek katma değerli olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Böyle bir durumda dış ticaret hadleri ve döviz kazançları bakımından Türkiye'nin dezavantajlı bir konumda olduğu söylenebilir. Özellikle ithalatta büyük payın yatırım ve ara mallara ait olması, üretim için gerekli teknoloji ve ara mal ithalatının gerekli olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu anlamda yeni nesil ithal ikame politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

İhracatta meydana gelen artışlar, ithal edilen ara malı tüketimi ile ifade edildiğinde, ekonomik büyüme üzerindeki etkinin aslında ara malı ithali ile gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Sektörel bazda ulusal mal kullanımının arttırılması cari açığın oluşmasına engel olacaktır. Fakat sadece ara malı üretimi yeterli değildir. Yüksek teknolojili ürünler üretmek, yeni üretim teknikleri geliştirmek, eğitim düzeyinin arttırılması, AR-GE faaliyetlerinde bulunmak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki oluşturacaktır. Aynı zamanda ara mallarda ülke içerisinde üretilen ulusal malların kullanımı ile ithalat oranı azalacak ülkeden döviz çıkışının önüne geçilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Y. (2002) **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, 4. bs., Bursa, Vipaş A.Ş. Yayınevi.
- ACAR, Y.(1994) **Büyüme Teorileri**, 2. bs., Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- AÇIKALIN, S.;E. Gül, E. Yaşar (2006) “Ücretler Ve Büyüme İle Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 16, ss. 280-285.
- AKSOY, B.;M. COŞKUN, (2004) “Türkiye’nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı 3, ss.400-401.
- AKTAŞ, E. (2019) “Gelir Eşitsizliği Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir İnceleme” , Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Hacettepe Üniversitesi, S.B.E.** Ankara.
- AKTEL, M. (2001) “Küreselleşme Süreci Ve Etki Alanları” , **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, ss.196-199.

- AKYILDIZ, H. ;Ö. EROĞLU(2004) “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, ss. 52-53.
- ALTINER, A. ; E. BOZKURT, Y. TOKTAŞ(2018) “Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri için Bir Uygulama” , **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı 639, ss. 118-121.
- Ankara Gümrük Müşavirleri Derneği “**2014-2015 Yılı Faaliyet Raporu**”, ss. 98-143.
- ARODOYE, N.L.; M.A. IYOHA (2014) “Foreign Trade-Economic Growth Nexus: Evidence From Nigeria” **CNB Journal of Applied Statistics**, Cilt 5, Sayı 1, ss. 121-141.
- AY, A. (2006) “İçsel Büyüme Ve Türkiye’de İçsel Büyümeyi Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi” ,Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Selçuk Üniversitesi S.B.E.** Konya.
- AYTAÇ, A. (2017) “Ekonomik Büyüme – İhracat İlişkisi: 2001-2016 Türkiye Örneği” , **Social'Sciences'Research Journal**, Cilt 6, Sayı 4, ss. 215-216.
- AYTAÇ, A.; U. AKDUĞAN (2012) “Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Analizi: 2000-2011 Türkiye Örneği” **Trakya Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, ss. 55-70.
- AZAM, M.; A. Q. KHAN, E. ZAFEIRIOU, G. ARABATZIS (2016) “Socio-economic Determinants of Energy Consumption: An Empirical Survey for Greece”, **Renewable and Sustainable Energy Review**, Sayı 57, ss. 1556-1567.
- BAĞIRTAN, M. (2018) “Türkiye’de Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Namık Kemal Üniversitesi S.B.E.** Tekirdağ.
- BAŞAR, S.; H. AKSU, M. S. TEMURLenk, Ö. POLAT (2009) “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss. 301-314.
- BAŞKAYA, F. (2004) **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde iki Bunahm Dönemi**, 2. bs.,Ankara, Özgür Üniversite Yayınları.
- BAŞKAYA, F. (2004) **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Ankara, **Maki Basın Yayın.**
- BİLEN, İ. (2010) “Araştırma - Geliştirme (Ar-Ge) Ve Ekonomik Büyüme: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.** Erzurum.
- BOAKYE, R.N.; E. GYAMFİ (2017) “The Impact of Foreign Trade on the Economic Growth of Ghana” **International Journal of Business Marketing and Management**, Cilt 2, Sayı 3, ss. 20-26.

- BOCUTOĞLU, E.; M. BERBER (2016) “**Genel İktisada Giriş**”, Bursa,6. bs. Ekin Basım Yatın Dağıtım.
- BOZDEMİR, E. (2020) “Türkiye’de Reel Kur Ve Nominal Kur Endeksleri İle Borsa İstanbul ‘ da (BIST) Bulunan Firmaların İthalat ve İhracat Hacimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Uygulama” ,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi S.B.E.** Muğla.
- BÖLÜKBAŞI, F. (2019)“Dış Ticarete Finansman Teknikleri Ve Türkiye’de İhracatçıların Karşılaştıkları Finansman Sorunları Üzerine Bir Araştırma” ,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Arel Üniversitesi S.B.E.** İstanbul.
- BULUŞ, A. (2003) Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri, 1. bs. Konya, **Tablet Kitapevi**.
- BURANGE, L.G.; R.R. RANADİVE; N.N. KARNİK (2019) “Trade Openness and Economic Growth Nexus: A Cose Study of BRICS” **Foreign Trade Review**, Cilt 54, Sayı 1, ss. 1-15.
- CAN, H.Ö. (2008)“Dış Ticaret Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E.**, Manisa.
- CENGİZ, S. (2010) “İhracatçı Firmaların Muhasebe ve İç Kontrol Sistemlerinin İncelenmesi ve Kontrol Riskinin Analizi: Ankara Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Hitit Üniversitesi S.B.E.**, Çorum.
- CEZERNİAK, C.; A. LEVİNA; K. WİGGİN (2021) “Foreign Trade and Economic Growth in South Africa”, **Asia-Pacific Journal of Accounting and Economics**, Cilt 28, Sayı 4, ss. 472-481.
- CHEUNG, J.; Z. LJUNGAVİST (2021) “The Impact of Trade Openness on Economis Growth”, **Södertörn Universty Institution of Social Sciences**, Stockholm.
- ÇAPAN, Z.E. (2009) “Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 Sonrası Türkiye Örneği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E.**, Manisa.
- ÇELİK, T.; S. Ç. İLKAY(2016) “Türkiye’de İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin 1989-2015 Dönemi İçin Test Edilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 3, ss. 963-964.
- ÇETİN, E.; M. SAVRUL (2016) “Türkiye’de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye’nin Cari Açığına Etkisi”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 14, Sayı 28, ss. 529-530.
- ÇÜTÇÜ, İ.; M. YAŞAR (2018) “Ekonomik Büyüme ile Dış Ticaret Politikaları Arasındaki İlişki: Yapısal Kırımlı Testlerle Ekonometrik Bir Analiz” **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 33, Sayı 1, ss. 226-267.

- DAMAT, C. (2020) “İthalat Ve İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: 1989-2019 Dönemi Türkiye Örneği” ,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi S.B.E.** Tekirdağ.
- Dış Ticaret Göstergeleri (2021), “Çevrimiçi” <http://www.ticaret.gov.tr> Erişim Tarihi 06/10/2021.
- DİNLER, Z. (2014) “**İktisat**”, Bursa, 6. bs. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- DÖNEK, E. (1995) “Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 1-2, ss. 183-184.
- DULUPÇU, M.A. (2001) **Küresel Rekabet Gücü- Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Ankara, Nobel Yayınları.
- ELÇİN, B. (2012) **Küreselleşmenin Tarihçesi**,Ankara.
- EMİROĞLU, G. (2012)“1980 Sonrası Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı ve Büyüme İlişkisi: Bir Ampirik Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi S.B.E.** Konya.
- ERDOĞAN, S.(2006) “Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme Ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon Ve Nedensellik Testi Uygulaması”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Sayı 10, ss. 31-35.
- ERSUNGUR, M.; İ. Y. YALMAN(2009) “Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği : Sivas İlinde Bir Uygulama”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, ss. 83-85.
- ERTAŞ, O. (2014) “Dış Ticarete İthalat Ve İhracat İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi” , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Okan Üniversitesi S.B.E.** İstanbul.
- EŞİYOK, B. A. (2006) “İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma” ,**Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.**, Ankara.
- FIRAT, E. (2009) “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi Politikası”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 17, ss. 505-507.
- FISCHER, S. (2003) “Globalization and its Challenges” **American Economic Review**, Cilt 93, Sayı 2, ss. 2.
- GÖCEN, S. (2017)“Türkiye'nin 1990 - 2015 Dönemindeki Ekonomik Performansı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Marmara İktisat Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 62-65.
- GÖNGEN, M. (2013) “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü” , **S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 29, ss. 123-125.

- GUJARATI, D. N.; D. C. PORTER (2018) **Temel Ekonometri**, Çev. Ümit Şenesen, Gülay G. Şenesen, İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- GUPTA, K.R. (2009) “Economics of Development and Planning: History, Principles, Problems and Policies”, **Atlantic Publishers**, India.
- GÜLEÇ, M.;G. OĞUZ (2003) “**Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri, Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü**”, Ankara.
- GÜRLEK, S. (2001) “Küreselleşme ve Milli Devletin Geleceği Bağlamında Türk Milliyetçiliğini Yeniden Düşünmek” **Türkiye ve Siyaset(Milliyetçilik ve Küreselleşme) Özel Sayı**, ss. 31-33.
- GÜVENOĞLU, H.;M. ERÇAKARLAR (2019) “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması (2008-2018)”, **Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir.
- HASSİNE, M.B.; N. HARRATHİ (2017) “The Causal Links Between Economic Growth, Renewable Energy, Financial Development and Foreign Trade in Gulf Cooperation Council Countries” **International Journal of Energy Economics and Policy**, Cilt 7, Sayı 2, ss. 76-85.
- HIZARCI, B. (2007) “Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner Kanunu İle İlgili Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, S.B.E.**, Zonguldak.
- HOSSAİN, S. (2012) “An Econometric Analysis for CO₂ Emissions, Energy Consumption, Economic Growth, Foreign Trade and Urbanization of Japan”, **Scientific Research**, Sayı 3, ss. 92-105.
- HÜSEYİNİ, İ. (2012) “Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizi”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum.
- HYE, Q.M.A. (2012) “Exports, Imports and Economic Growth in China: an ARDL Analysis” **Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies**, Cilt 5, Sayı 1, ss. 42-55.
- İLBEYLİ, M. (2020)“Türkiye’de İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Sektörler İtibariyle Analizi” , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi S.B.E.** Zonguldak.
- KANCA, O. C. (2012)“1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 9, Sayı 19, ss. 60-65.
- KARABIÇAK, M. (2002)“Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim Ve Tepkiler”, **Süleyman Demirel**

Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, ss. 116-127.

KARAFAKİOĞLU, M. (2008) “**Uluslararası Pazarlama Yöntemi Teori, Uygulama ve Örnek Olaylar**”, Beta Yayınları, İstanbul.

KARAGÖL, E.T. (2013) “Ak Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi” , **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)**, Ankara.

KARAKAŞ, M. (2021) “Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisinin Analizi(1980-2019)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Dicle Üniversitesi S.B.E.** Diyarbakır.

KAYA, M.;C. AYDEMİR(2011)“Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss. 20-31.

KAYA, Z.; L. ŞAHİN (2015) “Dış Ticaret Hacmi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Eşbütünleşme Analiziyle Değerlendirilmesi: BRICS Ülkeleri (1995-2013)”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, Cilt 7, Sayı 13, ss. 434-446.

KAZGAN, G. (2001) “Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını**, Gnişletilmiş 1. bs. ss. 171.

KENDİRKIRAN, G. (2001) “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Zamanla Değişen Nedensellik Yaklaşımları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Hacı Bayram Veli Üniversitesi S.B.E.**, Ankara.

KEPENEK, Y.;N. YENTÜRK (2005) Türkiye Ekonomisi, 17. bs., İstanbul , **Remzi Kitapevi**.

KIVILCIM, F. (2013) “Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, ss. 6-224.

KIZILKAYA, O.; E. SOFUOĞLU, Z. KARAÇOR (2016) “Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Yönetim Ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, ss. 203-215.

KIZILTAN, A.; M. Ş. ERSUNGUR(2009)“Türkiye Ekonomisinde Sektörlerin İstihdama Etkileri: Girdi-Çıktı Yaklaşımıyla Bir Uygulama”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, ss. 1-10.

KİRAZ, H. (2016) “Ekonomik Büyüme Sürecinde Kamu Harcamalarının Rolü: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi S.B.E.** Eskişehir.

KOÇTÜRK, O. M.; M. GÖLALAN(2010) “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik**, Cilt 45, Sayı 2, ss. 54-55.

- KOL, E. N.;Z. KARAÇOR (2012) “2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri”, **Maliye Dergisi**, Sayı 162, ss. 384-385.
- KORKMAZ, S.; A. AYDIN (2015) “Türkiye’de Dış Ticaret- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 10, Sayı 3, ss. 47-76.
- KÖKSAL, M. (2016) “Dış Ticaret Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği” , Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi S.B.E.** Konya.
- KUTLU, E. (1998) “Küreselleşme ve Etkileri” , **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, ss. 373-376.
- KÜNÜ, S. (2013) “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.** Erzurum.
- MALHOTRA, N.; D. KUMARI (2016) “Export Performance and Economic Growth in East Asian Economies- Application of Cointegration and Vector Error Correction Model”, **Eveasian Journal of Business and Economics**, Cilt 9, Sayı 18, ss. 135-152.
- MAZLUM, N.(2020)“1980-2018 Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaretinin Gelişim Seyri”, **Gümrük Ticaret Dergisi**, Cilt 7, Sayı 22, ss. 57-58.
- MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilme Projesi), (2007) “**Muhasebe Finansman İhracat**”, Ankara.
- OGBOKOR, C.A.; D. MEYER (2016) “An Econometric Time-Series Analysis of the Dynamic Relationship Between Foreign Trade and Economic Growth in a Developing Country: Evidence From Namibia” **Acta Universitatis Danubius**, Cilt 12, Sayı 4, ss. 153-170.
- OPEYEMİ, Y.A.; M. PAUL-FRANCOİS (2019) “Electricity Consumption, Trade Openness and Economic Growth in South Africa: an ARDL Approach” **Journal of Economic Cooperation and Development**, Cilt 40, Sayı 1, ss. 135-156.
- ORDU, M. (2008) “Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Ekonomik Gelişme Üzerine Olan Etkileri”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E.**, Isparta.
- ÖZDEMİR, Ü.; G. YİĞİT, M. ORAL(2016)“Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”,**Doğu Coğrafya Dergisi**, Cilt 21, Sayı 35, ss. 151-165.
- ÖZDEMİR, V.(2014)“Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri” ,**Marmara Üniversitesi**, İstanbul.

- ÖZDEN, B. (2020)“İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Türkiye’de Teknolojik Gelişmenin Nüfus Üzerine Etkisi (Romerian Bakış Açısı)”, **19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 4, ss. 333-337.
- ÖZEL, H. (2012)“Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” , **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 10, Sayı 19, ss. 23-25.
- ÖZKALE, L.;Ö.M. KAYALICA (2008)“Dış Ticaretin Yapısal Değişimi”, **Gazi Üniversitesi Yayınları**, Ankara.
- ÖZTÜRK, N. (2003) “**Dış Ticaret Kuramında Yeni Yaklaşımlar**”, Bursa, Ekin Basım Yayın.
- PARASIZ, İ. (2004) **Türkiye Ekonomisi**, 17. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- PARASIZ, İ. (2008) **Ekonomik Büyüme Teorileri**, 3.bs.,Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- PATA, U. K. (2017)“Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: TodaYamamoto Nedensellik Analizi (1971-2014)”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1, ss. 120- 125.
- PESARAN, M. H.;Y. SHİN, R. J. SMİTH (2001) “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships” **Journal of Applied Econometrics**, Cilt 16, Sayı 3, ss. 289-326.
- POLAT, Ö.; M.Ş. ERSUNGUR (2009) “Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı1, ss. 51-58.
- POLAT, Ö.; M.Ş. ERSUNGUR (2011) “Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 59-60.
- RANİ, R.; N. KUMAR (2018) “Is There an Export- or Import-led Growth in BRICS Countries? An Empirical Investigation”, **Jindol Journal of Business Research**, Cilt 7, Sayı 1, ss. 13-23.
- RİCARDO, D. (1821) “**Ekonomi Politğin İlkeleri ve Vergilendirme Üzerine**” 3. Baskı, Londra.
- SAKARYA, A. (2014) “Türkiye’de Ekonomi Politikaları ve Ülke Mekânında Değişim (1980-2012)”, **Megaron Yayınları**, Cilt 9, Sayı 4, ss. 245-246.
- SALEEM, A.; M. SİAL (2015) “Exports-Growth Nexus ın Pakistan Cointegration and Causality Analysis”, **Pakistan Economi and Social Review**, Cilt 53, Sayı 1, ss. 17-46.

- SAVRUL, B.;H. ÖZEL, C. KILIÇ (2013) “Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss. 57-62.
- SEYMEN, D. (2009) “Gümrük Birliği, Türkiye’nin Avrupa Birliği İle Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi?”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, ss. 20-28.
- SEZEN, S.; A. AKYOL (2008)“Türkiye’de İhracat Performansını Etkileyen Makro Değişkenlerin Ekonometrik Analizi” , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Trakya Üniversitesi S.B.E.**, Edirne.
- SEZGİN, Ş. (2009)“Türkiye’de 1990-2016 Yılları Arasında Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 22, ss. 188-189.
- SMITH, A. (1985) “**Ulusların Zenginliği**” Çeviri: Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- ŞAHİN, H. (2009) **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bu Güncü Durumu**, 10. bs.,Bursa, Ezgi Kitabevi.
- ŞAHİN, D.; S. DURMUŞ (2018) “Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 11, Sayı 60, ss. 1115-1122.
- ŞAHİN, H. (2006) **Türkiye Ekonomisi**, 8. bs. ,Bursa ,Ezgi Kitabevi.
- ŞENGÜL, S.;İ.TUNCER (2006)“Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme: 1960-2000” **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt 21, Sayı 242, ss. 69-80.
- ŞEREFLİ, M. (2016) “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” **Kastamonu Üniversitesi İBFF Dergisi**, Sayı 13, ss. 136-140.
- ŞİMŞEK, M.; C. KADILAR (2010) “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, ss. 115-140.
- TABAN, S. (2014)“İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller”, **Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.**, Ankara, ss. 59-156.
- TAKIM, A. (2012)“Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları” , **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, Cilt 67, Sayı 2, ss. 182-185.
- TEMEL, Ü.C. (2017) “Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi”, **Yalova Üniversitesi S.B.E. Paradigma Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 1-14.
- TEMÜR, T. (2013) “Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, S.B.E.**, Bilecik.

- TOBB(2016) **73. Genel Kurul Ekonomik Rapor2016**, Ankara.
- TOPCUOĞLU, A. (2020) “Türkiye’nin G4 Ülkeleri ile Dış Ticaret İlişkilerinin Girdi-Çıktı Modeliyle Analizi” ,**Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1, ss. 117-136.
- TORUK, İ. (2005) “Türkiye’de 1990-2000 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Ortamın ve Kültürel Hayatın Reklamlar Üzerinden Temsili”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 14, ss. 494.
- TORUN, N. (2015) “Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması” Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.** İstanbul.
- TORUN, N. (2015)“Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.
- TÜLEYKAN, H.;S. BAYRAMOĞLU(2016)“Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı 44, ss. -404-405.
- UÇAN, O.; E. KOÇAK (2014) “Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki” **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, ss. 51-60.
- ULUDAĞ, İ.; E. ARICAN(2003)**Türkiye Ekonomisi Teori-Politika-Uygulama**, İstanbul, Der Yayınları.
- ULUGAY, O. (2001) **Küreselleşme Korkusu**, İstanbul, Timaş Yayınları.
- ÜNSAL, E. (2004) **Makro İktisat**, 5. bs.,Ankara,Turhan Kitabevi.
- VAROL, G. M. (2003)“Cumhuriyetin 80. yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, ss. 3-6.
- YAPAR SAÇIK, S.; E. KARAÇAYIR (2015)“Türkiye’de Cari İşlemler Hesabının Finansmanı: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 33, ss. 155-166.
- YILDIZ, E. B.; B. METİN (2011) “İthalata Dayalı Büyüme 1989-2007 Türkiye Örneği”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, ss. 1-60.
- YILDIZ, Ş. (2007) “Büyümenin Demokratikleşme Üzerine Etkileri”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.** Erzurum.
- YILMAZ, Ö.; AKINCI, M. (2012); “**İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri**”, Nobel Kitap, Ankara.

